ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇرۇش
فوندى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم قىلغان
伊犁师范学院学术著作出版基金资助

زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە تەتقىقات

مەريەم قۇربان
ئاپتورلىرى :ئابلىكىم ئابدۇراخمان
شەرىپە غوپۇر

新疆师范大学图书馆
5000108436

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

0096669

مەسئۇل مۇھەررىرى : ئابدۇشۇكۇر موللەك يۇرچى
مەسئۇل كوررېكتورى : قەيۇم تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : مياۋلى

زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرى ئۈستىدە تەتقىقات

مەرىيەم قۇربان
ئاپتورلىرى :ئابلىكىم ئابدۇراخمان
شەرىپە غوپۇر

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى №14 ، پوچتا نومۇرى : 830046)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى دېپېير كىتابخانىسى تارقاتتى
850×1168 مم ، 32 كەسلەم ، باسما تاۋىقى : 25
2008 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
2008 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى : 0001～3000

ISBN 978-7-5631-2171-7
باھاسى : 17.00 يۈەن

كىرىش سۆز

زوردۇن سابىر ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىدىكى داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا ئېلىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەن ئەدىب، ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى خەنزۇ تىلى ۋە بىرنەچچە خىل چەت ئەل تىلىغا تەرجىمە قىلىندى ۋە نەشر قىلىندى. 1980 - يىللاردىن كېيىن زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى ئۈستىدىكى تەتقىقات بىرقانچە قېتىم جانلاندى ۋە بىر قىسىم تەسىرگە ئىگە ئەدەبىي ئوبزورلار ئېلان قىلىندى. بىراق ئاپتورنىڭ ئىجادىيەت سەپىرىنى ۋە ئەسەرلىرىنى ئومۇميۈزلۈك سىستېمىلاشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ھازىرغىچە بىر بوشلۇق بولۇپ كەلدى. «زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدىكى بۇ ئەسەر زوردۇن سابىر ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىشنى ئىجادىي مەقسەت قىلغان بولۇپ، ئىلمى پىدائىگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ 2005 — 2006 - يىللىق نۆۋەتلىك تەتقىقات پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن ۋە 2007 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە نەشردىن چىقىرىش پىلانلانغان ئىدى. ھازىر بۇ تەتقىقات تېمىسى ئىلمى پىداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتىنىڭ دوتسېنتلىق مەرىيەم قۇربانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى.

بۇ كىتابنى نەشردىن چىقىرىشتا، بىرىنچىدىن، زوردۇن سابىردىن ئىبارەت داڭلىق يازغۇچىنىڭ ئەسەرلىرى، ئىجادىيەت ئەھۋالى ۋە ئاپتور ھەققىدىكى دەسلەپكى قەدەمدە بىرقەدەر سىستېمىلىق

تەتقىقات يۆنىلىشىنى شەكىللەندۈرۈش، ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرىگە تولۇقراق باھا بېرىش؛ ئىككىنچىدىن، ئىلمى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئۆزىنىڭ پەخرلىك ئوقۇغۇچىسى بولغان بۇ داڭلىق يازغۇچى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 70 يىللىقىنى خاتىرىلەش ۋە مەكتەپىمىزدە 2007 ـ يىلىدىن كېيىن «زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات» دېگەن تاللانما دەرسنى ئېچىش ئۈچۈن زۆرۈر پايدىلىنىش ماتېرىيالى تەييارلاشتىن ئىبارەت مەقسەتلەر كۆزدە تۇتۇلغان.

بۇ كىتاب زوردۇن سابىرنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى مۇھاكىمە ۋە زوردۇن سابىرنىڭ پروزا ئىجادىيىتى ئۈستىدىكى مۇھاكىمىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەزمۇننى تەتقىق قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، تەتقىقات شەكلى جەھەتتىن ① زوردۇن سابىرنىڭ ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە تەسىرى؛ ② زوردۇن سابىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيەت باسقۇچلىرى؛ ③ زوردۇن سابىرنىڭ كىشىلىك قارىشى ۋە سەنئەت قارىشى توغرىسىدا؛ ④ زوردۇن سابىرنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى؛ ⑤ زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى؛ ⑥ زوردۇن سابىرنىڭ «ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستىنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسىدا؛ ⑦ زوردۇن سابىر رومانلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئالاھىدىلىكى؛ ⑧ «ئىزدىنىش» رومانىدىكى پېرسوناژلار ئوبرازى توغرىسىدا؛ ⑨ «ئانا يۇرت» رومانىنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسىدا؛ ⑩ زوردۇن سابىرنىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبى توغرىسىدا، دېگەندەك بىر ـ بىرىگە باغلانغان، 10 تەتقىقات تېمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇ كىتابقا يەنە ئاپتورنىڭ پۈتكۈل ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش مەقسىتىدە، ئاپتور ئېلان قىلغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلىدىكى نامى،

ئېلان قىلىنغان ۋاقتى، مەتبۇئات نامى، يىل تەرتىپى بويىچە گرافىلاشتۇرۇلدى ۋە ئايرىم نەشر قىلىنغان ھېكايە، پوۋېست توپلاملىرى، رومانلىرى، ماقالىلىرى، يىل، نەشرىيات ئېنىقلىمىسى بويىچە گرافىكلاشتۇرۇلۇپ بېرىلدى.

بۇ كىتابنى ئىشلەش جەريانىدا ئاپتورلار زوردۇن سابىرنىڭ 80 دىن ئارتۇق ھېكايىسىنى، 18 پوۋېستىنىڭ 16 سىنى ۋە رومانلىرىنى تولۇق يىغدى ۋە خاتىرە يازدى. دەلىللەرنىڭ ئېنىق، ئىشەنچلىك بولۇشى ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىك شەخسلەر، مەرھۇمنىڭ ساۋاقداشلىرى بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئاپتورنىڭ خېلى كۆپ ئەسەرلىرى بۇ تەتقىقات تېمىسىنىڭ ئىچىگە كىردى. بۇ ئەسەر زوردۇن سابىر ئۈستىدىكى يەككە تەتقىقات مەزمۇنىدا چەكلەنمەي، ئاپتورنىڭ پۈتۈن ئەسەرلىرىنى ئەستايىدىل ئوقۇش، تۇرگە بۆلۈش، مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنى بىرقەدەر ئومۇمىي دائىرىدىن تەتقىق قىلىشنى نىشان قىلدى. شۇڭا بۇ كىتاب زوردۇن سابىرنى بىرقەدەر كەڭ تەتقىق قىلىشتا زور ئىجادىيلىققا ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە، ئاپتور ھەققىدە بىرقەدەر تولۇق چۈشەنچە بېرىش، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى چۈشىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتا مۇئەييەن ماتېرىيال-لىق قىممىتىگىمۇ ئىگە، شۇنىڭدەك بۇ تەتقىقات تېمىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا مەلۇم بىر يازغۇچىنى ئومۇمىيۈزلۈك ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلىشتىكى بىر باشلىنىش بولۇپ قالىدۇ.

بۇ كىتابنى يېزىشقا ئىلمى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتلىرى مەريەم قۇربان، ئابلىكىم ئابدۇراخمان، لېكتورى شەرىپە ئابدۇغوپۇرلار قاتناشتى. مەريەم قۇربان كىتابنىڭ باش ئاپتورى بولدى ۋە كىتابنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى، تۆتىنچى، سەككىزىنچى، ئونىنچى

تېمىلىرىنى يازدى، كىتابنىڭ سىستېمىسى ۋە مۇندەرىجىلىرى ئۇستىدە ئىشلىدى، شۇنداقلا باشقا تېمىلار ئۈستىدە زۆرۈر بولغان تولۇقلاش ۋە ئۆزگەرتىشلەرنى ئېلىپ باردى. ئابلىكىم ئابدۇراخمان كىتابنىڭ يەتتىنچى، توققۇزىنچى تېمىسىنى، شەرىپە ئابدۇغوپۇر بەشىنچى، ئالتىنچى تېمىسىنى يازدى.

زوردۇن سابىرنىڭ بەدئىي ئىجادىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش بۇ كىتاب ئاپتورلىرىنىڭ ئارمىنى ئىدى. لېكىن، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوق دېگەندەك قولىگىزدىكى بۇ كىتاب ئۆزىنىڭ بۇ ئارمىنىدىن خېلىلا يىراقتا قالدى. بىرىنچىدىن، بۇ كىتاب تەتقىقات تېمىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ۋاقىت چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى. ئىككىنچىدىن، نەزەرىيىۋى سەۋىيىمىزنىڭ چەكلىك بولۇشى يازغۇچىنى ئەتراپلىق تەتقىق قىلىشتا بەزى قىيىنچىلىقلارنى تۇغدۇردى. شۇڭا كىتابتا يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بولۇشى تۇرغان گەپ. ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەنقىدي پىكىر بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاپتورلاردىن

2007 ـ يىلى 12 ـ ئاي

مۇندەرىجە

بىرىنچى زوردۇن سابىرنىڭ ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە تەسىرى..... 1

ئىككىنچى زوردۇن سابىرنىڭ ھاياتى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت باسقۇچلىرى..... 13

ئۈچىنچى زوردۇن سابىرنىڭ كىشىلىك قارىشى ۋە سەنئەت قارىشى توغرىسىدا 42

تۆتىنچى زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى 57

بەشىنچى زوردۇن سابىر پۇۋېستلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە بەدئىي ئالاھىدىلىكى..... 71

ئالتىنچى «ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستنىڭ بەدئىي مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسىدا..... 112

يەتتىنچى زوردۇن سابىر رومانلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئالاھىدىلىكى..... 124

سەككىزىنچى «ئىزدىنىش» رومانىدىكى پېرسوناژلار ئوبرازى توغرىسىدا 142

توققۇزىنچى «ئانا يۇرت» رومانىنىڭ بەدئىي مۇۋەپپەقىيىتى ھەققىدە 155

ئونىنچى زوردۇن سابىرنىڭ بەدئىي ئۇسلۇبى توغرىسىدا 171

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىنىڭ كاتالوگى 186

بىرىنچى
زوردۇن سابىرنىڭ ئۇيغۇر بۇگۇنكى زامان ئەدەبىياتىدىكى ئورنى ۋە تەسرى

زوردۇن سابىر 20 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان، ئۇيغۇر يېڭى زامان پروزا ئىجادىيىتىگە ئاساس سالغان، ئۇنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى شەكىللەندۈرگەن، بەدىئىي سەنئەتتىكى يۈكسەكلىكى بىلەن ئۇلگە تىكلىگەن، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنيا سەھنىسىگە ئېلىپ چىققان باشلامچى يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر.

1. زوردۇن سابىر ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسنى سالغان ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتىنى شەكىللەندۈرگەن يازغۇچى

بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتى ئوخشاش بولمىغان ئامىللارنىڭ تەسىر كۆرسىتىشىدىن بولىدۇ. بولۇپمۇ مىللىي ئەدەبىياتنىڭ ئۇزۇن تارىختىن بېرى ساقلانغان ئىچكى ئېنېرگىيىسىدىن ھاسىل بولغان ئەدەبىيات ئەنئەنىسى بىلەن ئۆزى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان شارائىتنىڭ ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ئاتموسفېراسىدىن ئىبارەت تاشقى كۈچنىڭ تەسىرى ئۇنىڭ ھاياتى ۋە يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان بىۋاستە مەنبەدۇر. زوردۇن سابىر 1960 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن ئىجادىيەتنى باشلىغان ئەدەبىلەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ قەلىمى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى تەرەققىياتى ئۈستىگە چۈشتى. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مول ۋە رەڭدار بولغان كلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىسىگە ئىگە بولۇپ، بىراق تۇرلۇك تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن

تاکی 40 ـ یىللارغىچە بولغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا پروزا ئىجادىيىتى ئىنتايىن ئاجىز ھالقا بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇر يېڭى دەۋر پروزا ئىجادىيىتى ل • مۇتەللىپ قاتارلىق ئىنتايىن ئاز ساندىكى پروزا ئاساسچىلىرى تىكلىگەن ۋە ساقلىغان ئەنئەنە ئاساسىدا باشلاندى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەمدىلا يول ئالغان پروزا ئىجادىيىتىمىز ئىلىمىز قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئەۋزەل سىياسەت تۈپەيلى خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇزۇن ئۆتمەي ئىلىمىزنىڭ سىياسىي ھاۋاسىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. 1958 ـ يىلىدىكى «ئوڭچىلارغا زەربە بېرىش ھەرىكىتى بىلەن سىنىپى كۆرەشنى ئۇنۇتماسلىق» چاقىرىقى پۈتۈن مەملىكەتتە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە داۋالغۇش ھالىتىنى شەكىللەندۈردى، داڭلىق ئەدىبلەرنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈلپەتلەر كەلدى. ئەدەبىياتتىكى رەڭگارەڭ مەزمۇنىنىڭ ئورنىنى سىنىپىي كۆرەش تېمىسى، مەدھىيىلەش ۋە شوئارۋازلىق ئىگىلەپ كەتتى، ئەدەبىياتتا تۈرلۈك قېلىپلار پەيدا بولدى، پۈتۈن مەملىكەت ئەدەبىياتى ئۇچرىغان بۇ تالاپەتكە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ ئۇچرىماي قالمىدى. گەرچە ئەينى يىللاردا تالانتى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئەدەبىياتقا ئۆزىنى بېغىشلىيالايدىغان ئەدىبلەر بايقالغان بولسىمۇ، بىراق بەزىلىرى زەربە يەپ قەلىمىنى توختاتسا، يەنە بەزىلىرى شامالغا ئەگىشىپ ماڭماقتىن باشقا يول تاپالمىدى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەزەلدىنلا ئاجىز ساھە بولۇپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر پروزىسى مۇنداق بوران ـ چاپقۇنغا بەرداشلىق بېرەلمەي يوقىلىش گىردابىغا قاراپ يۈزلەندى. زوردۇن سابىر ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ مۇشۇنداق قاتمال بىر ھالىتى ئىچىدە قولىغا قەلەم ئالغان ئىدى، ئۇ شېئىر بىلەن ساھەسىدىن ئاڭلىق ھالدا پروزا ئىجادىيىتىگە كىرىپ

كەلدى ۋە قىسقا ھېكايىلىرى ئارقىلىق دەسلەپتىلا خېلى ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلدى. ئەلۋەتتە زوردۇن سابىرمۇ «ئاۋرال شامالىدىرى» رومانىنى مەركەز قىلغان دەسلەپكى ئىجادىيىتىدە دەۋرنىڭ ئومۇمىي ئېھتىياجىنى ئىپادىلىگەن ئىدى. ئەمما ئۇ بۇ ئەسەرلىرىدە يارىتقان پېرسوناژلىرىنىڭ جانلىقلىقى، بەدىئىي تەسۋىرىنىڭ ئىنچىكە ۋە گۈزەللىكى بىلەن شۇ دەۋردە خېلى يۇقىرى بولغان بەدىئىي سەۋىيىنى ئىپادىلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي «ئىزدىنىش» رومانىنى ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭى بولغان رومان تۈرىدە ئاساس بەدىئىي سەۋىيىنى يارىتتى ۋە ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ يېڭى يولىنى ئېچىپ بەردى.

زوردۇن سابىر سولچىل ئىدىيىۋى لۇشيەننىڭ زىيانكەشلىكىنى ئەڭ بۇرۇن تونۇپ يەتتى ۋە دەرھال قەلىمىنى قولىغا ئېلىپ دەۋرنىڭ ئەڭ ئالدىدا ماڭدى. 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن سىياسەت ئوڭشالغان ھامان زور شىجائەت بىلەن ئىشلەپ بىر ـ بىردىن ئېسىل ھەرخىل تېمىدىكى ئەسەرلەرنى ئېلان قىلىپ، پروزىدىكى قاتماللىقنى بۇزۇپ تاشلىدى. ئۇ 1980 ـ يىلى «قەرزدار» نامىلىق ھېكايىسىنى ئېلان قىلىپ ئۆزىنىڭ ھەقىقىي يازغۇچىلىق تالانتى ۋە بۇرچىنى نامايان قىلدى. 1979 ـ يىلىدىن 1982 ـ يىللارغىچە بولغان ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ھېكايە، پوۋېست، رومان قاتارلىق ژانىرلاردا ئەسەر يېزىپ بۇ ساھەدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. دېمەك زوردۇن سابىر 1980 ـ يىللارىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تارىخىدا ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدىن كېيىن ناھايىتى قاتمال ھالەتتە تۇرۇۋاتقان پروزا ئىجادىيىتىنى تىرىلدۈردى. ئۇنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساس سالدى.

زوردۇن سابىر ئۇيغۇر مىللىي ئەدەبىياتىنىڭ بىر پۈتۈنلۈ-
كىنى شەكىللەندۈرۈشتە زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى.

زوردۇن سابىر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىي ئەدەبىياتىغا ۋە-
كىللىك قىلىدۇ. ئۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى خۇددى يازغۇچى ئەختەم
ئۆمەر ئىيتقاندەك «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەھەللىۋى ئەدەبىياتلىق
ئورنىنى يۇرت، رايون، دۆلەت ھالقىتالىغان دۇنياۋى ئورۇنغا ئىگە
قىلغان يازغۇچى».① ئۇ ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىر پۈتۈن ئۇي-
غۇر ئەدەبىياتىنىڭ باغلىنىشىنى، مىللىيلىكىنى شەكىللەندۈردى
ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇردى. ئۇنىڭ بۇ خىل تەسىرى ئىككى تەرەپ-
تىن بولدى: بىرى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جەنۇب ۋە شىمال ئەدەب-
ياتىغا ئايرىلىپ تۇرۇشىغا خاتىمە بېرىپ، ئەدەبىياتىمىزدا مىللىي
خاراكتېرنىڭ يەرلىك خاراكتېردىن ھالقىيالماسلىقىدەك ھالىتە-
نى تۇنجى قېتىم بۇزۇپ تاشلىدى. يەنە بىرى، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ
يېقىنقى زامان تارىخىنى بىر تىزىق مارجاندەك ئۆز ئەسەرلىرىگە
سىڭدۈرۈپ، مىللەتنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن زور ئىجتىمائىي تارىخىي
ۋەقەلەرنى جانلىق تەسۋىرلەپ، مىللەتنىڭ ئېتنىك ھالىتىنىڭ
مەۋجۇتلۇقى ئۈچۈن قامۇس خاراكتېرلىك سەھىپە ئاچتى. زوردۇن
سابىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پۈتكۈل شىنجاڭ دائىرىسىنى قەلەم
ئاستىغا ئالالىغان ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان يازغۇچى. ئۇ تېما دا-
ئىرىسىنىڭ كەڭلىكى، رەڭگارەڭلىكى، ئەسەرلىرىدىكى تۇر-
مۇش پۇرىقىنىڭ قويۇقلۇقى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى رەڭدار-
لاشتۇردى. ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدا گۈزەل ئىلى تاغلىرىنىڭ
ئېتەكلىرىگە جايلاشقان يېزىلاردىن تارتىپ، تارىم، جۇڭغار

① ئەختەم ئۆمەر «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى سەردار يازغۇچى زوردۇن سا-
بىر»، «تەڭرىتاغ ژۇرنىلى» 2002 ـ يىل 4 ـ سان.

ئويمانلىقلىرىغىچە، شىنجاڭنىڭ ئەڭ ئىچىگە جايلاشقان
توغراقلىقلىرىدىن تارتىپ، كەڭ يايلاقلارغىچە، شەھەر ـ رەستە-
لەردىن تارتىپ، قوملۇق، باياۋان، زاۋۇت، كان ـ كارخانا قاتارلىق-
لارنىڭ ھەممىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ چىقىلدى...

«تاغ كەينىگە ئۆتكىچە»، «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى»، «قەرز-
دار»، «ئىزدىنىش»، «ئاۋرال شامالىرى»، «ئانا يۇرت» قاتارلىق ئە-
سەرلىرىدە ئىلىنىڭ يېزا، شەھەر، قىشلاق تاغلىرى سۈرەتلەنگەن
بولسا، «ئۇنۇتمايمەن گۈلسارە»، «ئېھ! توپىلىق يول»، «تارىم سۈيى
كەينىگە ئاقمايدۇ» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە قەشقەر تۇرمۇشىنى تەس-
ۋىرلىدى. «دولان ياشلىرى»، «چايخورلار»، «كاككۇك كېلىپ قوز-
غاندا» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى مەكىت تۇرمۇشغا بېغىشلىدى. «بوش
كەلمە تۇرپانلىق»، «خەيرلىك ئىش» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە بولسا
تۇرپان دېھقانلىرىنىڭ ئۆزگىچە تۇرمۇش ۋە پائالىيەتلىرىنى يازدى.
ئومۇمەن ئۇ پۈتۈن شىنجاڭنى كەزدى، ئۆگەندى، جانلىق سۈرەتلىدى.
زامان دائىرىسىدە شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىنى ئەڭ جان-
لىق ھالدا ئىپادىلىگۈچى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە 20 ـ
ئەسىرنىڭ بېشىدىكى تارىخىي ئۆزگىرىشلەردىن تارتىپ، ئىلە-
مىزنىڭ 1990 ـ يىللاردىكى تارىخىي خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلە-
رىگىچە بولغان جەريان جانلىق تەسۋىرلەندى. مۇشۇ ئەسىردە شىن-
جاڭ تارىخىدا يۈز بەرگەن خىلمۇخىل ئۆزگىرىشلەرنى، ئوخشاش
بولمىغان يىللاردىكى ئەڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلەرنى سەمە-
مىيلىك بىلەن ئىپادىلىدى. باشقىچە سۆز بىلەن ئېيتساق، ئۇيغۇر
ھاياتىنى بىر تىزىق مارجاندەك بەدىئىي سۈرەت شەكلىدە سىزىپ
چىقتى. ئۇ خەلق ئەڭ كۆڭۈل بۆلگەن تېمىلارنى، ۋەقەلەرنى، خەلق-
نىڭ خۇشاللىقلىرىنى، قايغۇلىرىنى دادىللىق بىلەن يازدى. زىد-

دىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرمىدى، ئۆز تۇيغۇسىنى ئىپادىلەش بىلەن چەكلەنمىدى. ئۇ ئېتىقادچان بىر ئادەم بولۇش سۈپتىدە ھەرقاچان خەلقە مەسئۇل بولدى. خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن تەقدىرداش بولۇپ خەلقنىڭ غېمىنى يېدى. ئىجادىيىتىنى خەلق بىلەن بىرلەشتۈرۈشنى ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت مەقسىتى قىلدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى شىنجاڭ يېقىنقى زامان تارىخىنىڭ ئىنتايىن روشەن بولغان بەدئىي كارتىنىسى بولۇپ قالدى. مەسىلەن: 1970 ـ يىللاردىكى «ئاۋرال شامالىرى» نى مەركەز قىلغان دەسلەپكى ئەسەرلىرىدە ئېلىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىنكى يېزىلاردا بارلىققا كەلگەن ئۆزگىرىشلەرنى، دېھقانلارنىڭ پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى سۆيۈش، ئۆز تۇرمۇشىنى ياخشىلاش يولىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنى ۋە مۇشۇ يىللاردىكى تۇرلۇك ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئېلىپ كەلگەن كۇلپەتلىرى تەسۋىرلەنگەن بولسا؛ «قەرزدار»، «دولان ياشلىرى»، «خەزىنە» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ خەلقنىڭ بېشىغا كەلتۈرگەن بالايىئاپەتلىرى تەسۋىرلەندى. «ئېھ توپىلىق يول»، «چايخورلار»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «بوش كەلمە تۇرپانلىق»، «خىيال ۋە سايە» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ئىسلاھات دەۋرىدىكى تۇرلۇك ئۆزگىرىشلەر ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا كۆرسەتكەن تەسىرىنى جانلىق سۈرەتلىدى. «ئىزدىنىش»، «ئاتا» رومانلىرىدا 1950 ـ يىللاردىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر ۋە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى زىددىيەتلەر سۈرەتلەنگەن بولسا «ئانا يۇرت» رومانىدا ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىنى جانلىق سۈرەتلىدى.

2. زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ ئىنتايىن زور بولغان بەدئىي ئەمگەكلىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بېيىتتى ۋە ئۇنىڭ بەدئىي سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلدى

زوردۇن سابىر مۇشۇ ئەسىردە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان ئاپتورلار ئىچىدە ئەڭ زور تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى زور ئىجادىيەت مېۋىلىرىنى ياراتتى. ئۇ پروزا ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان 27 يىللىق ھاياتىدا يۈزگە يېقىن ھېكايە، ئون سەككىز پوۋېست، يەتتە تومدىن تەركىب تاپقان تۆت رومان يېزىپ نەشر قىلدۇردى. بۇنىڭدىن باشقا نەسر، خەۋەر ئەدەبىياتى، دراما، تېلېۋىزىيە تېياتىرى، زىيارەت خاتىرىسى قاتارلىق بەدئىي ساھەلەردىمۇ ئەسەر ئېلان قىلدى ھەمدە ئوتتۇرا مەكتەپ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىغا دائىر بىر ئوقۇشلۇق، ئوتتۇزدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ئۇچۇنمۇ بەلگىلىك ھەسسە قوشتى. زوردۇن سابىرنىڭ قىسقىغىنە ئىجادىيەت ھاياتىدا مۇنداق زور مېۋە بېرەلىشى ئاپتورنىڭ جاپاغا چىداپ ئەمگەك قىلىش، ئەدەبىياتقا ئۆزىنى بېغىشلاش روھىدىن ئايرىلالمايدۇ. بۇ خىل تىرىشچانلىق ۋە روھ بۈگۈنكى ئەدەبىلىرىمىزنىڭ ئۆگىنىشىگە ئەرزىيدۇ، ئەلۋەتتە.

ئەسەرلىرىنىڭ رەڭدارلىقى، تۇرمۇشنىڭ ھەممە ساھەسىنى قامراپ بەدئىي سۈرەتلىشى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىزدا ئاز كۆرۈلگەن يېڭىلىق بولدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى تېمىسىنىڭ خىلمۇخىللىقى، پېرسونաژلار خاراكتېرىنىڭ رەڭدارلىقى بىلەن كۆزنىمىزنى قاماشتۇرىدۇ. بۇ ئەسەرلىرىدە دېھقانلار، ئىشچىلار، زىيالىيلار، ئەمەلدارلار، يۇقىرى قاتلامدىكى سىياسىيونلار، ھەربىي گېنېرالىلار، داھىيلاردىن تارتىپ، جەمئىيەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدىكى بۇتيا-

خانغا ئوخشاش بىكارچىلارنىڭ تۇرمۇشىغچە جانلىق تەسۋىرلىدى. ئوخشىمىغان قاتلامغا مەنسۇپ بولغان بۇ پىرسوناژلارنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتتى. ئاپتور يۇقىرىقى مول ھوسۇللۇرى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ ماكان جەھەتتىكى كەڭلىكى بىلەن ئۇيغۇر پروزىسىنى تارىختىن بېرى كۆرۈلۈپ باقمىغان گۈللىنىشكە ئېلىپ كىردى. ئۇنىڭ ئوخشىمىغان تېمىغا بېغىشلانغان ئەسەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى ناھايىتى يۇقىرى بەدئىي سەۋىيىگە كۆتۈرۈلدى. ئۇ-نىڭ ئەسەرلىرىدىكى بەدئىي سەۋىيە تۆۋەندىكى تەرەپلەردە ئىپادە-لىنىدۇ:

(1) ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرگە ئىگە پىرسوناژلار ئوبرازىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلىشى

زوردۇن سابىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا دەۋر روھىغا ماسلاشتۇرۇل-غان، ئومۇمىي ئىدىيىنىڭ گەۋدىلىنىشى سۈپىتىدە قېلىپتا قۇي-ۇلغان بىر خىللىققا ئىگە بولغان ئوبراز يارىتىش ئۇسۇلىنى ئەڭ بۇرۇن بۇزۇپ تاشلاپ، مىللىي ئەدەبىياتىمىزدا مىللىي خاراكتېرى كۈچلۈك بولغان پىرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشنىڭ ئۈلگىسىنى ياراتتى. زوردۇن سابىر مەيلى ھېكايە، پوۋېست، ياكى رومان يازسۇن خاراكتېر يارىتىشقا ئالاھىدە كۈچ چىقاردى. ئۇ ياراتقان بەزى پىر-سوناژلار ئىنتايىن روشەن ۋە خاس بولغان خۇلق، تىل، ھەرىكەت بىلەن بىزنى ھەيران قالدۇردى. مەسىلەن: نۇرى، مۇختەر باي، ئالا، ھاشىر، گۈزەلئاي، قۇباق، بېشىر، رازاق، روزەك بەز قاتارلىقلار. ئاپتورنىڭ بۇ خىل پىرسوناژلىرى ئەبجەش ئەمەس، رەڭسىز ئەمەس، نەق ئۇيغۇر خاراكتېرىگە ۋەكىللىك قىلدى. بۇ پىرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرىنىمۇ، پۇچەك تەرەپلىرىنىمۇ ھەقىقىي يوسۇندا ئىپادىلىدى. ئۇنىڭ پىر-

سوناژلىرى ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ئۇيغۇر دېھقىنى، ئۇيغۇر سودىگىرى، ئۇيغۇر زىيالىيسى، ئۇيغۇر ئەمەلدارى بولۇپ قالدى. مۇنداق ئەتراپلىق خاراكتېر يارىتىش، خاراكتېرنىڭ خىلمۇخىل-لىقى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى يۇقىرى بەدئىي سەۋىيىگە ئىگە قىلدى.

(2) تەسۋىرنىڭ رەڭدارلىقى، مەنە قاتلىمىنىڭ چوڭقۇر، ھېسسىياتنىڭ دولقۇنلۇقلۇقى بىلەن ئۇيغۇر پروزىسىنىڭ يۇقە-رى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلدى

زوردون سابىرنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئىنچىكە تەسۋىر، كۈچلۈك ھېسسىيات، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى جەلپكارلىققا ئىگە قىلدى. ئۇ پىرسوناژلارنى تەسۋىرلىگەندە قولىنىڭ ئۇچىدا ئىشلەپ قويمىدى، پىرسوناژلىرىنى ئومۇمىي ئىپادىنىڭ قۇربانى قىلمۇەتمەي، تىرىك ئادەملەردەك تەسۋىرلەپ ھەقىقىي قېنى ۋە گۆشى بولغان بەدئىي ئوبراز ۋە تىپ سەۋىيىسىگە كۆتۈردى. ئوبراز يارىتىشتىكى مۇنداق ئىنچىكە، ئېنىق بولغان تەسۋىرلىرى ئەسەرلىرىنى رەڭدارلىققا ئىگە قىلغان بولسا، كۈچلۈك ھېسسىيات ئەسەرلىرىنى دولقۇنلۇق خا-راكتېرگە ئىگە قىلدى. خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى، ئىدىئوملار، خەلق قوشاقلىرى قاتارلىقلارنى ئەسەرلىرىدە قوللىنىش ئارقىلىق مەنە قاتلىمىنى ئاشۇردى. دېمەك، زوردۇن سابىرنىڭ يېزىش تېخنىكىسى بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزغا تەسىر كۆرسەتتى ۋە كۆرسەتمەكتە.

زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىنى نەزەرىيە-ۋى سەۋىيىگە كۆتۈرۈپ، ئەدەبىياتقا دائىر بىر مۇنچە ئىلمىي ماقالىلەرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە دائىر قاراشلا-رىنى، تەجرىبىلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى 21 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يۈكسىلىشى، ئىجادىيەت

ئىقتىدارىنىڭ ئۆسۈشى، ئەسەر سۈپىتىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى قاتارلىقلارغا زور مەدەت بېرىدۇ .

3. زوردۇن سابىر ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتىدە بەدىئىي ژانىرلارنىڭ كېڭىيىشى ۋە تەرەققىياتىغا ئالاھىدە ھەسسە قوشتى

ئۇ 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا «خەيرلىك ئىش»، «ۋاپادارلار»، «سۇبھى» قاتارلىق پوۋېستلىرىنى ئېلان قىلىپ، تېخى يوقىنىڭ ئورنىدا تۇرۇۋاتقان پوۋېست ئىجادىيىتى ئۈچۈن بۆسۈش خاراكتېرلىك يېڭىلىق ۋە بەدىئىي يۈكسەكلىك ئېلىپ كىردى. زوردۇن سابىرنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پوۋېست ئىجادىيىتى جانلاندى، شۇنىڭدەك زوردۇن سابىر پوۋېست ئىجادىيىتىدە ناھايىتى زور مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئۇنىڭ پوۋېستلىرى بىر ـ بىرىدىن سۈپەتلىك چىقتى، «سۇبھى»، «ۋاپادارلىق»، «خەيرلىك ئىش»، «قېنى، بۇ باغلار»، «ئاخىرقى پادىچى»، «كەچ كۈز»، «خىرە دېرىزە» قاتارلىق پوۋېستلىرى ئۇيغۇر پوۋېست ئىجادىيىتىدە ئەڭ داڭلىق پوۋېستلار بولۇپ قالدى.

زوردۇن سابىر يەنە رومان ئىجادىيىتى ئارقىلىق ئۇيغۇر رومانچىلىقىنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈردى. 1983 ـ يىلى «ئىزدىنىش» رومانىنى ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا زور زىلزىلە قوزغىدى. ئاپتورنىڭ بۇ رومانى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كېيىنكى يىللاردا ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلان قىلغان رومان ئىجادىيىتىگە تۈرتكە بولدى. «ئانا يۇرت» رومانىنىڭ ئېلان قىلىنىشى ئۇيغۇر رومانچىلىقىنى ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە قىلدى. بۇ رومان ئارقىلىق ئاپتور رومانچىلىقىمىزغا زور تارىخىي چىنلىق، كۆچلۈك مىللىي روھ ۋە قويۇق مىللىي مەدەنىيەت ئىزنالىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى.

4. زوردۇن سابىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرگەن يازغۇچى

زوردۇن سابىر ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئۇزلۇكسىز ئىزدەنگەن، قەدەممۇقەدەم ئالغا باسقان يازغۇچى. 1970 ـ يىللارنىڭ بېشىنى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ مەشىق دەۋرى دېسەك، «دولان ياشلىرى» ناملىق ھېكايىسىنىڭ ئېلان قىلىنىشى ئاپتورنىڭ پىشىپ يېتىلگەن قەلەم كۈچىنى ئىپادىلگەن دەۋرى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇ مۇشۇ ھېكايىسىدىن كېيىن ئوخشىمىغان ژانىرلارنىڭ ھەممىسىدە ئەسەر ئېلان قىلىپ ئۆز ئىقتىدارىنى كۆچەيتتى. 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ئاپتور تېخىمۇ زور شىجائەت بىلەن ئىشلەپ ئۆزىنىڭ ئالتۇن دەۋرىنى يارىتتى. ئۇ جاپاغا چىدىدى، ئۆز ئەقىدىسىدە چىڭ تۇردى، ھەر قەدەمدە ئالدىغا ماڭدى، ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى ئون يىلىدا دۆلەت چېگرالىرىدىن ھالقىپ قەلبىنى خەلقئارا تېمىلارغىچە كېڭەيتتى. بۇ جەھەتتە ئۇ خەلقئاراغا يۈزلەنگەن يازغۇچى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ «ياۋروپاغا سەپەر»، «ئەرەب يېرىم ئارىلىدا»، «سىزبق ئادەملەرگىلا»، «ھاجىم ھەققىدە ئىگىزالار» قاتارلىق داڭلىق ئوچېركلىرى ئۆزگىچە تەمى بىلەن ئەدەبىياتىمىزدا چاقناپ تۇرماقتا. بۇنىڭدىن باشقا ئۇنىڭ خېلى زور سالماقتىكى ئەسەرلىرى ئوخشىمىغان مىللەتلەر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئوخشىمىغان مىللەت ۋە دۆلەت خەلقلىرىنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۇ بۇ جەھەتتىمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ۋەكىل بولالىدى. ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى، چەت ئەلدىكى نۇرغۇنلىغان چەت ئەللىك دوستلار زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى ئارقىلىق شىنجاڭنى ۋە ئۇيغۇرلارنى چۈشىنىشكە باشلىدى. مەسىلەن: گابائىن خانىم «مەن ئۇيغۇرلار ئىچىدە زوردۇن سابىر ئەپەندىدەك كىتابنى كۆپ ئوقۇغان

ئۇيغۇرنى ئۇچراتمىغان ئىدىم»① دېدى. شۇنىڭدەك بىر قىسىم چەت ئەل ئوبزورچىلىرى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۈستىدە ئوبزورلارنى ئېلان قىلدى. مەسىلەن: گېرمانىيىلىك ئوبزورچى توماس فوبىر «مەن ئىزدەپ يۈرگەن ئادەم» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدا ئۇنىڭ «خەيرىلىك ئىش» نامىلىق پوۋېستىغا باھا بېرىپ: «بۇ پوۋېست سودا ـ سېتىق ئىشلىرى تېخى ئەركىن قويۇۋېتىلمىگەن مەزگىلدە يېزىلغان. ئە-سەردە زوردۇن ئەپەندى پېشقەدەم دېھقانىنىڭ يەرگە بولغان مۇھەببە-تىنى، ياش كېلىنىنىڭ ئىشچانلىقىنى تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيىلىگەن» دەپ زوردۇن سابىرنىڭ ئالدىن بايقاش ئى-تىدارىغا ئالاھىدە باھا بەردى. ئۇنىڭ «سىزىق ئادەملەرگىلا» دېگەن ئەسىرى غەربىي گېرمانىيىدە ئېلان قىلىنىپ، گېرمانىيە خەلقى ئارىسىدا كۆچلۈك غۇلغۇلا قوزغىدى ۋە گېرمانىيىدىكى بەزى مە-تبۇئاتلار ئوبزور ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ ئەسىرىگە يۇقىرى باھالارنى بەردى ۋە ئۆزلىرىنىڭ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ مۇشۇ ئەم-گەكلىرى بەدىلىگە ئۇيغۇر ئەدەبىلىرىدىن خەلقئارا «فايسال ئەدەبە-يات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن يازغۇچى بولۇپ قالدى.

ئومۇمەن، 20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تىلغا ئېلىنغانىدا، زوردۇن سابىرنىڭ يېرىك رومان، پوۋېستلىرى ۋە خىلمۇخىل هې-كايىلىرى ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتىدۇ. بۇ كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان هەقىقەت. شۇڭا زوردۇن سابىرنى تەتقىق قىلىش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۇچۇن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغان ئىشتۇر.

① توماس فوبىر «مەن ئىزدەپ يۈرگەن ئادەم»، شىنجاڭ گېزىتى 285 ـ سان.

ئىككىنچى
زوردۇن سابىرنىڭ ھاياتى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت باسقۇچلىرى

زوردۇن سابىر 1960 ـ يىللاردىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن بولۇپ، 1961 ـ يىلى تارىم ژۇرنىلىدا ئېلان قىلغان «ئاق ئۆرۈك» نامىلىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىپ كەلدى. 1970 ـ يىللاردىن كېيىن قەلەمنى پروزىغا يۆتكەپ، تاكى ئاخىرقى تىرىلوگىيىسى «ئانا يۇرت» نى ئىجاد قىلغۇچە بولغان ئارىلىقتا ئىزچىل هالدا پروزا بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇ ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ئە-جادىيىتىدە زور تىرىشچانلىق بىلەن ناھايىتى كۆپ ساندىكى ئە-سەرلەرنى ئىجاد قىلىپ، ئۇيغۇر بۇگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىغا زور تۆھپە قوشتى. ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتى كۆپ تەرەپلىمە بولۇپ، ئۇ ئەدەبىياتنىڭ شېئىر، هېكايە، پوۋېست، رومان، دراما، كىنو سېنا-رىيىسى، ئوچېرك، ئەدەبىي خاتىرە، خەۋەر ئەدەبىياتى ۋە ئەدەبىي ئوبزورچىلىق قاتارلىق ساھەلەرگىچە ئەسەر ئېلان قىلدى. بۇنىڭ-دىن باشقا ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپ تەتقىقاتىغا دائىر بىر قىسىم ئىلمىي ئەمگەكلەرنىمۇ ئىشلىدى. ئۇنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرى ئىچىدە پروزا ئىجادىيىتى ئاساس قىلىنغان بولۇپ، ئۇيغۇر پروزىچىلىقى-دىكى ئۆلمەس تۆھپىكار بولۇپ قالدى.

زوردۇن سابىر 1937 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ھازىرقى يېڭىتام يېزىسى، بوستان كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەل-گەن، ئۇ كىچىك چېغىدىلا ئاپىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، دادىسى سابىرئاخۇنۇمنىڭ تەربىيىسىدە ئۆسۈپ‌ئۇلۇغ دەۋرىنى باشتىن كە-

چۇرگەن. ئۇ ئائىلىسى نامرات بولغانلىقى ئۈچۈن باشلانغۇچ مەكتەپكىمۇ كېچىكىپ كىردى. لېكىن ئۆيدىلا خەت ساۋاتىنى چىقارغان بولغاچقا بىرىنچى سىنىپقا ئەمەس، ئىككىنچى سىنىپقا كىرىپ ئوقۇغان. ئۇ 1954 ـ يىللارغىچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۆز يېزىسىدا تاماملاپ، شۇ يىلى ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىغا (هازىرقى ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى) ئوقۇشقا كىرىدۇ. 1957 ـ يىلى بۇ مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئىلى گېزىتى ئىدارىسىغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان ۋە شۇ يىلى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بېرىپ 1964 ـ يىلىغىچە مەزكۇر مەكتەپتە ئوقۇش، ئوقۇتقۇچىلىق، تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1964 ـ يىلى شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ، غۇلجا شەھىرلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ بۇ مەزگىللىردە ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىدىن باشقا شېئىر ۋە هېكايىلەرنى يېزىپ نەشر قىلدۇرغان. 1979 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا يۆتكىلىپ ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1981 ـ يىلى بېيجىڭدىكى لۇشۈن نامىدىكى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىدا ئىجادىيەت بىلىملىرى بويىچە بىلىم ئاشۇرغان، شۇ يىلى شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىگە يۆتكىلىپ، كەسپىي يازغۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 1987 ـ يىلى تەكلىپ بىلەن سابىق غەربىي گېرمانىيىگە بېرىپ، ئېكسكۇرسىيە ۋە زىيارەتتە بولغان. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بويىچە ئىلمىي لېكسىيىلەرنى سۆزلىگەن هەم بۇ لېكسىيىلەرنى نەشر قىلدۇرغان. 1988 ـ يىلى تەكلىپ بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانى، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەرده زىيارەتتە بولغان. 1998 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى 61 يېشىدا كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ئۇرۇمچىدە ۋاپات بولغان.

زوردۇن سابىر ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئېلىمىزدىكى زور ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگىمۇ ئاكتىپ قاتنىشىپ كەلگەن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 8 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي هەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 4 ـ ۋە 5 ـ نۆۋەتلىك مۇدىرىيەت ئەزاسى، دائىمىي مۇدىرىيەت ئەزاسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئالاهىدە ئۆتۈقلىرى بىلەن كۆپ قېتىم هەر خىل ئەدەبىي مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. 1979 ـ يىلى «دولان ياشلىرى» ناملىق هېكايىسى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1981 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى باهالاش، مۇكاپاتلاش پائالىيىتىدە 1 ـ دەرىجىلىك «ئىجادىيەت» مۇكاپاتىغا، «قوبۇلخاندا» ناملىق هېكايىسى 1981 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ 30 يىللىق ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى باهالاش پائالىيىتىدە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «جىگدىلەر پېچىرلايدۇ» ناملىق هېكايىسى 1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، «ئىزدىنىش» رومانى 1983 ـ يىلى رومان ئىجادىيىتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «قوشنىلار»، «قەرزدار» قاتارلىق ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باهالاشتا 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇ كەسپىي جەهەتتىكى ئالاهىدە ماهارىتى بىلەن 1 ـ دەرىجىلىك كەسپىي يازغۇچى بولۇپ باهالانغان. ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئەسەرلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ مەملىكەت دائىرىسىدە كۇچلۇك تەسىر قوزغىغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەب، تۈرك، گېرمان، ئىنگلىز تىللىرىغا تەرجىمە

0096669

قىلىنىپ چەت ئەللىكلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن.

زوردۇن سابىر 1940 ـ يىللاردىكى زۇلۇم ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زۇلۇمغا قارشى كۈرەش دولقۇنى ئەۋج ئۇرۇۋاتقان يىللاردا ئۆسمۈرلۈك دەۋرىنى باشتىن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ نامرات دېھقان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىقىشى ئۇنىڭغا كۆچلۈك ئىرادە، ئېگىلمەس روھنى پەيدا بەردى. ئۇنىڭ كىچىكىدىنلا يېتىلدۈرگەن كىتابخۇمارلىق تەبىئىتى ئۇنىڭدا ئەدەبىياتقا بولغان قىزغىن ئىشتىياقنى پەيدا قىلغان ئىدى. ئاپتورنىڭ «مەن بېسىپ كېلىۋاتقان مۇساپە» ناملىق ماقالىسىدا يازغان ئەسلىمىلىرىدىن قارىغاندا ئۇنىڭ كىچىكىدىنلا كىتاب ئوقۇيدىغان، كىتابنى ئوقۇش بىلەنلا قالماي، ئوقۇغان كىتابلىرىدىن خاتىرە يېزىپ قالدۇرىدىغان ئادىتىنى يېتىلدۈرگەنلىكىنى بىلىمىز. بۇ بىزگە زوردۇن سابىرنىڭ يېزىقچىلىق مەشقىنىڭ خېلى بۇرۇنلا باشلانغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتى 1960 ـ يىللاردىن كېيىنلا شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئاشكارا ئېلان قىلىندى. ئۇ ئىجادىيەت سېپىگە شېئىرىيەت بىلەن كىرىپ، 1960 ـ يىللىدىن 1970 ـ يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا «ئىلى دەرياسى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «تارىم» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرى 30 دىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ بۇ شېئىرلىرىنىڭ بىر قىسمى ئىلى ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلغان «غەلىبە ناخشىلىرى» دېگەن شېئىرىي توپلامغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ بۇ شېئىرلىرى مەزمۇن جەھەتتىن تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن يېڭى جۇڭگونى مەدھىيىلەش، يېزىلاردىكى زور ئۆزگىرىشلەرنى ئىپادىلەش، ئۆزىنىڭ ۋەتەنگە بولغان، يۇرتىغا بولغان سۆيگۈسىنى ئىپادىلەشنى ئاساس قىلغان. قۇرۇلما جەھەتتىكى

قىسقا، ئېچىللىكى بىلەن شۇ دەۋر شېئىرىيىتى ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدۇ. كېيىن پروزا بىلەن ئىزچىل شۇغۇللاندى. بىز ئاپتورنىڭ پۈتكۈل پروزا ئىجادىيىتىنى مەزمۇن ۋە بەدىئىي سەۋىيە جەھەتتىن سېلىشتۇرساق تۆۋەندىكىدەك تۆت تەرەققىيات باسقۇچىغا بۆلەلەيمىز:

1. ئاپتورنىڭ دەسلەپكى ئىجادىيەت باسقۇچى

بۇ باسقۇچ 1970 ـ يىلىدىن 1978 ـ يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىجادىيىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنى «ئاۋرال شامالىرى» رومانى بىلەن بىر قىسىم ھېكايىلىرىنى مەركەز قىلغان دەۋر. ئاپتور 1970 ـ يىللاردىن كېيىن پروزا ئىجادىيىتى بىلەن ئىزچىل شۇغۇللاندى. بۇ يىللاردا «تاغ كەينىگە ئۆتكىچە»، «سەھەرچى»، «دوستۇمنىڭ تارىخى»، «ئونىنچى سىنىپنى ئەمدى تۈگەتتىم»، «سىرداش قەلبلەر»، «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى»، «كومبايىن»، «ئورمان مۇھاپىزەتچىسى»، «تۆھپە» قاتارلىق ھېكايىلىرىنى ئېلان قىلدۇردى ۋە «ئاۋرال شامالىرى» ناملىق رومانىنى يازدى. ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئىجادىيىتىدە ھېكايە ئىجادىيىتى ئاساس قىلىنغان بولۇپ، تېما دائىرىسى جەھەتتىن ئىلى رايونىدىكى يېزىلارنىڭ ئۆزگىرىشلىرى، دېھقانلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرى مەنبە قىلىنغان. دېھقانلارنىڭ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەۋرلەردىكى سوتسىيالىزمنى سۆيۈش تۇيغۇلىرىنى ۋە ئەمگەك ئاكتىپچانلىقىنى، كوللېكتىپنى سۆيۈش قىزغىنلىقىنى ئىپادىلىدى. 1971 ـ يىلى ئىلى گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان «تاغ كەينىگە ئۆتكىچە» ناملىق ھېكايىسىدە سەيپى، ئاسلىبەك، مەرۇپ قاتارلىق مالچىلارنىڭ تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلىپ، كوللېكتىپنىڭ مال-لىرىنى قوتقۇزۇش جەريانىدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىنى

تەسۋىرلەش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ باتۇرلۇقىنى، كوللېكتىۋىزملىق روھىنى مەدھىيىلىگەن. «ئورمان مۇھاپىزەتچىسى» ناملىق ھېكايىسىدە دۆلەت ئورمىنىغا قارايدىغان ئورمان مۇھاپىزەتچىسى جەپە بىلەن دادۇيجاڭ ئەبەي ئوتتۇرىسىدىكى ئىش تەسۋىرلەنگەن. ئەسەردە ئەبەي دۇينىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ياغاچ ھەل قىلماقچى بولىدۇ. ئۇ دادۇينىڭ مەنپەئىتىنى دەپ جەپەدىن كۆپرەك قارىغاي كەستۇرۇش مەقسىتىدە ئۇنىڭغا سوۋغات بەرمەكچى بولىدۇ، بىراق كوللېكتىپنىڭ مۇلكىنى جان تىكىپ قوغدايدىغان جەپە ئۇنىڭ بۇ تەلەپىنى رەت قىلىدۇ ۋە ئەبەينى قايىل قىلىپ بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە ياغاچ كېسىپ بېرىدۇ. ئاپتور جەپە بىلەن دادۇيجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ ئىشنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق پېرسوناژلارنىڭ شەخسىيەتسىز تۆھپە قوشۇش روھىنى مەدھىيىلەيدۇ. بۇ ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ بىر قەدەر ئەگرى - توقاي بولۇشى، پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ بىر قەدەر يوشۇرۇن بېرىلىشى بىلەن شۇ دەۋرگە نىسبەتەن خېلى ياخشى سەۋىيىنى ياراتقان. «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى» ناملىق ھېكايىسىدە ئاق كۆڭۈل، ھالاللىق بىلەن ئىشلەيدىغان باھار بوۋاي بىلەن شەخسىيەتچى ھادىل ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تەسۋىرلىنىپ، باھار بوۋاينىڭ ئەمگەكچانلىقى، كوللېكتىپنى قىزغىن سۆيىدىغان روھى يېپ ئۇچى قىلىنىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەمگەك سۆيەر تەبىئىتىنى روشەن ئىپادىلەيدۇ. «كومبايىن» ناملىق ھېكايىسىدە نادىر بىلەن خۇشتارخان ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت، خۇشتارخانىنىڭ شەخسىيەتچى ئاكىسى ئېدەم بىلەن بولغان قارشىلىقى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلەيدۇ. ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى خۇشتارخان ئەمگەكچانلىقى بىلەن «كومبايىن» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئۇ بىلىم ئېلىشقا قىزىقىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ

شەخسىيەتچىلىكتە ئۇچىغا چىققان ئاكىسى ئېدەم ئۇنىڭ ئوقۇشىغا يول قويمايدۇ ۋە ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە توسقۇنلۇق قىلىدۇ. ئاپتور بۇ ئارقىلىق خۇشتارخاننىڭ ئەمگەك سۆيەرلىكى بىلەن بىللىمگە ئىنتىلىش روھىنى مەدھىيىلەيدۇ. «تۆھپە» ناملىق ئەسىردە پۇرسەتپەرەس، سىياسەتۋاز، شامالغا ئەگىشىپ ئىش كۆرىدىغان، شۆھرەت بىلەن ئەمەلىي ئىش قىلىدىغان ئالىمجان، ئايۇپ قاتارلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تەسۋىرلەنگەن بولۇپ كەپشەرلەش كەشپىياتىنى ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان شۆھرەتنىڭ ئەپت بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلايدۇ. «ئەپۇ» ناملىق ئەسىردە بوستان دادۇي شۇجىسى زاھىر بىلەن شەھەر باشلىقى قۇددۇس ئوتتۇرىسىدىكى ئەمەلىي نەتىجە بىلەن شوئارۋازلىق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تەسۋىرلىنىدۇ. ئاپتور يۇقىرىقى ئەسەرلىرىدە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن ئاق كۆڭۈل سەممىي دېھقانلارنى، جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئەل سۆيەر يېزا كادىرلىرىنى مەدھىيىلەش بىلەن بىرگە، شەخسىيەتچىلىك، شۆھرەتپەرەسلىك قاتارلىق ئىللەتلەرنى قامچىلاشنى مەركەز قىلغان. سەممىيلىك، كوللېكتىۋىزملىق روھ بىلەن ساختىپەزلىك، شەخسىيەتچىلىك، قاقتى - سوقتى قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن زىددىيەت ئاساسىي سۈجىت قىلىنغان. ئاپتورنىڭ دەسلەپكى پروزا ئىجادىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بۇ ئەسەرلىرىدە گەرچە پېرسوناژلارنى نۇقسانسىز تەسۋىرلەش، ياخشى ئىش، ياخشى ھەرىكەتلەرنى كۆپتۇرۇش قاتارلىق يېتەرسىزلىكلەر كۆرۈلگەن بولسىمۇ، بىراق ئاپتور پېرسوناژلارنى سۈرەتلەشتىكى تالانتى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنىڭ دولقۇنلۇق بولۇشى، تەسۋىر ۋە تىلنىڭ جانلىقلىقى بىلەن ئۆزگىچە قەلەم كۈچىگە

چىنى نامايان قىلغانىدى. ئاپتورنىڭ بۇ يىللاردىكى ئىجادىيىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان ئەسىرى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1980 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «ئاۋرال شامالىرى» ناملىق رومانى بولۇپ، بو رومانداۋ ئىلى دېھقانلىرىنىڭ 1960 ـ يىللارنىڭ بېشىدا كەچۈرگەن ئىجتىمائىي تۇرمۇشى كەڭ تەسۋىرلەنگەن، ئېلىمىزنىڭ ئەينى دەۋردىكى ئومۇمىي قىياپىتى ۋە ئۆزگىرىشلىرى خېلى چوڭقۇر يورۇتۇلغان. ئىلى يېزىلىرىنىڭ قىياپىتى جانلىق ۋە ئۆزگىچە يول بىلەن سۈرەتلەنگەن. ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان، ساددا، قىزغىن خاراكتېرى خېلى يارقىن ئىپادىلەنگەن. ئاپتور بۇ رومانىنى ناھايىتى قىزغىن ۋە يۇمۇرلۇق تۈس بىلەن يازغان بولۇپ، زىۋىرشاھ، ئەكبەر، پاتىمە، ئاسىم قاتارلىق ئوبرازلار ئۆزىگە خاس روشەنلىكى بىلەن ئەينى دەۋردىكى بەدئىي ئىجادچانلىقنى نامايان قىلغان. شۇنى تەكىتلەش زۆرۈركى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتىدە ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيە-ۋى مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا ئىگە قىلىنىشى، پېرسونا‌ژلىرىنىڭ «يۇمىلاق»لىشىشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئىلگىرىلەپ، بەزىبىر ماھىيەتلىك ئۆزگىرىشلەر ھاسىل قىلىنغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۇسلۇبى، يېزىش ئادىتى مۇشۇ ئەسىرى بىلەن مۇقىملىقتا ئېرىشكەن. بولۇپمۇ ئۇنىڭ پورترېت تەسۋىرى، سۆزىت قۇراشتۇرۇش، تىل ئىشلىتىش، پېرسونا‌ژلارنى سېلىشتۇرما زىددىيەت ئىچىدە سۈرەتلەش قاتارلىق ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ پىشىپ يېتىلىشىدە مۇشۇ رومان ئاساس بولغان ئىدى. ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە دائىم قوللىنىلىدىغان پېرسونا‌ژنى ۋاسىغا يەتكۈزۈپ سۈرەتلەشتەك ئېسىل پرىنسىپى «ئاۋرال شامالىرى» دىلا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

مەسىلەن: ئاپتورنىڭ بۇ ئەسىرىدە گۈزەل يېزا قىزى پاتىمەنى

سۈرەتلەشتە ئىشلەتكەن تەسۋىرلىرى ئاخىرقى رومانى «ئانا يۇرت» تىكى پەرىخە، سەبىخە، زەيتۇنە قاتارلىقلارنىڭ پورترېتىنى سۈرەتلەشتە ئىشلەتكەن تەسۋىرلىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىلاردا ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچىدىن، ئاپتور ئۆزى ئەڭ پىشىق بىلىدىغان دېھقانلار تۇرمۇشىدىن تېما تاللىدى. ئاپتورنىڭ بۇ دەۋرگە مەنسۇپ ھېكايىلىرى ئاساسەن دېھقان ھاياتىغا بېغىشلاندى. بۇ ئاپتورنىڭ دېھقانلارنى چۈشىنىش دەرىجىسى ۋە ئۇلارنى سۆيۈش ئېڭىنىڭ بەلگىسىدىن ئىبارەت. دېھقان ھاياتى ئۇنىڭ قېنى بىلەن گۆشىگە ئايلانىدى. «تۇرمۇش ئىجادىيەتنىڭ ماتېرىيال بۇلىقى، تەسەۋۋۇر بۇلىقى، سەنئەتكار تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ ئەسەر يازالمايدۇ. سەنئەتكارنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتى، ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسىدۇر. تۇرلۇك بەدئىي ئەسەرلەرنىڭ ماتېرىياللىرى، تېما، بەدئىي مۇھىت، تۇلما قاتارلىق ئاپتورنىڭ بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا تۇرمۇشتىن ھاسىل قىلغان تەجرىبىسىنى ئاساس قىلىپ قالماستىن، بىلىمى، ماھارىتى، ئۇسلۇبى قاتارلىق ئىجادىيەت خاسلىقىمۇ تۇرمۇشنىڭ بىۋاستە تەسىرىگە ئۇچرايدۇ.»①

يازغۇچىلىق بايقاشقا، تاللاشقا موھتاج، شۇ چاغدىلا مەلۇم ساھەدە ئۆزگە خاس ئۇسلۇب يارىتىلى بولىدۇ. زوردۇن سابىر دەسلەپكى ئىجادىيىتىدە ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى بايقىدى ۋە ئۆزىنى تەڭشىيەلىدى. زوردۇن سابىرنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ دېھقان ھاياتى بىلەن بىرىكىشى ئۇنىڭ كېيىنكى مۇۋەپپەقىيىتىنىڭ ئاساسى بولدى.

① مەرىيەم قۇربان: «ئېستېتىكا نەزەرىيىسىدىن ئاساس»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2005 ـ يىل نەشرى، 248 ـ بەت.

زوردۇن سابىر كىچىكىدىن تارتىپ دېھقان ئائىلىسىدە چوڭ بولغان، كىيىنمۇ بىر مەزگىل دېھقان ھاياتىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، دېھقانغا كۈچلۈك مۇھەببەت باغلىغان يازغۇچى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ تالانتىنى مۇشۇ ساھەدە يېتىلدۈردى، ئۆزى ئەڭ تونۇش بولغان تۇرمۇش ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ، دەسلەپتىلا بىر قەدەر جانلىق ئوبرازلارنى ياراتتى. ئەسىرنىڭ قويۇق مىللىي تۇرمۇش پۇرقىغا ئىگە قىلدى. بولۇپمۇ ئۆزى ئۆسۈپ يېتىلگەن ئىلى يېزىلىرىدىكى دېھقانلارنىڭ خاراكتېرىنى ياراتتى. ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ ئاددىي ـ سادىدا، قەيسەر، خۇش پېئىل، ئەمگەكچان تەبىئىتى بۇ دەۋردىكى پېرسوناژلىرىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى بولدى. دېھقانلارنى يازغاندا ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرنى يازدى، سادىدلىق، ئاق كۆڭۈللۈك، مەردلىك ۋە ئېۇچانلىق ئۇنىڭ دېھقانلىرىنىڭ خاراكتېرى بولدى. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى دېھقانغا ئوقۇلغان كۈيلەر، دېھقان ئۇچۇن ياش تۆككەن مەرسىيىلەر بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دېھقانچە گۈزەللىككە ئىگە بولالىدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ساپ ھاۋا، تاغ گۈللىرى، توپا پۇرىقى پۇراپ تۇرىدۇ. ئاپتورنىڭ تىلى دېھقان تىلىدىن پىشىپ چىقتى، ئۇنىڭ تىلىدا ئاجايىپ ـ غارايىپ بىز پاساھەت دەپ ئاتايدىغان جۈملىلەر، سۆزلەر يوق. سىدام، كۆركەم تەسۋىرىدىن تامغان سادىدا، تۇز ئەمما چوڭقۇر مەنىلىك دېھقان تىلىدۇر. مەسىلەن، تۆۋەندىكى جۈملىگە قاراپ باقايلى:

« ـــيەرلا بولسا بىر ئامال قىلغىلى بولار، يامان يەر يوق، يامان ئەر بار»① دېدى ئاغزىغا ناسۋال سېلىۋاتقان دېھقان.

ئىككىنچىدىن، ئاپتور تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق ۋە سادىدا

① ز.سابىر «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى»، «شەبنەم» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 ـ يىل نەشرى.

كۆزىتىش ئۇسۇلى بىلەن سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش داۋامىدىكى ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلارنى مۇئەييەنلەشتۈردى. شۆھرەتپەرەسلىك، ئاچ كۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك قاتارلىق ئىللەتلەرنى يەڭگىل رەت قىلىش بىلەن بىرگە بۇيرۇقۇزۇلىق، پۇرسەتپەرەسلىك، شەخسىيەتچىلىك، كۆرەلمەسلىككە ئوخشاش ناھەقچىلىكلەرگىمۇ قامچا سالىدۇ.

ئۇچىنچىدىن، كۈچلۈك بولغان يەرلىك ئالاھىدىلىكنى مەنبە قىلغان مىللىي پۇراق بۇ دەۋردىكى ئەسەرلىرىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى بولدى. گەرچە ئۇنىڭ ياراتقان پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرده دەۋرىگە خاس قىزغىنلىق بولسىمۇ، لېكىن پېرسوناژلارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن بولغان پەرقى ناھايىتى گەۋدىلىك بولدى. ئۆزىگە خاس مىجەزگە، ھەرىكەتكە ۋە تىل ئىپادىلىرىگە ئىگە قىلىندى. مەسىلەن: «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى» دېگەن ئەسەردىكى باھار بوۋاي بىلەن ھادىل، «ئاۋرال شامالىرى» دىكى سۇلايمان گۇر ـ گۇر، ئاسىم، پاتىمە، ئەكبەر قاتارلىقلار ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ خۇش پېئىل، چاقچاق خۇمار خاراكتېرىنى جانلىق ئىپادىلىدى.

تۆتىنچىدىن، تىل ۋە قۇرۇلمىسى ئېچىل بولۇپ، ئەينى يىللاردىكى يۇقىرى بەدىئىي سەۋىيىگە ۋەكىللىك قىلدى. ئاپتورنىڭ ئىجادىيەتتە يېتىلدۈرگەن پېرسوناژلارنى سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا گەۋدىلەندۈرۈش، سۆزتىنى تېز سۈرئەتتە بېرىش، دىئالوگ ۋە تىل قۇرۇلمىسىدا ئەپلىك بولۇش قاتارلىق ئىجادىيەتتىكى خاسلىقى شۇ ۋاقىتلاردىلا شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ كېيىنكى دەۋرلەردە يازغان داڭلىق پوۋېست ۋە رومان ئىجادىيىتىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتتى ۋە ئاپتورنىڭ ئۇسلۇبىنىڭ شەكىللىنىشىدە بۇ خىل ئالاھىدىلىكلىرى مۇھىم رول ئوينىدى. ئاپتور بۇ ھەقتە توختىلىپ

«ناۋادا مەن ئاۋرال شامالىدىن يازمىغان بولسام، بۈگۈنكى كۈندە بىر قەدەر ياخشى باھاغا ئېرىشۈاتقان ئەسەرلىرىمنىمۇ يازالمىغان بولاتتىم.»① دېگەن ئىدى.

بۇنىڭدىن بىز ئاپتورنىڭ خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل ئىجادىيەت تولغاقلىرىدا ئالدىرىماي پىشىپ يېتىلگەنلىكىنى، بىر قەدەر پىشقان چاغدا ئەسەر ئېلان قىلغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز. ئاپتورنىڭ دەسلەپتىكى ئىجادىيىتىدىكى يېتەرسىزلىكلىرىنى ھازىرقى مۇھۇپپەقىيىتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆزەتكىنىمىزدە ئاپتورنىڭ كەمچىلىكلىرى: ئەسەردە ھەددىدىن ئارتۇق قىزغىنلىقنىڭ ئىپادىلىنىشى، پىرسوناژلارنى يەككە ھالەتتىن تەسۋىرلىشى، تۇرمۇش زىددىيەتلىرى ئاددىي يولدا بىر تەرەپ قىلىشىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ تەرەپ ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ئالدىدا ھېچ گەپ ئەمەس.

2. ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ ئىككىنچى تەرەققىيات باسقۇچى

1978 ـ يىلىدىن 1980 ـ يىلىنىڭ بەشىنچە بولغان بىر قانچە يىلنى ئاپتور بەدىئىي ئىجادىيىتىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق تەرەققىيات باسقۇچى دەپ قاراشقا بولىدۇ. يەنى «دولان ياشلىرى»، «قەرزدار» قاتارلىق ھېكايىلىرى بىلەن «ئىزدىنىش» رومانلىرىنى دەۋر قىلغان مەزگىل. 1978 ـ يىلىدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىغا ئومۇمىيۈزلۈك باھا بېرىلىپ ئېلىمىزنىڭ ئاساسىي نىشانى سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەلدى. خاتا دېلولار ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا تۈزىتىلىپ، مەدەنىيەت سېپىدىكى

① «تارىم» ژۇرنىلى، 1985 ـ يىللىق 3 ـ سان 129 ـ بەتتىكى نەقىلدىن ئېلىندى.

سولچىل لۇشيەننىڭ ئېغىر زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان زىيالىيلار قايتىدىن يورۇقلۇققا چىقتى. دەۋرىمىزدىكى تولۇپ ـ تاشقان قىزغىنلىق يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيىتىگىمۇ زور ئىلھام بەخش ئەتتى. جۈملىدىن بۇ پايدىلىق بولغان كەڭرى گۇللىنىش، سەنئەتكە بولغان كەڭ يول يازغۇچىنى سۆيۈندۈردى. ئۇ روھىي جەھەتتىكى ئەركىنسىزلىكنى تاشلاپ زور ئىشتىياق بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشتى. ئۇنىڭ بۇ يىللاردىكى ئىجادىيىتى مەيلى تېما دائىرىسى ياكى مەزمۇنى جەھەتتىن بولسۇن ئاجايىپ ئىلگىرىلەشنى نامايان قىلدى. بۇ يىللاردا ئۇ «دولان ياشلىرى»، «قەرزدار»، «قوبۇلخانىدا»، «ناخشىچى»، «خەزىنە»، «قوشنىلار»، «ۋاپادارلىق»، «سۈبھى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدۇردى. ئۇنىڭ بۇ ئەسەرلىرىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ھەددىدىن ئاشقان سولچىل ئىدىيىنىڭ خەلق ئاممىسىغا كەلتۈرگەن بالايىئاپەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ روھىغا بولغان زەھىرى تەنقىدلەندى. ئۇنىڭ «ئىزدىنىش» رومانى بىلەن «قەرزدار»، «دولان ياشلىرى» نامىلىق ھېكايىلىرى بۇ دەۋردىكى مۇھۇپپەقىيىتىنى نامايان قىلغان ئەڭ ياخشى ئەسەرلىرىدۇر. «قەرزدار» ھېكايىسى تارىم ژۇرنىلىنىڭ 1980 ـ يىللىق 4 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، بۇ ئەسەر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ بالايىئاپىتىنى ئەڭ بالدۇر ئېچىپ تاشلىغان ئەسەردۇر. ئاپتور ئەينى يىللاردا دادىللىق بىلەن دېھقانلارنىڭ قورساق مەسىلىسىنى، دېھقانلارنىڭ تەلەپ ـ ئارزۇسىنى چىنلىق بىلەن ئېچىپ بېرىپ، ئېلىمىزنىڭ جارىھەت ئەدەبىياتىدىكى باشلامچىلىرىدىن بىرى بولدى. ئەسەردىكى تۇرغان لىۋىر قورساق تويمايدىغان بۇنداق كومۇنىنى بۇزۇپ تاشلاش شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە تراگېدىيىلىك تەقدىرى ئارقىلىق شوئارۋازلىق، بيۇروكراتلىق، ساختىلىقلا بولغان قارشىلىقىنى ئىپادىلىگەن تىپىك پېرسوناژدۇر. ئۇنىڭ

خاراكتېرىدىكى قارشىلىق ۋە تەقدىرىدىكى تراگېدىيىلىك قىسمەت كەك جۇڭگو دېھقانلىرىنىڭ قارشىلىقى ۋە تەقدىرىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. بۇ ئەسەر ئېلىمىزدە تۇنجى قېتىم «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زىيانكەشلىكىنى ئېچىپ تاشلىغان ۋە كۇچلۇك غۇلغۇلا قوزغىغان، «سىنىپ مەسئۇلى» ناملىق ھېكايە بىلەن تەڭ دېگۈدەك ئېلان قىلىنغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئېلىمىز جاراھەت ئەدەبىياتىدىكى داڭلىق ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالالايدۇ. بۇ يىللاردا ئاپتورنىڭ يەنە بىر ئېسىل ئەسىرى «دولان ياشلىرى» ئېلان قىلىنىپ، مەملىكىتىمىز دائىرىسىدە زور تەسىر قوزغىدى. بۇ ئەسەردە ئاپتور كەنجىدىن ئىبارەت ئىلغار ياشىنىڭ ئىدىيىۋى ھالىتى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىنى نۇقتا قىلىپ، ھەددىدىن ئاشقان سولچىل ئىدىيىنىڭ، سىياسىي شوئارۋازلىقنىڭ ياشلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا ئېلىپ كەلگەن زىيىنىنى ناھايىتى گۈزەل ھېكايە سۈرىتى ئېچىدە ئېچىپ بېرىدۇ. ئەسەردىكى كەنجى بىلىملىك، ئىرادىلىك، مەلۇم ماھارەتلەرنى ئۆزىدە يېتىلدۈرگەن يېزا ياشلىرىنىڭ بىرى، بىراق ئۇ دولان ئۇسسۇلى ۋە مۇقاملىرىنى تۆت كونا دېگەن بەتنام بىلەن ياقىتۇرمايدۇ. مۇشۇ ئىش تۇپەيلى ئاتىسى پالتاخۇن ۋە سەنئەت خۇمار قىز ئاسىدە بىلەن توقۇنۇشتا بولىدۇ، ئاتىسى ئۇنى دولانلىقنىڭ پۇشتى ئەمەس دېسە، ئاسىدە ئۇنى «بۇت» دەيدۇ، ئۇسسۇل بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى قىزلار ياراتمايدۇ، بارلىق ئارتۇقچىلىقىمۇ باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ، 30 دىن ئاشقان بولسىمۇ ئۆيلىنەلمەيدۇ، ئاپتور مانا مۇشۇنداق مىللىي مەدەنىيەتنى سۆيگۈچىلەر بىلەن كەنجى ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەۋرىدىكى ھەددىدىن ئاشقان سولچىل ئىدىيىۋى خاھىشنى رەت قىلىدۇ. شۇنىڭدەك مىللىي مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم تەركىبى، ئۇيغۇر سەنئىتىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە «خەزىنە»، «ناخشىچى»، «خەيرلىك ئىش»، «ۋاپادارلار» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلدى. «خەزىنە»ھېكايىسىدە سىياسەتۋاز، شامالغا ئەگىشىپ ئىش قىلىدىغان، پۇرسەتپەرەس، باشقىلارنىڭ ئىشىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان سەئىدى ئوبرازى ئارقىلىق تۆت كىشىلىك گۇرۇھنىڭ زىيالىيلار ئۇستىدىكى زوراۋانلىقى تەنقىد قىلىنىدۇ. «ناخشىچى» ناملىق ئەسىرىدە مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئەگىرى-توقاي يولىلار بىلەن ئۆسكەن ئابدۇل بىلەن ئۇنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان دوستى جانى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن زىددىيەت تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق، تارىخنىڭ رەھىمسىزلىكى، زورلۇق-زومبۇلۇقنىڭ ھامان كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە يامانلىق ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېچىپ بەرگەن. ئاپتورنىڭ بۇ يىللاردىكى ئىجادىيىتىنى ئەڭ يۈكسەك ئورۇنغا كۆتۈرگەن ئەسىرى «ئىزدىنىش» رومانى بولۇپ، رومان ئالاھىدە بەدئىي ئۇنۇم بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىيات سەھنىسىنى زىلزىلگە سالدى. رومانداۋ ئېلىمىزنىڭ 1950-يىللاردىن تارتىپ، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان دەۋرلەردىكى بىرقەدەر ماھىيەتلىك بولغان سىياسىي-ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ۋەقەلىكلىرىنىڭ دولقۇنلۇقلىقى، ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ھېسسىيات تۇسىنىڭ كۈچلۈكلۈكى، پېرسونا‌ژلار ئوبرازىنىڭ يارقىنلىقى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭىچە بىر قىياپەتنى نامايان قىلىدۇ. ئەلا، گۈزەلئاي، ھاشىر، ئادىلە، رەقىب قاتارلىق پېرسونا‌ژلارنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىپ، ئۆزىنىڭ پىشىپ يېتىلگەن ماھارىتىنى كۆرسەتتى. ئەلا ئوبرازى ئارقىلىق زىيالىيلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش

تارىخى ۋە دەۋر بورانلىرىنىڭ زىيالىيلار ئۈستىگە كەلتۈرگەن قا-
باھەتلىك تەقدىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىپ بەردى. بۇ رومان نا-
ھايىتى كەڭ بولغان ئىجتىمائىي تارىخىي مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە
ئالغان بولۇپ، 1950 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ، ئىلە-
مىزنىڭ سىياسىي ھاۋاسىدا يۈز بەرگەن ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەر
تۇرمۇش پۇرىقى مول بولغان بەدىئىي تەسۋىرلەر ئىچىدە يورۇتۇپ
بېرىلگەن. بۇ رومان شۇ يىللاردىكى ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئەڭ ئال-
دىنقى قاتاردا تۇرالايدىغان ھەقىقىي مەنىدىكى بەدىئىي سەۋىيىگە
يەتكەن رومان بولۇش سۈپىتى بىلەن زوردۇن سابىرنى يۇكسەك
ئورۇنغا ئىگە قىلدى. ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئىجادىيەت ئالاھىدە-
لىكلىرىنى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:
بىرىنچىدىن ئاپتور بۇ يىللاردا ئېلىمىز ئەدەبىياتىدىكى ئومۇمىي
ئېقىمغا ماسلاشقان بولۇپ، ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى مايىللىقى
جەھەتتە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نى پاش قىلىش، تەنقىد قە-
لىشنى ئاساس قىلدى. تېما دائىرىسى كېڭەيدى. دەسلەپتىكى دېھە-
قانلار تېمىسىدىن زىيالىيلار تېمىسى، ياشلار تېمىسى، ھۆكۈمەت
ئەمەلدارلىرى تېمىسىغىچە كېڭەيدى. ئىككىنچىدىن ئاپتورنىڭ
تەسۋىرلەش ئوبيېكتلىرى ماكان جەھەتتىن كېڭەيدى. ئىلى رايو-
نىدىن باشقا جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا رايونلىرىدىمۇ
تېما تاللاپ يازدى. پېرسوناژلار خاراكتېرى خىلمۇخىللاشتى. ئوخ-
شاش بولمىغان قاتلاملاردىكى پېرسوناژلار ئوبرازى ئۇنىڭ ئەسەر-
لىرىگە رەڭدارلىق تۇسىنى بەردى. ئۇچىنچىدىن دەسلەپتىكى ئە-
سەرلىرىدىكى ئىنسانىنىڭ ئېڭىنى بىر خىللىق نۇقتىدىن كۆزە-
تىدىغان ئوبراز يارىتىش ئۇسۇلىدا زور ئۆزگىرىش بولدى. بۇ خىل
ئۆزگىرىش ئۇنىڭ پېرسوناژلارنى مۇرەككەپ روھ قاتلىمىدا كۆ-

زىتىپ شارائىت بىلەن ئادەمنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تە-
رەپ قىلغانلىقىدا، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى ئىنچكە، تەبىئىي
ھالدا ئېچىپ بەرگەنلىكىدە، بولۇپمۇ پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنـ-
ياسىدىكى تىركىشىش ۋە توقۇنۇشلارنى يېزىش جەھەتتە يېڭىلىق
يارىتقانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن «خەزىنە» ھېكايىسىدىكى
سېيىتوف ئوبرازى، «ناخشىچى» ناملىق ھېكايىسىدىكى ئابدۇل
ئوبرازى، «دولان ياشلىرى» ناملىق ئەسەردىكى كەنجى ئوبرازى ئەنە
شۇنداق قېنى ۋە جېنى بولغان تىرىك پېرسوناژلاردۇر. تۆتىنچىدىن،
بەدىئىي ماھارەت جەھەتتىن ئۆستى، بولۇپمۇ بەدىئىي تەسۋىردىكى
ئىنچكىلىك بىلەن ئالدىنقى دەۋرلەردىن كۆرۈنەرلىك ھالقىدى.
ھەربىر پېرسوناژ مۇستەقىل بىر ئادەم سۈپىتىدە كىتابخانلارنىڭ
كۆز ئالدىدا نامايان بولدى. بەشىنچىدىن، مىللىي خاراكتېرنىڭ
ئېنىقلىق دەرىجىسى تېخىمۇ كامالەتكە يەتتى. ئۇنىڭ قەھرىمانلە-
رى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تىپىك خاراكتېرىگە ۋەكىللىك قىلدى.
ئاق كۆڭۈللۈك، قىزغىنلىق، سادىدىلىق ۋە زايىشلىق ئۇنىڭ پېر-
سوناژلىرىنىڭ ئاساسىي روھى بولدى.

3. ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ ئۈچىنچى تەرەققىيات باسقۇچى

1980 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ ئاخىرلىرىغىچە
بولغان ئارىلىق ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ يەنە بىر يېڭى پەللىسى بو-
لۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ دەۋرده ئاپتور ئەسەرلىرىنىڭ تېمىسىنى
ئىسلاھات ۋە ئىشكىنى ئېچىۋېتىش دەۋرىدىكى تۇرلۇك ئىجتىمائىي
مەسىلىلەرگە يۆتكىدى. يەنى ئۆڭۈشلۇق بولغان زامانىۋىلاشتۇرۇش
قۇرۇلۇشىنىڭ تەسىرىدە مىللىي تۇرمۇشنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىدا
پەيدا بولۇۋاتقان تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، يېڭىلىقلار

ئۇنىڭ كۆزىتىش نۇقتىسى بولدى. بۇ يىللاردا ئۇ «ئېھ! توپىلىق يول»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «تاغ كەپتىرى»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «بوش كەلمە تۇرپانلىق»، «چايخورلار»، «قۇمغا سىڭگەن، ھاۋاغا كەتكەن»، «خىيال ۋە سايە» قاتارلىق ئېسىل ھېكايىلەرنى، «سۇبھى»، «ئارچا ياپرىقى»، «سەھەردە كۆرگەن چۈش»، «باھار ھامان ئىللىق» قاتارلىق پوۋېستلارنى يازدى. بۇ ئەسەرلەردە ئاپتور ئىسلاھاتتىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن دېھقانلارنىڭ بېيىش مەسلىسى، زىيالىيلارنىڭ بىلىمگە بولغان قىزغىنلىقى ۋە شۇ يىللاردا پەيدا بولغان بىر قىسىم ئەمەلدارلارنىڭ چېرىكلىكى، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ شۆھرەتپەرەسلىكى، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش جەريانىدا دۇچ كەلگەن تېڭىرقاشلىرىنى ۋە پۇل تۇپەيلى ئۆز ماھىيىتىدىن چەتنەپ چېرىكلىشىشتەك مەسىلىلەرنى ئىپادىلەشنى مەركەز قىلدى. «ئېھ! توپىلىق يول»، «خىيال ۋە سايە»، «چايخورلار»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «بوش كەلمە تۇرپانلىق» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ئىسلاھات دەۋرىنىڭ دېھقانلارغا كۆرسەتكەن تەسىرى، يېزىلاردىكى قاينام ـ تاشقىنلىق ھايات ھەمدە بۇ خىل ۋەزىيەتنىڭ تەقەززالىقى بىلەن ساددا ئۇيغۇر دېھقانلارنىڭ دەۋر ئالدىدىكى تېڭىرقاشلىرىنى جانلىق سۈرەتلىدى. «سۇبھى» پوۋېستىدا ئاپتور زىيالىيلار مەسلىسىنى ئۇلارنىڭ تۆت كىشىلىك گۇرۇھ دەۋرىدىكى ئازابلاردىن قۇتۇلۇپ، يېڭى دەۋر ئۇچۇن ئۆزىنى بېغىشلاش روھى بىلەن ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىۋاتقانلىقىنى، ھاياتقا بولغان قىزغىن مۇھەببىتى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلەپ، يېزىلاردا ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى، دېھقانلارنىڭ يېڭىچە يېزا قۇرۇش ئىشلىرىغا ئاتلانغانلىقىنى ئىپادىلىدى. «ئېھ! توپىلىق يول» ناملىق ئەسىرىدە ئاپتور ئالدىن بېيىغان دېھقان روزەك بەزگە

پۇل كويىدا ياتلىق بولۇشقا ماقۇل بولغان گۇزەل ئايال گۈلئايشەم ئوتتۇرىسىدىكى نىكاھ مۇناسىۋىتىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئىنسانغا بولغان سەمىمىي مۇھەببىتىنى ئىپادىلىگەن. «خىيال ۋە سايە» ناملىق ئەسىرىدە ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىش يولىدا جان پىدا قىلغان تېخنىك دىلدارنىڭ راخمان قاتارلىقلار بىلەن بولغان تۇرلۇك توقۇنۇشلىرى ۋە ئاخىرىدا ئۆز ئېتىقادىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ مەقسىتىگە يەتكەنلىكى ۋە ئۇ باشلىغان ئىلمىي ئەمگەكنىڭ يېزىلارغا كەلتۈرگەن پايدىسى تەسۋىرلەندى. «چايخورلار» ناملىق ئەسىرىدە مەمەدان، قوپال، جىسمانىي جەھەتتىكى كۈچلۈكلۈكىگە تايىنىپ باشقىلارنى بوزەك قىلىدىغان بۇتىياخانىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئادەم بولۇشنىڭ ئىلىم ـ پەننىڭ قىممىتىنى گەۋدىلەندۈرگەن. «بوش كەلمە تۇرپانلىق» ناملىق ھېكايىسىدە دېھقان سودىگەر نىيازنىڭ دېھقاندىن سودىگەرگە ئايلىنىش جەريانىدىكى بىر قاتار ئەگرى ـ توقاي سەرگۈزەشتىسى تەسۋىرلىنىپ، ئۇنىڭ ۋاپاغا جاپا قىلىدىغان، پۇل ئۈچۈن ئادەمگەرچىلىكنى تېگىشىدىغان، ياقۇپ بىلەن بولغان قارشىلىقى ئارقىلىق ئىسلاھات دەۋرىدە ئۇيغۇر سودىگەرلىرى دۇچ كېلىۋاتقان زىددىيەتنى ئېچىپ كۆرسەتكەن. «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە»، «قۇمغا سىڭگەن، ھاۋاغا كەتكەن»، «سەھەردە كۆرگەن چۈش» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە بىر قىسىم ئەمەلدارلارنىڭ ھوقۇق ۋە خىزمەتتىكى قۇلايلىق شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، خەلق ئاممىسىغا قۇرغان تۇزاقلىرى، زورلۇق ـ زومبۇلۇقى، بيۇروكراتلىقى تەسۋىرلىنىپ، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدىكى ئاچكۆزلۈك، ساختىپەزلىك ۋە رەزىللىك تەنقىد قىلىنغان. «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» ناملىق ئەسەردە مال ـ دۇنيا ۋە مەنسەپ تەمەسىدە

ئاتالمىش قىزنى دېھقانغا بىرىپ ئۇلگە كۆرسىتىش تاكتىكىسىنى ئويلاپ چىققان، ئەمەلىيەتتە بولسا ئۆسۈش ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلگەن توي مۇراسىمى تەسۋىرلەنگەن ھەمدە بۇ خىل سۈيىقەستنى پىلانلىغان ناھىيە ھاكىمى بىلەن ئۇنىڭ قىزى ھەدىيە، پەرھات ۋە ھەققانىيەت-چى بىر قىسىم كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشلار ئارقىلىق نەپسانىيەتچىلىك، شۆھرەتپەرەسلىك قاتتىق قامچىلانغان. «ئۇنۇت-مايمەن گۈلسارە» ناملىق ھېكايىسىدە بولسا يېزا ھۆكۈمرانى جامال مەمەت ئىمىننىڭ ئەمەل، نام، بايلىق كويىدا كەڭ دېھقانلارغا سال-غان زۇلۇملىرى، ئۆز ئوغلىغا قۇرغان قىلتاقلىرى ۋە مۇھەببەت ئەركىنلىكىگە قىلغان توسقۇنلىقى تەسۋىرلىنىپ، گۈزەل يېزا قىزى گۈلسارەنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى ئارقىلىق شۆھرەتپە-رەسلىك ئېچىپ تاشلانغان. «قۇمغا سىڭگەن، ھاۋاغا كەتكەن»، «-سەھەردە كۆرگەن چۈش»، قاتارلىق ئەسەرلىرىدىمۇ بۇ خىل مەز-مۇنغا يانداشقان بولۇپ، بىر قىسىم ئەمەلدارلارنىڭ بايلىق كويىدا ئېلىپ بارغان قانۇنسىز قىلمىشلىرى، ھىيلە ـ مىكىرلىرى تەس-ۋىرلىنىپ، تۇرمۇشىمىزدىكى قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ توقۇنۇشى ئىنچىكىلىك بىلەن ئېچىپ بېرىلگەن. ئاپتور بىر قەدەر كەسكىن پوزىتسىيە ئارقىلىق دېھقانلار ئۈستىدىكى بۇنداق زومىگەرلىكنى تەنقىد قىلغان. بۇ دەۋردىكى ئىجادىيىتىنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى بىرىنچىدىن پوۋېست ئىجادىيىتىدە ئەڭ گەۋدىلىك ئىپادىلەندى. بۇ يىللاردا ئاپتور «سۇبھى»، «سەھەردە كۆرگەن چۈش»، «ئارچا ياپرە-قى»، «باھار ھامان ئىللىق» قاتارلىق بىر ـ بىرىدىن ئېسىل پو-ۋېستلارنى ئېلان قىلدى. ئەسەرلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى جەھەتتە خىلمۇخىللىق كۆرۈلدى، پېرسوناژلىرىنى ئىنسان تەبىئىتى نۇقتىسىدىن كۆزەتتى ۋە تەسۋىرلىدى. ئىككىنچىدىن خاراكتېر

ياراتقاندا ئىنسان روھىغا ئىچكىرىلەپ كىردى، روھىيەتتىكى گۈزەللىك ۋە رەزىللىكلەر سەممىيىلىك بىلەن ئېچىپ بېرىلدى ۋە ئادەمنى ئوخشىمىغان قاتلامدىن يارىتىلى، ئۇنىڭ بۇ دەۋردىكى پېر-سوناژلىرى ئىچىدە ئىجابىيمۇ، سەلبىيمۇ بولمىغان پېرسوناژلار ئالاھىدە يېڭىلىق سۈپىتىدە مەيدانغا چىقتى.

4. ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ تۆتىنچى تەرەققىيات باسقۇچى

ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ تۆتىنجى باسقۇچى 1980 ـ يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن تارتىپ ھاياتىنىڭ ئاخىرلىرىغىچە بولغان ئون يىل جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ دەۋردە ئاپتور «خىرە دېرىزە»، «يېڭىلىنىۋاتقان ھاۋا»، «تۇمان»، «كەچ كۈز»، «سادا»، «قۇم ئارىشاق»، «قېنى ئۇ باغلار»، «زامانداشلار»، «ئەڭ ئاخىرقى پادىچى» قاتارلىق پوۋېستلارنى، «تارىم سۇيى كەينىگە ئاقمايدۇ»، «بۇ يەر شۇنداق خىسلەتلىك»، «ئىنساپ»، «سىزىق ئادەملەرگىلا»، «-ھاجىم توغرىسىدا ئېغىزالار»، «ئەرەب يېرىم ئارىلىدا»، «باش ـ ئا-خىرى يوق خەتلەر» قاتارلىق ھېكايە ـ ئوچېركلارنى، «ياۋروپاغا سەپەر» قاتارلىق زىيارەت خاتىرىلىرىنى، «ئاتا»، «ئانا يۇرت» قاتار-لىق رومانلارنى ئېلان قىلدى. «خىرە دېرىزە» ناملىق پوۋېستىدا ئىنسانلار روھىيىتىدىكى تويماسلىق بىلەن ئەمەلدارلارنىڭ ئىش-كەتخورلۇقى، پارىخورلۇقى، پۇل ئۈچۈن ئۆزگىرىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئاشكارىلاپ، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن سۈيىقەست، ھىيلە ـ مىكىر، قانائەت بىلەن تويماسلىق، ماددىي ساھەدىكى چە-رىكلىك بىلەن مەنىۋى گۈزەللىك ئوتتۇرىسىدىكى بىر قەدەر يو-شۇرۇن ھالەتتە ساقلىنىدىغان روھىي جەھەتتىكى ئېلىشىشلارنى سۈرەتلەپ، ئۆزىنىڭ تېز ئۆزگىرىۋاتقان جەمئىيەتكە بولغان

پوزىتسىيەسىنى، چىرىكلىككە بولغان نارازىلىقىنى ئىپادىلىگەن. ئاپتور بۇ ئەسەردە يەنە ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈن، ئەنئەنە بىلەن تەرەققىيات ئوتتۇرىسىدىكى قارىشىلىرىنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان. «قۇم ئىرىشاق»، «كەچ كۈز» قاتارلىق پوۋېستلىرىدا تارىخىي ۋەقەلەر تېما قىلىنغان بولۇپ، «كەچ كۈز» دە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قەھرىمانلىق قەھرىمانلىقىنىڭ پائالىيەتلىرى تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئەسەردە نازۇك تەسۋىرلەر ئارقىلىق ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ئوخشىمىغان قىسمەتلىرى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. «قۇم ئىرىشاق» دا بولسا ئەگىرى - توقاي يىللاردىكى قىسمەتلەر تۇپەيلىدىن ئۆز مۇرادىغا يەتەلمىگەن، ئەمما بىر ئۆمۈر سۆيۈشىنى، مۇھەببەتنى ئۇنتۇمىغان ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى يازغان. ئاپتور بۇ ئەسىرى ئارقىلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك، مۇھەببەت، گۈزەللىك ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئىپادىلىگەن. «ئاخىرقى پادىچى» ناملىق پوۋېستىدا بولسا ئەينى ۋاقىتلاردىكى ئىلغار يېزا كادىرى، ھازىر پارتىيىنىڭ ئەۋزەل سىياسىتى ئاستىدا ئىگىلىك تىكلەپ يېزىسىدا ئەڭ باي ئادەمگە ئايلانغان ھېسامىدىننىڭ مەھەللىنىڭ پادىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ھەم بالىلىرىنىڭ توسۇشىغا قارىماي، ھاياتىنىڭ ئاخىرغىچە بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇرۇش ئىرادىسىدە بولغانلىقىنى يازىدۇ. كۇندىن - كۇنگە ئۆزگىرىۋاتقان بۇ يېزىدا ئەمدى پادىچى يوقالماقتا، كىشىلەر بۇنداق ئىشنى پەس كۆرمەكتە ۋە ئەرزان ئەمگەك ئورنىدا مۇئامىلە قىلماقتا. ئەمىسە بۇنداق ئىش يوقىلىپ كېتەرمۇ ؟ بارغانسېرى تىز سۈرئىتتە ئۆزگىرىۋاتقان يېزىلاردا، كالىلار قانداق ياشايدۇ ؟ ئاپتور ھېسامىدىننىڭ مانا مۇشۇنداق ئويلىرى ۋە تۇيغۇلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلاشتۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى، تەبىئەت بىلەن ئىنسان

ئوتتۇرىسىدىكى تىركىشىش ۋە ئەسلىنى ئۇنتۇش ئىدىيىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئىنچىكە مەسىلىلەرگىچە ئىچكىرىلەپ كىرگەن. «يېڭىلانغان ھاۋا»، «قېنى ئۇ باغلار» قاتارلىق پوۋېستلىرىدىمۇ بۇ خىل تېمىغا يانداشقان بولۇپ ئاپتورنىڭ تەرەققىيات بىلەن ئەنئەنىگە بولغان قاراشلىرى جانلىق ئىپادىلەنگەن.

ئاپتورنىڭ بۇ ەۋرىدىكى ھېكايىلىرى ناھايىتى داڭلىق بولۇپ، ھېكايىلىرىدا ئىنسانىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىكى چوڭقۇر بولغان تەلپۈنۈش، ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى تۇرلۇك ئىجتىمائىي تىركىشىشلەرنى چوڭقۇر ئېچىپ بەرگەن. 1987 - يىلى ئېلان قىلىنغان «تارىم سۇيى كەينىگە ئاقمايدۇ» دېگەن ھېكايىسىدا ئەركىنلىك ۋە مەنىۋى ھۇزۇر بىلەن ماددىي ئىنتىلىش ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت يېزىلغان، ھېسىياتچان گۈزەل تۇيغۇلارغا باي نۇرانىيە بىلەن ئۇنىڭ پۇل ۋە شۆھرەت، نام - ئاتاق ئۈچۈن مەستانە بولغان ئېرى ئىلھام ئوتتۇرىسىدىكى خاراكتېر توقۇنۇشى ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن تەسۋىرلەنگەن. ئەسەردىكى ئىلھام ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتى ئۈچۈن ھەممىنى قۇربان قىلىشنى خالايدىغان بىر پېرسوناژ، ئۇ مال - دۇنيا ۋە شۆھرەت ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى تاشلاپ يەكەن دەرياسى بويىدىكى توغراقلىق ئىچىگە كۆچۈپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ بۇنداق ئۆزگىرىشى ۋە روھىي گادايلىقى ئۆز ۋاقتىدا دۇنيا بىلىملىرى توغرىسىدا جانلىق ھېكمەتلەرنى سۆزلەپ، جانلىق لۇغەتكە ئايلانغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنى سۆيگەن ئايالى نۇرانىيەنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرايدۇ. نۇرانىيە ئۆز - ئۆزىگە « ـــ يالغۇزچىلىق بەختمۇ، بىر تال شاخ پۇتۇن ياز بويى دەريا بويىدا لىكشىيدۇ، سائەت مايا تاكنىكىدەك، تۇگمەن تېشىدەك، چۆلدە ماڭغان ئوتۇنچى ھارۇدەك بىرلا خىل ئىشنى قىلىدۇ، بىرلا خىل ناخشىنى ئېيتىدۇ،

مۇنداقلار بەختلىك ھېسابلانسا ئىلھاممۇ بەختلىك ئىكەنده... بەختنىڭ مەنىسى مۇشۇنچىلىك بىر نېمە بولىدىغان بولسا ئۇنى ئارزۇ قىلىشنىڭ ھاجىتى قانچىلىك؟»

ئىلھامنىڭ ياخشى يەپ ياخشى ئىچىشنى قوغلىشىشى زورايغانسېرى نۇرانىيە بىلەن بولغان ئارىلىقىمۇ شۇنچە يىراقلايدۇ. ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىياتلىق تىللار قوپال تىللارغا ئالمىشىدۇ. «—ئىلھام مېنى ئۆلتۈرەمسىز؟» دېگەن سوئالغا «—مەن ساڭا بۇنىڭدىن كېيىن كىتاب ئوقۇتمايمەن، ئىلىم توغرىسىدا ھېلىقى مۇخبىرەك، زامانىمىزنىڭ دونكىخوتلىرى توغرىسىدا سۆزلەشكە، ئويلاشقا رۇخسەت قىلمايمەن. بىز بۇ جەزىرىگە پۇل - دۇنيا، بايلىق، پاراغەت ئىزدەپ كەلگەن». ئاپتور ئەسەردە نۇرانىيە بىلەن ئىلھامنىڭ ھېسسىياتىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئىخچام تەسۋىرلەپ، ئەسەرنىڭ ئىچكى مەنىسىنى، كىتابخانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىغا قالدۇرغان. بەخت، ھايات ھەققىدە قاراشلىرى ئوخشىمىغان ئىككى ياشنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى يوشۇرۇن، سىرلىق كەيپىياتىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ بەرگەن، ھېسسىياتقا ئىچكىرىلەپ كىرىپ نۇرانىيەنىڭ نازۇك تۇيغۇلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ بەرگەن، نۇرانىيەنىڭ ئازابلىرىنى غىل - پال يېزىش ئۇسۇلى بويىچە بەرگەن بولۇپ، بۇ ئەسەر مۇشۇ ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق باشقا ئەسەرلىردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. ئاپتور پەقەت ئۆزىنىلا ئويلايدىغان، مال - دۇنيا ۋەسۋەسىسى ئاستىدا روھ، كۆڭۈل، غايە، مىللەت، ۋەتەن دېگەن تۇيغۇلاردىن ياتلاشقان روھ بىلەن مەنىۋى دۇنياسى باي، ئىلىمخۇمار، ھاياتنىڭ قىممىتىنى باشقىچە چۈشىنىدىغان روھ ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنى ئاچقان. «ئىنساپ» ھېكايىسىدا دىنىي سۇرىلەر ئاغزىدىن چۈشمەيدىغان، تەقۋادار

ئىبراھىم ھاجىنىڭ ئۆز دوستىغا، قېرىندىشىغا قىلغان خىيانىتى ئارقىلىق ئىنسانلار روھىيىتىدىكى سەمىمىيەتسىزلىك، نەپسانىيەتچىلىك، ئىنساپسىزلىقتەك روھىي ئىللەتلەرنى رەت قىلغان. 1987 - يىلى «سىزىق ئادەملەرگىلا» دېگەن ئەسىرىنى ئېلان قىلىپ، بۇ ئەسىردە دۇنيا تىنچلىقى، ئىتتىپاقلىق مەسلىسى، ئىنسانلارنىڭ چېگرا - توسۇق تۇپەيلى ئېرىشەلمەيدىغان بەختى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۇستىدىكى ئۆزگىچە كۆزقارىشىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئەسەردە چېگرا توسۇقى دېموكراتىك گېرمانىيە پۇقراسى پىتا بىلەن گېرمان قىزى دىتانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەت تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، پىتا سۆيگۈنىنى كۆرۈش ئۈچۈن چېگرا توسۇقىدىن يوشۇرۇن ئۆتمەكچى بولىدۇ، لېكىن چېگرا قانىسىنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن ئۆز دوستى تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ. ئەسەردە بىر - بىرىنى چىن دىلىدىن سۆيگەن ئىككى ياش ئۆز دۆلىتىدىن ۋاز كېچەلمەيدۇ، لېكىن مۇھەببەت تۇپەيلى ئايرىلالمايدۇ، پەقەت مۇشۇ سىزىقلا ئىنسانىنىڭ ئەركىنلىكى، مۇھەببىتى، ۋىسالىغا دۇشمەن. مۇشۇ سىزىقلا بىرلىك، دوستلۇق، مۇھەببەتنى دەپنە قىلغان. ئاپتور بۇ ئارقىلىق بۇ ئىككى دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ بىرلىككە كېلىشىگە بولغان تەقەززالىق تۇيغۇسىنى ئىپادىلىگەن.

ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ بۇ باسقۇچىدا ئەدەبىي ئىجادىيەتتە زور ئىلگىرىلەشنى ھاسىل قىلدى. پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى پوۋېست ئىجادىيىتى بىلەن رومان ئىجادىيىتىگە قاراتتى. 1990 - يىللاردىن كېيىن يېزىلغان ھېكايىلىرى ئاز بولدى، لېكىن ئىنتايىن ساز بولدى. ئاپتورنىڭ «ئاتا» رومانى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، جەمئىيەتتە ناھايىتى زور تالاش - تارتىشنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سە-

ۋەب بولدى. بۇ رومانىدا ئىبراھىم ھاجىم بىلەن ئۇنىڭ جانجىگەر ئىنىسى ئىسمايىل ھاجىم ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتتىن پەيدا بولغان بىر قاتار زىددىيەتلەرنى تەسۋىرلەيدۇ. ئەسەردىكى ئىبراھىم ھاجىم ئوخشىمىغان تارىخىي شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆزگىرىدىغان مۇرەككەپ خاراكتېردىكى پېر- سوناژ ئوبرازى بولۇپ، قارىماققا مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل، باشقىلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان، ھەققانىيەتچى كىشى سۈپىتىدىكى، ئەمەلىيەتتە بولسا ئىچكى دۇنياسى رەزىللىك بىلەن تولغان سۈيىقەستچىدىن ئىبارەت. ئۇ بايلىق ئۈچۈن ئۆز ئىنىسىنى سولچىل سىياسەتنىڭ قۇربانى قىلىدۇ، ئىنىسىنىڭ ئوغلى زېمىننى مۇھەببىتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. رومانىنىڭ ئومۇمىي كەيپىياتىدىن قارىغاندا ئاپتور ئىنسانىنى مۇرەككەپ روھىي قاتلامدىن ئېچىپ بېرىشكە كۈچ چىقارغان بولۇپ، پۈل بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئېتىقاد بىلەن شۆھرەتپەرەسلىك ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئەسەردە چوڭقۇر ئىپادىلەنگەن. بۇ ئەسەردە تاللانغان زىددىيەتلەر بىرقەدەر كەسكىن ۋە بىر قەدەر تىپىك بولۇپ، ئېلىمىزنىڭ ھەر- قايسى ئاشقان «سولچىل لۇشيەن» لىرىنىڭ تەسىرى ئاستىدىكى مۇ- رەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ۋە روھىي قاتلامدىكى ئۆزگىرىش- لەر بىر قەدەر تەپسىلىي يېزىلغان. ئەمما ئاپتور پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى سۈرەتلىگەندە بەزىدە سۈنئىيلەشتۈرۈش يولىغا كى- رىپ قالغان. شۇڭا ئاپتور بۇ ئاكتىپ تېمىنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلالمىغان. ۋاپاتىدىن كېيىن نەشر قىلىنغان «ئانا يۇرت» رومانى ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئەڭ يۇقىرى بەدىئىي ماھارىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان يىرىك ئەسىرى بولۇپ، ئاپتورغا زور مۇۋەپپەقىيەت ئې-

لىپ كەلدى. ئاپتور بۇ يىللاردا يەنە «چاڭ ـ توزان ئىچىدىكى گۈ- زەللىك»، «زېمىن ۋە شەرىبەت» قاتارلىق ئەدەبىي ئاخبارات- لارنى يېزىپ، دەۋرىمىزدىكى يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى گۈزەل مەنزىرىلەر ئىچىدە يورۇتۇپ ئۆزىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قورۇلۇشىغا ئاتىغان شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىدى. ئۇ بۇ يىللاردا يازغان ئوچېركلە- ردا دۇنياۋى خاراكتېرنى ئالغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەر، نىكاھ، مىللەتلەر دوستلۇقى، ئىنسانىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە تەبىئەت ئۇستە- دىكى غالىبلىقى، كۈندىن ـ كۈنگە مۇرەككەپلىشىۋاتقان ئىجتىما- ئىي ۋە روھىي بوھران، دۇنياۋى ئۇرۇش، تىنچلىق، ئىنسان ماھىيە- تى، دىن قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدىكى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە كۆزقاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئىجادىيىتى تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىكلەر ئارقىلىق ئالدىنقى دەۋردىكى ئىجادىيىتىدىن پەرقلەندى. بىرىنچى، تېما دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى، ئەسەرلىرىنىڭ مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىدا ئەڭ گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ. تېما دائىرىسىدىن قارىغاندا ئاپتور بۇ دەۋرده تارىخىي تېمىلاردىكى ئەسەرلەرنى كۆپرەك يازدى. دائىرە جەھەتتە ئۇيغۇر ھاياتىدىن ئاتلاپ چەت ئەل تۇرمۇ- شىغچە كېڭەيدى، ئىدىيىۋى مايىللىق جەھەتتىن سىياسىي بىلەن ئادەم، ئەخلاق بىلەن دىن، ئۆتمۈش بىلەن كەلگۈسى، ماددىي بايلىق بىلەن مەنىۋى نامراتلىق قاتارلىق ئىنسان ھاياتىدىكى نازۇك مە- سىلىلەرگە يانداشتى. تارىخىي تېمىلاردا، تارىخىي شەخسلەر توغ- رىسىدا يازغان ئەسەرلىرىدە ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈن ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر سىلىشتۇرۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ قەلب چوڭقۇرلۇقىدە- كى ئەسلىمىلىرى، سەرگۈزەشتىلىرىنى كۆپرەك يازدى. ئالدىنقى

ئەسەرلىرىدىكى رېئال مەسىلىلەردىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، قەلبىنى ئىنسان، دۇنيا ئۈچۈن بىر قەدەر ئورتاق بولغان مەسىلىلەرگە يۆتكىدى. ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئەسەرلىرى ئالدىنقى ئەسەرلىرىگە قارىغاندا تېخىمۇ پىشتى، ئىنسانلارنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى چوڭقۇرلۇقتا، ياشاش هوقۇقى مەسىلىلىرىگە كۆپرەك دىققەت قىلدى. ئىككىنچى، بۇ دەۋردىكى ئەسەرلىرى هېسسىياتچانلىقتا، پەلسەپىۋىلىككە تېخىمۇ تويۇنغان بولۇپ، ئاپتورنىڭ ئىنسان ۋە هايات هەققىدىكى مۇهەببىتىگە ۋە مول بىلىمگە، هايات ئۇستىدىكى كەڭ تەجرىبىلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. «ئىنساپ»، «خىرە دېرىزە»، «قۇياش ۋەھىمىسى»، «سىزىق ئادەملەرگىلا»، «قۇم ئارىشاق»، «هاجىم هەققىدە ئىغۋالار» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئوقۇساق لىرىك ناخشىغا ئوخشايدىغان تۇرمۇش ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ هايات، غايە، تەن ۋە روھ، تۇنۇگۈن ۋە بۈگۈن ئۇستىدە چوڭقۇر مۇهاكىمىگە كىرىمىز. ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئەسەرلىرى تەپەككۇر يۈرگۈزۈشكە، مۇلاهىزىگە ئەڭ باي بولۇپ مەنە قاتلاملىرىنىڭ چوڭقۇر لۇقى بىلەن ئالدىنقى قاتاردىكى ئەسەرلىرىدىن ئالاهىدە پەرقلىنىدۇ. ئۈچىنچى، ئاپتورنىڭ قەلەم قۇۋۋىتى تېخىمۇ ۋايىغا يەتكەن بولۇپ، هېكايىلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى ئىخچام، تىلى گۈزەل، جانلىق بولغان، هەتتا «ئانا يۇرت» رومانىمۇ بۇ خىل ئىخچاملىقنىڭ جەۋهىرىدۇر. رومان ئارقا كۆرۈنۈش جەهەتتىن ناهايىتى كەڭ مەنبەگە چېتىلىسىمۇ، ئەمما ئاپتور مەركەزلىك تەسۋىرلەش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، پېرسونا ژلىرىنى ئىخچام جۈملىلەر ئارقىلىق دەرهال ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، كىتابخاننى ناهايىتى ئېنىق چۈشەنچىگە ئىگە قىلغان. ئەسەرنىڭ بېشىدىلا «ئوغرى» ۋەقەسىگە ئادەم توپلاش بىلەن

ئەسەرنىڭ ئاساسىي قەهرىمانلىرى نۇرى، مۇختەرىبأي، غېنى باتۇر- لارنى بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى پېرسونا ژلار ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرگەن. تۆتىنچى ئاپتورنىڭ بۇ دەۋردىكى ئىجادىيىتىدە پۈۋېست بىلەن رومانچىلىق ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇ دەۋردىكى ئەسەرلىرى سۈپەت جەهەتتىن ئاپتورنىڭ ئەڭ يۇقىرى مۇۋەپپەقىيىتىگە ۋەكىللىك قىلىپلا قالماستىن، سان جەهەتتىكى ئالتۇن دەۋرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئۇچىنچى
زوردۇن سابىرنىڭ كىشىلىك قارىشى ۋە سەنئەت قارىشى توغرىسىدا

مەۋجۇدىيەتچىلىك ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق يازغۇچىسى، پەيلاسوپ ئالبېرت. گامۇس «داڭلىق يازغۇچى ئالدى بىلەن داڭلىق پەيلاسوپتۇر»① دېگەن ئىدى. داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ ئۆزىگە خاس پەلسەپىۋى قاراشلىرى بولىدۇ ۋە يازغۇچىلارنىڭ بەدىئىي كۆزقارىشىمۇ ئەدەبىياتنى ئىنسانىيەتنىڭ نۇقتىسىدىن كۆزىتكىنىمىزدە بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ مەركىزىدە ئادەم تۇرىدۇ. ئادەمنى قانداق تونۇش ۋە ئادەمىيلىككە بولغان ئىنتىلىش، يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ئوبرازلىرىغا، ھېسسىيات، پىكىرلىرىگە چوڭقۇر سىڭىپ كىرىپ، شۇ يازغۇچىغا خاس بولغان تەپەككۇر ئىزچىللىقىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئىنسان ھەققىدە ئېنىق تونۇشقا ۋە كۆچلۈك مۇھەببەتكە ئىگە بولالمىغان يازغۇچى ياخشى ئەسەرلەرنى يازالمايدۇ.

ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىنىڭ داڭلىق يازغۇچىسى زوردۇن سابىر ئىنسان ھەققىدە ئېنىق ۋە تولىمۇ تېرەن قاراشقا ئىگە يازغۇچى. شۇنىڭدەك ئىنسانىنىڭ ئەڭ نازۇك ھۇجەيرىلىرىنى بىر قەدەر ئېنىق كۆرەلىگەن ۋە ئۇيغۇر تىلىنىڭ چەكسىز قۇدرىتى ئارقىلىق ئاجايىپ گۈزەل بەدىئىي مۇھىتتا ئىپادىلەش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشەلىگەن يازغۇچىدۇر.

① گۈڭخەننىڭ «غەرب ھازىرقى زامان ئەدەبىي ئېقىملىرى»، سىچۈەن ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 87 ـ يىل 4 ـ ئاي، خەنزۇچە نەشرى، 239 ـ بەت.

ئۇنىڭ ئىنسان ھەققىدىكى قاراشلىرى كۆچلۈك ئىنسانپەرۋەرلىك روھىغا ئىگە بولۇپ قالماستىن، ئىنسان ھەققىدىكى تولۇپ تاشقان ئۇپتىمىستىك ئىدىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

ئاپتور ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى ۋە پەلسەپىۋى قاراشلىرى ئۈستىدە، ئانچە كۆپ توختالمىدى، بىراق ئۇنىڭ ھايات چېغىدا ئېلان قىلغان «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش»، «ئېسىل ئەسەر ئۈستىدە ئويلىغانلىرىم»، «مەن بېسىپ كېلىۋاتقان مۇساپە» قاتارلىق ماقالىلىرىدە ئۇنىڭ پىشقان ئىجادىيەت مۇددىئاسى، ھاياتقا بولغان مۇھەببىتى خۇددى دېڭىز ئاستىدىكى مەرۋايىتتەك چاقناپ تۇرىدۇ. تېخىمۇ مۇھىمى بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئۆز مۇھەببىتىنى سىڭدۈرگەن پېرسوناژلىرىنىڭ روھىدىكى ئىنسانىي خىسلەتلەردىن ئاپتورنىڭ ئادەمىيلىك ھەققىدىكى قاراشلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرەلەيمىز.

ئۇنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىگە سىڭدۈرگەن ئىنسان ھەققىدىكى قاراشلىرى ناھايىتى كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇققا ئىگە بولۇپ ياشاش، ئۆلۈم، مۇھەببەت، نىكاھ، كەلگۈسى، ئەخلاق، دىن ۋە مىللەت، دۆلەت قاتارلىق كەڭ بولغان مەسىلىلەرگە بېرىپ چېتىلىدۇ. ئاپتور بۇ ھەقتە، يۇرتۇازلىقتىن، تار مەنپەئەتپەرەسلىكتىن ھالقىغان ئومۇمىي قىممەتكە ئىگە ئىنسانىي پەزىلەتنى تەكىتلىدى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ياش تۆكتى.

1. چىنلىق، سەممىيلىك، ئاق كۆڭۈللۈكنى تەكىتلەش ئاپتورنىڭ ئىنسان ھەققىدىكى قارىشىنىڭ يادروسىدۇر.

ئىنسان تەن بىلەن روھنىڭ بىرلىكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھايۋانىي تەبىئىتىدىن، تەن ۋە روھ قاتلىمىنىڭ ئىنسانىي خاراكتېر ئېلىشى

بىلەن پەرقلەنگەن، تەن تەبىئەت بىلەن ئىنسانلاشقان تەبىئەتنىڭ بىرىكمىسى بولسا، روھ ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي قىممىتىدۇر. ئۇنىڭ ئىپادىلىرى ئىنسانىنىڭ ئىپادىسىدۇر، ئۇ ئەخلاق، ئېتىقاد، گۈزەللىك، سۆيۈش، تاللاش، ئىنتىلىش ۋە مەنە-لىكتىن ھاسىل بولىدىغان مۇرەككەپ بىرىكمىدۇر. بىراق بۇ خىل بىرىكمىنىڭ گىرەلىشىش نۇقتىسىدا ئىنسان ئۇچۇن ئەڭ مۇقەد-دەس ۋە ئەڭ ئاددىي بولغان قىممەت سەممىيلىك بولۇپ ھېسابلا-نىدۇ. سەممىيلىك ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق پائالىيەتلىرىنىڭ ئۇلى، چۇنكى بىز سەممىيلىك بىلەنلا خۇشال - خۇرام ياشىيالايمىز، سەممىيلىك بىلەن ئىشەنچكە ئېرىشەلەيمىز، ئىلگىرىلەش نىشا-نىمىزغا يول ئاچالايمىز.

زوردۇن سابىر ئىلمىي ماقالىلىرى ۋە بەدىئىي ئەسەرلىرىدە ياشاش ۋە ئىنتىلىشنىڭ قىممىتى ئۇستىدە توختالغاندا سەمە-ميلىك، ئاق كۆڭۈللۈك ۋە ساداقەتنى، ھەقىقىي ئىنسانلىقنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە تەكىتلىدى ۋە تەسۋىرلىدى. «ھاياتلىق دېگەن ساپلىق، ساداقەتنى ئىزدەش بولسا كېرەك»① دەپ يازدى، ئۇ يەنە «ئېسىل ئەسەر ئۇستىدە ئويلىغانلىرىم» دېگەن ماقالىسىدە ئۆزد-نىڭ ئادەم ھەققىدىكى قارىشىنى تەكىتلەپ «ئادەمنى گۈزەل قد-لىدىغان ئامىل ئېنىقكى چىراي، كىيىنىش، مال - دۇنيا، مەنسەپ ۋە قابىلىيەت ئەمەس، سۆيۈملۈك قىلغان ئاممىلار نېمە؟ ئېنىقكى ئۇنىڭ پەزىلىتى، پەزىلىتىنىڭ مېغىزى سەممىيەت، ساداقەت، ھاياتقا بولغان مۇھەببەت»،② «ئەدەبىياتىمىز ئۆز مىللىتىمىز،

① زوردۇن سابىر: «ساداقەت»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1983 - يىل 10 - ئاي ئۇيغۇرچە نەشرى، 168 - بەت.

② زوردۇن سابىر: «ئېسىل ئەسەر ئۇستىدە ئويلىغانلىرىم»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1996 - يىللىق 4 - سان، 45 - ، 46 - بەت.

خەلقىمىزنىڭ روھىدىكى ئەڭ گۈزەل، نازۇك نەرسىلەرنى ئىزدەپ تېپىشى، ئۆز خەلقىمىزگە تەقدىم قىلىشى كېرەك»① دېگەن ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ خىل چۈشەنچىسىنى مول بەدىئىي ئەمەلىيىتى ئا-چىگە سىڭدۈردى، ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇر خاراكتېرىدىكى سە-ممىيلىكنى جانلىق ئىپادىلىدى ۋە تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيىلىدى. ئۇ ئۆزى يارانقان پېرسوناژلىرىنى مەيلى دېھقان، زىيالىي، سودىگەر، ئائىلە ئايالى ياكى بىكارچى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر سەممىيلىك، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن نۇرلاندۇردى. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى سۇبھى، ئەسئەت، بېشىر، قۇباق، تۇردىخان، ئەخمىدى، ئەلا، نۇرى، نىجات، گۈلسارە، مەھبۇبە، ئېلى قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئاپتور تەلپۈنگەن سەممىيلىك نۇر-لىرىنى كۆرۈپ قالماي، ئاپتورنىڭ تۇرلۇك ئىللەتلەرنى رەت قىلىش ئۇسۇللىرىدىنمۇ ئۇنىڭ بۇ خىل قاراشلىرىنى ئېنىق كۆرۈپ ئالا-لايمىز. رەزىل بىر ئوي بىلەن ساددا دېھقانىنى قاقتى - سوقتى قىلماقچى بولغان گۈلئايشەم روزەك بەزىنىڭ سەمىمىيىتى ئالدىدا، ئاجايىپ گۈزەل ئادەمگە ئايلىنىدۇ؛ بېشىر تۇرگۈن، مەردلىكى بە-لەن ئىناۋەت تاپىدۇ؛ تۇردىخان ساداقىتى بىلەن رەزىللىكنى يېڭىدۇ ۋە باشقىلار. بۇ پېرسوناژلارنىڭ ئىنسانلارنىڭ تەمەسىز، شۆھرەت-سىز، تېخى ياتلاشمىغان خاراكتېرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ھەقىقە-تەن ئىنسان ساداقىتى، راستچىللىقى ۋە سەممىيلىكى بىلەن گۈزەلدۇر. ۋۇجۇدىدا مۇنداق پەزىلەت ھازىرلانمىغان ئىنسان ماھارەت، بىلىم، بايلىق، مەتىۋە، ھوقۇق ۋە باشقىلاردا مەيلى قانچىلىك دە-رىجىگە يەتسۇن، بەربىر ئۆز قىممىتىنى ساقلىيالمايدۇ. ئاپتور-

① زوردۇن سابىر: «ئېسىل ئەسەر ئۇستىدە ئويلىغانلىرىم»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1996 - يىللىق 4 - سان، 45 - ، 46 - بەت.

نىڭ ئىنسان ئۇستىدىكى مۇنداق قارىشى ۋە ئىنتىلىشى تۇرلۇك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر رەسمىيەت دائىرىسىدە كېڭىيىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە ئادەمنىڭ ئۆز قىممىتىنى ساقلىشى، ساغلام ھايات يولىنى تاللىشىدا تولىمۇ قىممەتلىكتۇر. چۈنكى، ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىسپاتلاش، قىممەتلىك ھاياتىمىزنى قەدىرلەش قانۇنلارنىڭ ھەممىسى سەمىمىيەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

2. زوردۇن سابىر ئادەمنى ئۆزگىرىشچان، كوكرېت ھەرىكەت ھالىتىدە كۆزەتتى ۋە تەسۋىرلىدى. ئىنسان خاراكتېرى مۇقىملىق بىلەن مۇقىمسىزلىق، ئىلگىرىلەش بىلەن چېكىنىش، كونكرېتلىق بىلەن ئومۇمىيلىقنىڭ بىرلىكىدە مەۋجۇت بولىدىغان مۇرەككەپ قانۇنىيەت. زوردۇن سابىر ئىنسان خاراكتېرى ئۈستىدە مول بولغان پىسخىك بىلىمگە ئىگە يازغۇچىدۇر. ئۇ ئۆز ئىجادىيىتى ئارقىلىق ئىنسانغا بولغان قانۇنىي قاراشلارنى رەت قىلدى ۋە ئەسەر لىرىدە خىلمۇخىل توقۇنۇشلار ئىچىدە ئۆزگىرىۋاتقان ئادەمنى يارىتىدى. ئۇ «يازغۇچى ئۈچۈن زۆرۈرى كونكرېت ئادەم، ھەرگىزمۇ مەۋھۇم ئەمەس»① دەپ كۆرسەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئادەم ھەققىدىكى بۇ نۇقتىنى ئىنىزىرىنى تۇرلۇك ئەسەرلىرىگە سىڭدۈردى ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. «ئىزدىنىش» رومانىدا ئەلا خاراكتېرىنىڭ ئۆسۈش تارىخى ناھايىتى جانلىق سۈرەتلەنگەن بولۇپ، ئۇ كىتاب مەستانىسىغا، مۇھەببەت ئوتلىرى ئىچىدە ئاشىقلا، روھىي بېسىم ئىچىدە چۈشكۈنلىشىگە، ھاياتتىن ۋاز كەچكۈچىگە، ئەقىدىسىدىن يالتايغۇچىغا ئايلىنالايدۇ. ھايات لەززىتى روزىك بەزنىڭ قەلبىدە مۇھەببەت ئويغىتىدۇ، ئەكسىچە ئىلھام گۈزەللىكنى پۈلغا تېگىشىدۇ ۋە باشقىلار.

① زوردۇن سابىر: «ئېسىل ئەسەر ئۈستىدە ئويلىغانلىرىم»، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى، 1996 ـ يىللىق 4 ـ سان، 45 ـ ، 46 ـ بەت.

ئاپتور پېرسونا‌ژلىرىنىڭ خاراكتېرىدىكى مۇئەييەن بىر مۇقىملىقنى ئىگە ھالەتنىڭ تۇراقلىشىشىنى سۈرەتلىگەندە ئىنسانىنى سەممىيلىك بىلەن ئوپېراتسىيە قىلدى ۋە ئۇنىڭ روھىغا سادىق بولدى. شۇڭا، زوردۇن سابىر بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدە ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان ياخشى ئادەم بىلەن يامان ئادەم ھەققىدىكى چەمبىرەكنى ئەڭ بۇرۇن بۇزۇپ تاشلىغان يازغۇچىدۇر.

ئۇ ئادەمنى كونكرېت، ئۆزگىرىشچان ھالىتىدە كۆزەتكەچكە پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرىدىكى خىلمۇخىللىق ۋە مۇقىملىقنى توغرا بىر تەرەپ قىلالىدى. ئۇ بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۆزىلا بىلىدىغان ئۆمۇر بويى يوشۇرىدىغان رەزىل ئىشلار ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت، گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ نىسبەتلا ئوخشىمايدۇ، خالاس».① دېمەك، زوردۇن سابىر بىزگە ئادەمگە بولغان ئەڭ توغرا يەكۈننى تەقدىم قىلدى، ئىنسان قەلبىنى ئاختۇرۇشنى ئۆگەتتى ۋە ئەدەبىياتىمىزغا ئىنسانىنى تىرىك، ھەرىكەتچان، خىلمۇخىللىقى بىلەن تەسۋىرلەيدىغان بەدىئىي ئۇلگىنى قالدۇرۇپ كەتتى.

3. كەڭ قورساقلىق، كەچۈرۈمچانلىق زوردۇن سابىر تەكىتلىگەن ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ يەنە بىر مۇھىم ھالقىسىدۇر.

زوردۇن سابىر ئىجادىيىتىنىڭ كۆپ قىسمى دېھقان ھاياتىغا بېغىشلاندى، دېھقان ھاياتى ۋە روھىنى ئۇنىڭدەك ئىنىق چۈشەنگەن يازغۇچىنى تېپىش بەكمۇ قىيىن. بىزنىڭ دېھقانلىرىمىز ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەڭ گۈزەل روھىي پەزىلىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇلار زېمىننى قۇچاقلايدۇ، تەبىئەتنى سۆيۈپ ياشايدۇ. شۇڭا ئۇلار

① زوردۇن سابىر: «قۇياش ۋەھىمىسى»، «قەرزدار»، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل 10 ـ ئاي، 556 ـ بەت.

نىڭ ۋۇجۇدىدا تەبىئەتتەك كەڭلىك ۋە مەردلىك جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. باشقا قاتلامدىكى ئادەملىرىمىزنىڭمۇ تىنىقىدا دېھقان سۈتىنىڭ ھىدى تېخى يوقاپ كەتمىگەنلىكى ئۈچۈن كەڭ قورساقلىق، كەڭ چۈرمىچانلىق ئۇيغۇر مەنئۇيىتىنىڭ ئاساسى سۈپىتىدە ساقلىنىپ كەلمەكتە. زورۇن سابىر مىللىي پسىخىكىمىزدىكى بۇ خىل روھنى خىلمۇخىل تېمىدىكى ئەسەرلىرىگە سىڭدۈردى، پېرسوناژ لىرىنىڭ خاراكتېرىدىكى ئاساسىي تەرەپ قىلدى ۋە سۆيۈندى.

ئۇنىڭ قەلىمىدىن تۇرمۇشلۇق پېرسوناژلار ئىچىدە ئۆچ ـ ئادا- ۋەتنى كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يوشۇرۇپ كېچىكىپ تۇرۇپ بولسىمۇ ئۆچ ئالىدىغان قىساسخورلار ئىنتايىن ئاز تەسۋىرلەندى، ئەكسىچە دوستلۇقنى قەدىرلەيدىغان، كىچىككىنە ياخشىلىقىمۇ ھەسسىلەپ جاۋاب قايتۇرىدىغان كەچۈرۈمچان مەرد كىشىلەرنىڭ ئوبرازى يارىتىلدى.

« ـــ باشقىلارنىڭ ئۆچ سۇ بىلەن پىشسا، ئۆزە تاپسەنتىلىك قىلىپ تۆت قېتىم سۇغارماقچىكەنده جاجىسى.

ـــ تېتىقسىزلىق قىلما، ئادەمنىڭ ياخشىسى بىراۋنىڭ ئۇستىدىن كۈلمەيدۇ.»①

مانا بۇ «ئامەت» ھېكايىسىدىكى بېشىرنىڭ ئۆزىگە كۆپ قېتىم قىلتاق قۇرۇپ قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان، ئاخىرىدا ئۆز قىلمىشىنىڭ جازاسىغا ئۇچراپ زىيان تارتقان رازاقا تۇتقان پوزىتسىيىسى.

« ـــ خۇشال بولۇش ئورنىغا نېمىشقا كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلىسەن، ـــ دېدى ئەخمەدى قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭ ئوڭ مۇرى-

① زوردۇن سابىر: «ئامەت»، «قەرزدار» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل 10 ـ ئاي، 404 ـ بەت.

سىگە قولىنى قويۇپ، ـــ سېنىڭ نامىڭدا چىقسا نېمە بوپتۇ؟ ھېچكىمنىڭ ئىسمى يېزىلماي چىقسا نېمە بولاتتى؟ پۈتۈن ئۈمىدىمنى تەنقىقات ئىشىغا بېغىشلىدىم، مەقسىتىم مەدەنىيەت تارىخىمىزدىكى يىغىلىپ قالغان چىگىشلەرنىڭ بىرقانچىسىنى بولسىمۇ يېشىش ئىدى، بۇنى كىملا يەشسە ماڭا ئوخشاش خەلقىمىز بىلسىلا، شادلانسا ۋە روھلانسا بولدى».①مانا بۇ «خەزىنە» ھېكايىسىدىكى ئەخمەدنىڭ ئۆزىنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىنى ئوغرىلىقچە نەشر قىلدۇرۇپ ئاشكارىلانغاندا، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەن شۆھرەتپەرەس سىيتوپقا تۇتقان پوزىتسىيىسى، ئۇنىڭ كۆپلىگەن پېرسوناژلىرى مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش باشقىلارنىڭ قاقتى ـ سوقتى قىلىشىغا ئۇچرىغان، باشقىلار تەرىپىدىن قارىلانغان، ئازاب تارتقان، ئەمما ئۆزلىرى ئۆڭۈشلۇق شارائىتقا چىققاندا ئۆچ ئالماسىتىن، ئەكسىچە كەچۈرۈۋېتىدىغان، ھېسداشلىق قىلىدىغان، كۆكسى ـ قارنى كەڭ، مەرد پېرسوناژلاردۇر.

ئاپتورنىڭ ئىنسانلىق ئۇستىدىكى مۇنداق چۈشەنچىسى يەنە ئۇنىڭ گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈسۈلىدىمۇ ناھايىتى يارقىن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ پېرسوناژلىرىنى ئۆتكۈر بولغان خاراكتېر توقۇنۇشى ئىچىگە قويىدۇ، ئەمما بۇ خىل توقۇنۇشنىڭ نەتىجىسىدە خۇنۇك ياكى رەزىل تەرەپلەرنى رېئاللىق تەرىپىدىن تەبىئىي يوسۇندا رەت قىلىنغان شەكىلدە ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ھەرگىزمۇ زىددىيەتنى ئۆچ ئېلىش شەكلىدە ئاياغلاشتۇرمايدۇ. ئۇنىڭ «خىيال ۋە سايە»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «ئېھە! توپىلىق يول»، «ئامەت»، «خەزىنە»، «چايخورىياتى، 1983 ـ يىل 8 ـ ئاي، 25 ـ بەت.

① زوردۇن سابىر: «خەزىنە»، «ساداقەت» توپلىمى، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1983 ـ يىل 8 ـ ئاي، 25 ـ بەت.

لار»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «قوشنىلار» قاتارلىق بىزگە بىر قەدەر تونۇش بولغان ئەسەرلىرىگە قارىساق، بۇ خىل سۈژىت قۇ-راشتۇرۇش شەكلىنى ناھايىتى ئېنىق ھېس قىلالايمىز. ئاداۋەت، ئىنتايىن كەسكىن بولغان ئېلىشىش، مەڭگۈ ئازارلىشىش، دۇش-مەنلىشىش ئۇنىڭ پېرسوناژلىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئۆزى سۆيگەن پېر-سوناژلىرىنىڭ روھىي قاتلىمى ئەمەس. ئۇ پېرسوناژلىرىنى نۇقسان دائىرىسىدە يارىتىدۇ. ئەمما تۈزىتىش پۈرستى بېرىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە شارائىتلارنىڭ توسالغۇلىرىنى، رەشكىلىرىنىڭ پۈت-لاشلىرىنى ئۆزىنىڭ مەردلىكى بىلەن يەڭگەن ۋە ئۆز دۇشمەنلىرىنى كەچۈرگەن پېرسوناژلار مەدھىيىلىنىش بىلەن بىرگە، قەلبىگە يا-مانلىق، پەسكەشلىك ئىللەتلىرىنى يوشۇرۇپ كەلگەن پېرسوناژلە-رىمۇ رېئاللىق تەرىپىدىن جازالىنىپ، ئۆز قىلمىشلىرىدىن نومۇس قىلىدىغان، ئىبرەت ئالغان پېرسوناژلارغا ئۆزگىرىدۇ. يازغۇچىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە، غايىۋىلىككە تويۇنغان ئىنسان ھەققىدىكى بۇ خىل ئىدىيىسى بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى رەزىللىكلەرنى تازىلاپ، ئىنسانغا بولغان مۇھەببەت تۇيغۇمىزنى يېتىلدۇرۇشمىزدە، ئۆزە-مىزنى ۋە تۇرمۇشىمىزنى سۆيۈشتە قىممەتلىك روھىي بايلىقتۇر.

4. ئىنسانىنى باراۋەرلىك، ئەركىنلىك دائىرىسىدە كۆزىتىش ۋە تەلىپۈنۇش يازغۇچىنىڭ ئىنسان ھەققىدىكى پەلسەپىۋى چۈشەنچە-سىنىڭ يەنە بىر ئىپادىسىدۇر.

زوردۇن سابىر ئىنسان ھەققىدە كەڭ ئويلانغان يازغۇچى. ئۇ ئىنسانلارنىڭ خۇشاللىقى، ئازابلىرى ۋە تەلىپۈنۇشلىرىنى كۈنە-رىت، ئاددىي تۇرمۇش شارائىتلىرى بىلەن بىرلەشتۇرۇپ تەسۋىر-لەش بىلەن بىرگە، ئىنسانلارنى دۇنيا دائىرىسىدە باراۋەرلىك، ئەر-كىنلىك دائىرىسىدە كۆزەتتى ۋە بۇ خىل ئىنسانىي قىممەتكە

تەلىپۈندى. ئۇ كۆپلىگەن ئەسەرلىرىدە تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، تەبىئەت، جەمئىيەت، ياشاش، مۇھەببەت، نىكاھ، ئائىلە قاتارلىق مەسىلىلەردە ئىنسان باراۋەر ۋە ئەركىن بولۇشى كېرەك دەپ قارىدى ۋە پېرسو-ناژلىرىنى تار مەنپەئەتپەرەسلىكتىن، مىللەتچىلىك تۇيغۇلىرىدىن، يەرلىك مەھەللىۋى ئاڭدىن ھالقىتالىدى. تۇرمۇشىمىزدىكى تۇر-لۇك باراۋەرسىزلىك، ئىجتىمائىي زوراۋانلىق قاتارلىقلارنى قەتئىي رەت قىلدى. مەسىلەن، ئۇ «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «كاككۇك كې-لىپ قونغاندا»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە مەنپەئەتپەرەسلىك ئېڭىدىن ھالقىغان ۋە ئۇنىڭغا قارشى چىۋىقان سالغان ئەركىن مۇھەببەتنى مەدھىيىلەسە، «سىزىق ئادەملەرگىلا» دېگەن ئەسىرىدە يۇكسەك دەرىجىدىكى ئىنسانىي ئەركىنلىكنى تەرغىب قىلدى.

ئۇنىڭ باراۋەرلىك، ئەركىنلىك ئىدىيىسىدە يەنە ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى، ئاياللارنىڭ ئەركىنلىكى، قەدىر ـ قىممىتى ئۇستىدە-كى چۈشەنچىسى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە يارە-تىلغان ئاياللار مەدەنىيەتلىك، بىلىملىك، ئىرادىلىك، ئەقىدىلىك، ۋاپادار ئاياللارنىڭ تىپلىرى بولۇپ، ئاياللارنى كەمسىتىش تۇيغۇ-سىنى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن تاپالمايمىز. ئۇنىڭ ئايال پېرسوناژلە-رى مەيلى زىيالىي ئاياللار بولسۇن ياكى ئائىلە ئاياللىرى بولسۇن ئۆزىگە خاس قەدىر ـ قىممەتكە، ئورۇنغا، سۆيگۈ ـ مۇھەببەتكە ئىگە قىلىپ تەسۋىرلەندى.

5. زوردۇن سابىر ئىنسانىنى مەنىۋى يۇكسەكلىك دائىرىسىدە كۆزىتىدۇ ۋە بۇ خىل قىممەتكە ئىنتىلىدۇ.

سوسان زانكى «مۇھەببەت سەزگۈسى ۋە شەكىل» دېگەن ئە-سىرىدە «سەنئەت ئىنسانلار سۆيگۈ ھېسسىياتىنىڭ بەلگە شەكلىدە

گەۋدىلىنىشى»① دېگەن ئىدى. زوردۇن سابىر ئىنسانىنىڭ گۈزەل-لىكىنى ۋە ئۇنىڭغا بولغان مۇھەببىتىنى پېرسونازلىرىنىڭ گۈ-زەللىكىگە ئىنتىلىش تۇيغۇلىرى بىلەن بىرلەشتۈردى ۋە جانلىق ئىپادىلىدى. ئۇ ئەسەرلىرىدە جىسمانىي ۋە روھىي گۈزەللىك جە-ھەتتە كامالەتكە يەتكەن ئاجايىپ گۈزەل بەدىئىي تىپلارنى قالدۇرۇپ كەتتى. بولۇپمۇ ئۇ قەلب گۈزەللىكىنى يارىتىشقا ئالاھىدە ئەھمە-يەت بېرىپ، ئۆزىنىڭ گۈزەللىك ھەققىدىكى ئارمانلىرىنى ئىپادە-لىدى. ئۇ باشتىن - ئاخىر ئىنسانىي گۈزەللىك قەلب گۈزەللىكىدە دەپ قارىدى ۋە ئەسەرلىرىدە تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن تەسۋىرلىدى. ئۇ «ئۆزۈمنىڭ ئەڭ گۈزەل ئارزۇ - خىياللىرىم كۆپ-چىلىك خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرى ئاساسىدا پەيدا بولغان ئۇمىدۋارلىقنى قىزغارلىق ھېكايىلەر بىلەن ئىپادىلەشنى ئۆزۈمگە مەقسەت قىلىپ تاللىۋالدىم»② دېگەن ئىدى. ئۇ ياراتقان پېرسونازلار ئاپتورنىڭ ئەنە شۇنداق سۆيگۈسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان مەنىۋى قاتلىمى گۈزەل، ئېتىقادچان، پەزىلەتلىك پېرسونازلاردۇر. ئۇلار مەنىۋىيىتىدىكى يۈكسەكلىك بىلەن كۆز ئالدىدىكى تۇرلۇك تو-سالغۇلارنى يېڭەلەيدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۆزى سۆيگەن پېرسونازلىرى ماددىي جەھەتتىكى ئاچ كۆزلۈكتىن ھالقىيالايدىغان، جىسمانىي ھۇزۇر ئالدىدا پەزىلىتىنى يوقىتىپ قويمايدىغان، مۇھەببەت ۋە ئىنسانىي قىممەت ئۈچۈن تاشقى گۈزەللىكتىن ۋاز كېچەلەيدىغان پېرسونازلاردۇر. مەسىلەن، «ئىزدىنىش» رومانىدىكى گۈزەلئاي، ئەلا، «ئارچا ياپرىقى» دىكى مەھبۇبە، «ئۇنتالمايمەن گۈلسارە» ناملىق

① «ساداقەت زېمىنىدا ساقلىنىدۇ»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999 - يىل 1 - ئاي، 231 - بەت.

② زوردۇن سابىر: «مەن بېسىپ كېلىۋاتقان مۇساپە»، «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى، 1990 - يىللىق 1 - سان، 11 - بەت.

ھېكايىدىكى نىجات قاتارلىقلارنى بۇنىڭغا مىسال قىلىشقا بولىدۇ. گۈزەلئاي رەقىب بىلەن بىرگە بولۇپ بايىاشات تۇرمۇشقا ئېرىشىش ئىمكانىيىتى ئالدىدا ئەلاغا بولغان مۇھەببىتىنى خارلىمايدۇ. «ئۇنتالمايمەن گۈلسارە» دىكى نىجات گۈزەل، سادىدا قىز گۈلسارەگە بولغان مۇھەببىتى ئۈچۈن باي، ئابرۇيلۇق ئائىلىسىدىن ۋاز كېچە-لەيدۇ. «ئارچا ياپرىقى» دىكى مەھبۇبە جىسمانىي جەھەتتىن كاردىن چىققان ئېلىنىڭ ئازابىغا بىر ئۆمۈر ھەمراھ بولۇپ ياشاشقا رازى بولىدۇ. ئېلىنىڭ روھىي گۈزەللىكىنى جىسمىدىن ئۈستۈن كۆ-رەلەيدۇ. ئەلا مەنىۋى گۈزەللىك تۈپەيلى ئادىلەنىڭ تەلەپلىرىنى كەسكىن رەت قىلالايدۇ. ئاپتور بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «مۇھەببەت بېخىلىنى مەرد قىلالايدۇ، مۇھەببەت ئادەمنى جىنايەتتىن قوغداپ قالالايدۇ ھەم جىنايەتكە ئىتتىرەلەيدۇ. ئىنسانلار ئارىسىدا چىن مۇھەببەت راۋاج تاپسىلا ئاچ كۆزلۈك، بېخىللىق، قارا نىيەتكە ئوخشاش يامان ئىللەتلەر ئازىيىدۇ.»① ئۇ بۇ خىل قارىشىنى بەدە-ئىي ئەسەرلىرىدە ھەقىقەتنىڭ ھامان غالىب ئىكەنلىكىنى، گۈ-زەللىكنىڭ، بولۇپمۇ روھىي گۈزەللىكنىڭ مەڭگۈلۈك ئىكەنلە-كىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئىپادىلىدى. ئاپتور «ئۇنتۇمايـ-مەن گۈلسارە» ناملىق ئەسىرى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن بۇ سېپىلىنى بۇزۇش ئۈچۈن ئۆز ئارزۇيۇمنىڭ ۋەكىلى قىلىپ ياش يىگىت نىجاتنى ئىشقا سالدىم، نىجات دەرىجە قارىشىغا قارشى، زامانغا لايىق ياشلارنىڭ ۋەكىلى ...ئۇ ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى ئە-ملىي تەڭسىزلىكنى مەنىۋى پاجىئەنىڭ ئوق يىلتىزى دەپ قارايدۇ. ئۇ يېزىدىمۇ مەدەنىيەت، گۈزەللىك، غايە، ھەقىقەت كامالەت تېپىشى

① زوردۇن سابىر: «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش»، «تارىم» ژۇرنىلى، 1986 - يىللىق 1 - سان، 109 - بەت.

كېرەك دەپ قارايدۇ».① ئۇ باشتىن ـ ئاخىر مەنىۋى يۈكسەكلىككە تەلپۈندى ۋە ئىنتىلدى. مۇشۇ مەنىدە يازغۇچىنىڭ پېرسوناژلىرى ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان تەلپۈنۈشىنىڭ ۋە مۇھەببەتنىڭ ئىپادىسىدۇر.

6. زوردۇن سابىر ئادەمنى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان مەدەنىيەت قاتلىمى دائىرىسىدە كۆزىتكەن ۋە تەسۋىرلىگەن يازغۇچىدۇر.

زوردۇن سابىر ئالدىقى بىر ئەسىردىكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە پىسخىكىسىنى ئەڭ كەڭ دائىرىدە قەلەم ئاستىغا ئالغان يازغۇچى. ئۇيغۇر مىللىتى ئۇزاق مۇددەت يەككە دېھقانچىلىق ھالىتىدە تۇر. مۇش كەچۈرگەن مىللەتلەرنىڭ بىرى. بۇ خىل ھالەت مىللىتىمىزنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇلىدا ئاستىلىقنى، ئېتىقادىدا قاتمالليقنى، پەننىي بىلىملەرنى ئىگىلەش دائىرىسىنىڭ تارلىقنى شەكىللەندۈردى ۋە ھازىرغىچە بىر قەدەر كەڭ دائىرىدە ساقلىنىپ ئىلگىرىلىشىمىزگە، يېڭىلىق يارىتىشىمىزغا توسالغۇ بولماقتا.

زوردۇن سابىر ئۆز ئەسەرلىرىدە مىللىتىمىزنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇللىرى ۋە روھىي قاتلاملىرىدىكى ئىلگىرىلەشكە توسالغۇ بولىدىغان ئاجىز ئامىللارنى ئەڭ تۆۋەن دائىرىدە تەسۋىرلىدى. ئۇ بىر قەدەر يۇقىرى بولغان مەدەنىيەت قاتلىمى دائىرىسىدە تۇرۇپ، قەلەم كۈچىنى كۆپرەك ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ روھىدىكى ئېسىل تەرەپلەرنى، مەدەنىيەتتىكى ئىلغار ئامىللارنى تەسۋىرلەشكە سەرپ قىلىدى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆز دەۋرىگە نىسبەتەن ئىلغار دۇنيا قاراشقا، يۇقىرى بىلىم قۇرۇلمىسىغا ۋە خېلى يۇقىرى تەپەككۇر ساپاسىغا ئىگە قىلىپ سۈرەتلەندى. ئەكسىچە مىللىتىمىزنىڭ ئېچىدىكى خۇراپاتلىق، نادانلىق، پېرى-

① زوردۇن سابىر: «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش»، «تارىم» ژۇرنىلى، 1986 ـ يىللىق 1 ـ سان، 104 ـ بەت.

خونلۇق، تەركىدۇنيالىق ۋە روھىي زەئىپلىككە ئوخشاش ئامىللار ئىنتايىن ئاز تەسۋىرلەندى. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھالال ئەمگەككە ئىشەنچ بىلەن قارايدىغان دېھقانلار، تېخنىكا بىلەن قوراللانغان يېزا كادىرلىرى، ئايال تېخنىكلار، تەبىئەت، ھايات ھەققىدە مۇلاھىزىگە باي ئالىملار، كەلگۈسىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن قارىيالايدىغان ۋە ئەركىنلىك ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلالايدىغان قەھرىمانلار-دىن ئىبارەت بولدى. بۇ پېرسوناژلار نادان، دۇنيانىڭ كەينىدە قالغان پېرسوناژلار بولماستىن، مىللىتىمىزنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن ھالقىغان، بىر قەدەر ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە يا-رىتىلدى. «سۇبھى»، «خىيال ۋە سايە»، «ئىزدىنىش»، «ئانا يۇرت»، «يېڭىلىنىۋاتقان ھاۋا»، «كەچ كۈز» قاتارلىق ئەسەرلەردىكى پېر-سوناژلار ئاپتورنىڭ ئەنە شۇنداق يۈكسىلىش تۇيغۇسىنى جانلىق ئىپادىلىگەن پېرسوناژلاردۇر. زوردۇن ئابىر باشتىن ـ ئاخىر مىل-لىتىمىزنىڭ مەدەنىيەتلىك بولۇشىنى ئارمان قىلدى ۋە غېمىنى يېدى. ئۇ بۇ ھەقتە توختالغاندا: «ئۇيغۇر پروزىسىدا يارىتىلغان پېرسوناژلاردا ئۇيغۇر خاراكتېرى بولۇشىنى تەلەپ قىلىشى كېرەك، مۇشۇ مىللەتنىڭ بەدىنىدىكى گۈزەللىك ۋە يارىماسلىقنى رېئال ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ، بۇ مىللەتنىڭ بالدۇرراق ئىلغار مىللەتلەر قاتارىغا ئۆتۈشى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشى كېرەك.»① دەپ قارىدى. بىز ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئەسەرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا مىللىتىمىز-نىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئېسىل تەرەپلەردىن پەخىرلىنىمىز.

زوردۇن سابىرنىڭ ئەسەرلىرىدە يەنە ئوخشىمىغان شارائىت ئاستىدىكى كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى، قىز ـ يىگىتلەر ئوتتۇرا-

① زوردۇن سابىر: «ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش»، «تارىم» ژۇرنىلى، 1986 ـ يىللىق 1 ـ سان، 112 ـ بەت.

سىدىكى سۆھبەتلەر ناھايىتى يۇقىرى بولغان مەدەنىيەت ساپاسىنى ئىپادىلەپ تۇرىدۇ. دۇنيا، مىللەت، ياشاش، ئەركىنلىك ھەققىدىكى چوڭقۇر مۇلاھىزىلەرگە تويۇنغان بۇ خىل مۇھىت تەسۆرلىرى ئاپتورنىڭ مىللىتىمىز ۋە ئىنسانىيەت ھەققىدىكى ئىستېتىك تەلىپۇنۇشكە ۋەكىللىك قىلىدۇ. «ئىزدىنىش»، «ئانا يۇرت»، «ئارچا ياپرىقى»، «سۇبھى» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان كىتابخان بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلالايدۇ.

يازغۇچى دەۋرىنىڭ ئۇستازى، مىللەتنىڭ روھىي بايلىقى. ئۇ- زىگە خاس تەپەككۇرغا، مۇھەببەت - نەپرەتكە، بىلىم - ئېتىقادقا ئىگە بولغان يازغۇچىلار مانا مۇشۇنداق سۆپەتلەشكە ئېرىشەلەيدۇ. زوردۇن سابىر ئەنە شۇنداق سۆپەتكە لايىق يازغۇچىدۇر، بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئىنسان بولۇشنى، مەدەنىيەتلىك مىللەت بولۇشنى ئۆگىنىمىز. ئۇنىڭ ئىنسان ھەققىدىكى ئىلغار قاراشلىرى قەلبى- مىزدىكى رەزىللىكلەرنى تازىلىشىمىزغا، ئاقىلانە ئىنسانىي قاراش- لارنى تىكلىشىمىزگە روھىي مەدەت بېرەلەيدۇ، ئۇنىڭ بىزگە قال- دۇرۇپ كەتكەن روھىي بايلىقىدىن مەدەت ئالايلى، ئۆزىمىزنى يۇك- سەلدۇرەيلى!

تۆتىنچى
زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى

زوردۇن سابىر پروزا ئىجادىيىتىگە ھېكايە بىلەن كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ پروزا ئىجادىيىتىدە ھېكايە ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ 1971 - يىلى ئېلان قىلغان «تاغ كەينىگە ئۆتكىچە» دېگەن ھېكايىسىدىن باشلاپ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە 100 گە يېقىن ھېكايە ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ بۇ ھېكايىلىرى ئاجايىپ يۇقىرى بەدىئىي سەۋىيىسى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى بېيىتتى ۋە ھېكايە يېزىش ماھارىتى جەھەتتە ئۆزگىچە يېڭىلىقلارنى نامايان قىلدى. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى زوردۇن سابىرنى چوڭىنىش، ئۇنىڭ بەدىئىي تەرەق- قىياتى، ئېتىقادى، بەدىئىي ئۇسلۇبىنىڭ شەكىللىنىشىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئاچقۇچ. تۆۋەندە بىز ئاپتورنىڭ ھېكايىلە- رىدىكى بىر قەدەر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكلەر ئۈستىدە توختىلىمىز.

1. زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىنىڭ تېما دائىرىسى كەڭ، مىل- لىي پۇرىقى كۈچلۈك، قىزغىنلىق. زوردۇن سابىرنىڭ ھېكايىلىرى كۈچلۈك جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە. بۇ ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ تېما دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مىللىي پۇرىقى ۋە يەرلىك ئالاھىدە- لىكىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى، شۇنىڭدەك سۆزلىتىلىرىنىڭ قىزغىن- لىق، دولقۇنلۇق رېتىمغا ئىگە بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدا قەشقەر، غۇلجا، تۇرپان، مەكىت، دولان قاتارلىق جاي- لاردىن تارتىپ مەملىكەت سىرتىدىكى مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىغىچە

كەڭ كۆلەمده تەسۋىرلەندى. دېھقانلار، ئىشچىلار، زىيالىيلار، كار-خانىچىلار، تىجارەتچىلەر، ئالىملار، مۇھاجىرلار، بىكارچىلاردىن تەركىب تاپقان ئوخشاش بولمىغان قاتلامدىكى كىشىلەرنىڭ ئوبرازى مۇڭپىقىيەتلىك يارىتىلدى. بۇ خىل كەڭ تۇرمۇشنىڭ ئاجايىپ مەردانە كۆرۈنۈشلىرىمۇ، ئېغىر مۇڭلۇق قىسمەتلىرىنىمۇ تەسۋىر-لىدى. «ئېھ! توپىلىق يول»، «خىيال ۋە سايە»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا» قاتارلىق ھېكايىلىرىدە دېھقانىنىڭ خۇشاللىقىنى يازسا، «قەرزدار»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە» قاتارلىق ھېكايىلىرىدە دېھقان تۇرمۇشىنىڭ تراگېدىيىلىك قىسمەتلىرىنى ئېچىپ بەردى. «ئايدىڭ كېچە»، «تۆمۈر تاپان» دا ئىشچانلىقى بىلەن بېيىغان كارخانىچى-لارنىڭ ئوبرازى يارىتىلدى. «خەزىنە»، «بوران» قاتارلىق ھېكايىلە-رىدە زىيالىيلارنىڭ خاراكتېرىنى سۈرەتلىدى. «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «قۇمغا سىڭگەن، ھاۋاغا كەتكەن»، «تەكلىماكان گىرۋەكلىرى-گىچە» دېگەن ھېكايىلىرىدە ئەمەلدارلارنىڭ ئاچ كۆزلۈكى، چىرىك-لەشكەنلىكىنى ئېچىپ تاشلىدى. بىز ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدىن بېشىر، تۇرغان لېۋىرغا ئوخشاش ئاق كۆڭۈل، سادىدا كىشىلەرنىمۇ، دىلدار، نىياز ئەخمەدىگە ئوخشاش شەخسىيەتسىز تۆھپىكارلارنىمۇ، ساتتار فازىلوپقا ئوخشاش ئىچكى دۇنياسى قەست بىلەن تولغان كىشىلەر-نىمۇ، مەخمەتباي، روزىك بەزدەك بېخىللارنىڭ ئوبرازىنىمۇ، ئەمەتجان-دەك گول بىچارىلەرنىڭ روھىي ھالىتىنىمۇ، بوتياخاندەك مەمەدان قاراملارنىڭ ئوبرازىنىمۇ ئۇچرىتىمىز. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى بۇ خىل كەڭلىك ۋە ئوخشىمىغان پېرسوناژلار ئوبرازى ئۇنىڭ ھېكايە-لىرىنى رەڭدارلىققا ئىگە قىلدى. زوردۇن سابىر كۇندىلىك ئاددىي تۇرمۇش ئىچىدىن ۋەقەلىرىنى تاللاپ ئەسەرلىرىدە ئاددىي، قىزىقار-

لىق سۈژىت ھاسىل قىلىپ، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ يۇمۇرلۇق ۋە قىزغىن بولغان تۇرمۇش پۇرىقىنى ئەسەرلىرىگە سىڭدۈردى.

« —ئۇنىڭ بازغىنى ئۇستامنىڭ بولقىسى تەگكەن قىزغۇچ تۆ-مۇرگە تەگمەي سەندەلگە تېگىۋەردى. ئۇستام مەيدىسى يۇڭلۇق، ساقال - بۇرۇتى كىرپە تىكىنىدەك يىرىك، قاشلىرى ئۆسكىلەڭ ئادەم، ئاچچىقىدا قىسقۇچ بىلەن قىسىپ تۇرغان تۆمۈرنى نېرىغا چۆرىدى - دە، پولتىيىپ چىققان يوغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، سەل مايماقراق ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تىللىدى:

—ۋۇي، نان قېپى!

—روزا تۇتقان ئىدىم، ئۇستام! —پەرھات يالغان ئېيتىپ يەرگە قارىدى.

—روزا؟ بوتۇلكىنىڭ بوينىنى، راۋاپنىڭ قۇلىقىنى، خە-نىملارنىڭ قولىنى تۇتقانسەن، يوقال ئاق نانچى!»①

بۇ خىل تەسۋىرلەرنى ئۇنىڭ ھەممىلا ھېكايىلىرىدىن دېگۈ-دەك ئۇچرىتقىلى بولىدۇ.

2. ئەسەر مەزمۇنىنى مەركەزلىك ئىپادىلەش. زوردۇن سابىر-نىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدە گەۋدىلىك بولغان ئالاھىدىلىك سۈژىتنى بىر لىنىيە بويىچە تۇرۇش، ھېكايىگە خاس بولغان ئىخچاملىق ئىچىدە بىر قەدەر كەڭ بولغان مەزمۇننى ئىپادىلەش. ئۇ ھېكايە-لىرىدە مەلۇم بىر زىددىيەتنى مەركەزلىك تەسۋىرلەيدۇ ۋە قىسقا، ئىخچام قۇرلار ئىچىگە سىغدۇرۇپ، مەلۇم بىر مەسىلىنى جانلىق گەۋدىلەندۈرىدۇ. مەسىلەن، «قوشنىلار» ھېكايىسىنى ئالساق، ھې-كايىدە سالى بىلەن جامى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشمەسلىكنى، سالى

① «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1985 - يىل، 43 - بەت.

بىلەن جامىنىڭ پاسىل تام ئۈستىدىكى توقۇنۇشى، ئېغىلغا ئوت كېتىش ۋەقەسى، سالىنىڭ جامىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قۇدا بولىدىغانلىقىنى ئېيتىشىدىن ئىبارەت ئۇچ ۋەقەنى تاللاپ، مەركەزلىك هالدا خاراكتېرى بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدىغان بۇ ئىككى پېرسوناژنىڭ خاراكتېرىنى تولىمۇ ئېنىق ئېچىپ بەرگەن. «ئېھ! توپىلىق يول» دا ئايشەمگۈلنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى ئۆزگىرىش ۋە توقۇنۇشلارنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش ئارقىلىق ۋاپا بىلەن جاپا، مۇھەببەت بىلەن نەپرەت؛ ساداقەت بىلەن خىيانەت؛ سەمىمىيلىك بىلەن ساختىپەزلىكنىڭ تىركىشىشىنى جانلىق ئېچىپ بەرگەن. «قەرزدار»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «ئەپۇ»، «ئامەت» قاتارلىق هېكايىلىرىمۇ مانا مۇشۇنداق ئىخچاملىقنىڭ مەهسۇلى.

3. خاراكتېر يارىتىشقا ئالاهىدە ئەهمىيەت بېرىش. ئۇنىڭ هېكايىلىرىدە پېرسوناژلار ئىككى - ئۈچتىن ئاشمىدى، پېرسوناژلارنى هەرىكەت قىلدۇرغاندا خاراكتېر توقۇنۇشتا تەسۋىرلەشكە ئالاهىدە ئەهمىيەت بەردى. ۋەقەلەر خاراكتېرنى ئىپادىلەشنىڭ ئېهتىياجى بويىچە راۋاجلاندۇرۇلدى. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى بىر - بىرىنى يارىتىدىغان شەكىلدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئادىتى بولۇپ قالدى، مەسىلەن، «قوشنىلار» دا جامى بىلەن سالىنىڭ خاراكتېرى بىر - بىرىنى ياراتسا، «ئامەت» هېكايىسىدە بېشىر بىلەن رازاق بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى تۇردى. «قەرزدار»، «خەزىنە»، «توھپە»، «ناخشىچى»، «بوران»، «ئەپۇ»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا» قاتارلىق ئەسەرلىرىدىمۇ بۇ خىل ئالاهىدىلىك بار. شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى روهلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتكۈر ئېلىشىشلارغا ئوخشايدۇ. تۆۋەندىكى جۈملىلەر بىزنىڭ بۇ قارىشىمىزنى

ئىسپاتلايدۇ:

« —خېنىم، بالىكەنلا، چىرايلىقكەنلا، بىزدەك دېهقانغا ئاش بولالىمۇ؟ —گۈلئايشەمنىڭ كۈلكىسى تۈگىگەندىن كېيىن روزەك بەز ئايالدىن سورىدى.

—توپىدىن پۇل ئالىدىغان خەق بەز بولمىسا بېيىيالمايدۇ، خېنىم!

—سىقىپ سىقىمىدىن چىققىنىنى يالا دېسىلە، سىلىگە ئاش بولمايمەن. هەممە گەپنى هامماملا ئېيتقاندۇ، هاممامنىڭ دېگىنىگە كۆنسىلە مەنمۇ سىلىنى قېرى كۆرمەيمەن...

—كۆنگىچە ئالدىلىرىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغاندىمەن، خېنىم!

—تويىنى چوڭ قىلالا؟

—جۈۋان تويى بولغاندىن كېيىن چېغىدا بولار.

—مەن ئېتىزدا ئىشلىيەلمىسەمچۇ؟

—ئالتە بالىغا ئانا بولۇپ ئۆيدە ئولتۇرۇپ بىرەلا.

—زېرىكسەمچۇ؟

—زېرىكسىلە ئىش قىلىلا...

—بالىلار ئۆگەيلىسە قانداق قىلىمەن؟

—بالىلار كالىنى ئانا دېگۈدەك بولدى. ئۆگەيلەمدۇ؟ ماڭا ئايال بولمىسىمۇ بولۇۋېرەتتى، بالىلارغا ئانا بولمىسا بولمايدىكەن.

—بالىلارنى باشقۇرامدىمەن؟

—شۇنداق.

—پۇلنىچۇ؟

—ساندۇق.

—ئاچقۇچنى كىم تۇتىدۇ، ئانىمۇ، ئاتىمۇ، بالىمۇ؟

—كېيىن بىلىلا.

—دېمىسىلە توي خېتى ئالغىلى بارمايمەن.

—ئۇنداق بولسا يېپىق قازان دۇملەگلىك پېتى قالسۇن!»①

بىز بۇ دىئالوگلاردىن پېرسوناژلارنىڭ مەقسەت، مۇددىئالىرى، نى بىلىپ قالماي، سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىكى چىراي ئىپادىلىرىنىمۇ ئېنىق تەسەۋۋۇر قىلىش ئىمكانىيىتىگىمۇ ئېرىشەلەيمىز.

4. قۇرۇلمىنى ئىخچام تۈزۈپ، خاراكتېرنى دەرھال ئىپادىلەش ئۈنۈمىنى قوغلاشتى. زوردۇن سابىرنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر، ئەمما بۇ چوڭقۇرلۇق بىزگە ناھايىتى ئىخچام قۇرلار ئار-قىلىق نامايان بولىدۇ. ئاپتور يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك تېپىك ۋەقەلەرنى تاللاپ خاراكتېرنى بېۋاستە ئاچالايدىغان بەدىئىي مۇھىت ھاسىل قىلىپ قالماي، خاراكتېرنى ئېچىشنىڭ ئەڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇللىرىنى ئۆز ھېكايىلىرىدە قوللانىدى. ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ماھارىتى تۆۋەندىكى تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

(1) قىسقا دىئالوگ ئارقىلىق پېرسوناژلىرىنى دەرھال ئوتتۇ-رىغا چىقىرىش. زوردۇن سابىر پېرسوناژلارنىڭ تىلى ئارقىلىق خاراكتېر ئېچىشقا ماھىر. ئۇ پېرسوناژلىرىغا قىسقا دىئالوگلارنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە قايتۇرغان ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز قەھرىمانلىرىنىڭ خاراكتېرىنى ئېچىپ قالماي، ۋەقەلەرنى بە-ۋاستە بايان قىلىپ ھېكايىنىڭ سەھىپىسىنى ئۈزارتىۋېتىشتىن ساقلىنىپ، چەكلىك قۇرلار ئىچىدە مول مەزمۇننى ئىپادىلىدى.

«سەھەر...

توخۇلار قوندىقىتىن ئەمدىلا چۈشۈپ تەمشىلىپ يۈرگەن چاغلار

① «ئېھ! توپىلىق يوللار»، «جىگدىلەر پېچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1986 - يىل نەشرى، 6 - بەت.

ئۇلار يەنە ئۇچراشتى.

—نېمىدەپ قاراپ يۈرىسەن؟ —دەپ ھومايدى پاكار، دوغلاق ئادەم قويۇق، بۈدۈر ساقاللىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ، — يولۇڭغا كېتىۋەرمەمسەن! ئەنە ساڭا ئەسقاتىدىغان ئېتىز، سېنى چىللىغىلى تۇرىدۇ!

—ئىنساپ قىل، جامىكا، —دېدى ئېگىز بوي سېرىق بۇ-رۇتلۇق ئادەم شالاڭ، سېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈمسە-رەپ، —قارىغىنا بۇرۇنقى تېمىڭ نەدە تۇرىدۇ، سەن نەدىن سوقۇۋا-تىسەن؟!...

—قارا، ئۇچ - تۆت مېتىر يەرنى قوشۇۋاپسەن، بىزگىمۇ تە-رىكچىلىك لازىمدە جامىكا!

—ئاز قوشتۇم، ئىنساپ دېگەن شۇ! —جامى سوقما تاشنى چاقسىغا ئىلىپ قويدى - دە، ھاسىراپ تۇرۇپ، —دادامدىن قالغان باغ، ھەققىڭ يوق، قانچىلىك قوشۇۋالسام ئۆزۈمنىڭ ئىختىيارى، چىدىساڭ قوشنا بول، بولمىسا ئەنە!»①

مۇنداق دىئالوگ شەكلىنى قوللانغاندا ئاپتور ئەسەرنىڭ سە-ھىپىسىنى قىسقارتىپ قالماي، پېرسوناژلار خاراكتېرىنىمۇ دەر-ھال ئېچىش ئۈنۈمىگە ئېرىشەلەيدۇ. ماكسىم گوركىي بۇ ھەقتە توختىلىپ «ھەممىمىزگە مەلۇمكى تىلنى ھەربىرىكە ئايلاندۇرۇش، ھەربىرىكەتنى تىلغا ئايلاندۇرۇشقا قارىغاندا قىيىن. يازغۇچىلار ھەربىرىكەتنى تىلغا ئايلاندۇرۇش بىلەن بىرگە تىلنى ھەربىرىكەتكە

① «قوشنىلار»، «ساداقەت» توپلىمى، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1983 - يىل نەشرى، 117 - بەت.

ئايلاندۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىشى زۆرۈر»① دېگەن ئىدى. دەرۋەقە پېرسوناژلارنىڭ تىلى ئارقىلىق پېرسوناژلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئاپتوردىن ئالاھىدە تىل ماھارىتىگە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى دىئالوگ شەكلىنى قوللانغاندا يازغۇچى خۇددى دراماتورگدەك تىلنى ھەم پېرسوناژ خاراكتېرىگە ماسلاشتۇرۇش، ھەم سۈژېتنى سىلجىتىش ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇشى كېرەك. زوردۇن سابىر بۇ جەھەتتە زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى، يەنە كۆپ ھاللاردا ئەسەرنىڭ بېشىنى دىئالوگ شەكلى بىلەن باشلايدۇ. بۇ خىل ئالاھىدىلىك ئۇنىڭ پروزىلىرىغا ئورتاق بولغان ئالاھىدىلىك بولۇپ، ھەتتا «ئانا يۇرت» تىن ئىبارەت زور رومانىدىمۇ ئۇ بۇ خىل ئۇسۇلنى قوللانغان. ئەسەرنىڭ بېشىدىلا ئوغرى ۋەقەسىنى يېزىپ ئەسەردىكى مۇھىم پېرسوناژلارنى بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقارغان.

(2) رېتورىك خىتاب بىلەن تەبىر بېرىش ئۇسۇلىنى بىرلەشتۈرۈش. ئاپتورنىڭ جۈملە قۇراشتۇرۇش شەكىللىرى ئىچىدە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى رېتورىك خىتاب بىلەن تەبىر بېرىشنى ئەپچىللىك بىلەن بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى بولۇپ، ئاپتور ئەسىرىدىكى مۇھىم نۇقتىلارنى ۋە ئۆز مۇھاكىمىلىرىنى بەرگەندە پېرسوناژلىرىنىڭ قايتۇرما سوئاللىرىنى بېرىدۇ، ئاندىن بۇ سوئاللار ئۇستىدە چوڭقۇر مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارىدۇ. مانا بۇ ئاپتورنىڭ تەبىر بېرىش ئۇسۇلىدۇر. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق كىتابخانلارنى دەرھال ئەسەرگە جەلپ قىلىپ قالماي، قىسقا سەھىپە ئىچىدە مول بولغان بىلىم خەزىنىلىرىنى سىڭدۈرۈپ، ئەسەرنىڭ قايىل قىلىش كۈچىنى ئاشۇرۇش ئۇنۇمىگە ئېرىشىدۇ. تۆۋەندىكىدەك

① ماكسىم گوركىي: «دراماتورگىيە توغرىسىدا».

ئابزاسلار بۇ يەكۈنمىزگە ئىسپات بولالايدۇ. «دوستۇم مۇشۇ بىزنىڭ رەخمانجان ئەسەر قەھرىمانى بولۇشقا راسا لايىق. مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ ئوبرازى ھازىر تولىمۇ زۆرۈر. نېمىشقا دەمسىنا؟ سەۋەبى بۇ ئادەملەر دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ بىر قاتلىمىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ، بۇ قاتلام نېمە؟ ئەلۋەتتە يېڭى بىلەن كونا ئوتتۇرىسىدىكى قوش ئەستەردەك بىر قاتلام، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى يېڭى، ھەرىكىتى كونا، كىيىنىشى يېڭى، پىكىر قىلىشى كونا، ئۇلار كونا بىلەن يېڭىنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشىدا ھەر ئىككىسىگە ياتىدۇ.»①

«دۆ دېگەن نېمە دەمسىزا؟ ئۆمۈچۈككە ئوخشايدىغان ھاشارات. چاقسا جاننى ئالىدۇ دەڭا. ئۇ بىچارە تۇخۇم تۇغىدۇ، تۇخۇمىنى دۆمبىسىدىكى كاۋاكقا سېلىپ شۇ يەردە بالا چىقىرىدۇ. بالىلىرى تۇخۇمدىن چىقىپلا ئانىسىنىڭ دۆمبىسىنى غاجايدۇ، ئۇلارنىڭ ئوزۇقى ئانىسىنىڭ دۆمبە گۆشى. ئانا بىچارە غاجاشقا چىدىماي تىنمىسىز يۇگۈرەيدۇ، تىپىرلايدۇ، بالىلىرى چوڭايغانسېرى غاجىلاش كۈچىيىدۇ ـ دە، ئاخىر بىچارە ئانا يىقىلىدۇ. بالىلىرى ئاننىنى يەپ چوڭ بولۇۋېلىپ مۇستەقىل ياشايدۇ. ئانا ئۆز بەدىنىنى بالىلىرىغا ئوزۇق قىلىپ بولغاندىن كېيىن دۇنيا بىلەن خوشلىشىدۇ. بىزمۇ بىر دۆ، ئوكام. بۇمۇ بىر كارامەت!»②

(3) جۈملىلىرى قىسقا، ئاددىي، ئوبرازلىق. زوردۇن سابىرنىڭ بەدىئىي تىلىدا ئۇزۇن، مۇرەككەپ جۈملىلەر يوق، ئۇ مەيلى پېرسوناژ تىلى بولسۇن ياكى ئاپتورنىڭ بايانلىرىدا بولسۇن، ئاددىي جۈملە شەكلىنى قوللاندى، ئوشۇقتىن ئوشۇق پەردازلانغان تىللار

① «خىيال ۋە سايە»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە» توپلىمى، 270 ـ بەت.
② «كارامەت» ھېكايىسىدىن، «قەرزدار» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى 458 ـ بەت.

يوق، ئۇ قايسى ساھەنى تەسۋىرلىسە، شۇ ساھەگە ئۇيغۇن تىل ئىشلەتتى. «ئامەت كەلسە شۇنداق بولىدىكەن، بېشىڭنى تونۇرغا تىقىۋالساڭمۇ بەخت قۇشى بېشىڭغا قونۇۋېرىدىكەن.»،① «پۇتۇن – پۈتۈن قوي گۆشى داستىخانلارغا ‹ئۇچا› قىلىپ تارتىلغاندا قادىر ئىمامنىڭ گۆش پارچىلاش جەريانىدا يېگەن قوي مېيى ئېغىزدا چۆچەك بولۇپ سۆزلەنمەكتە ئىدى، شۇنچىلىك جىق ماي يېگەنكى، كەچتە ئىچى قىزىپ كېتىپ كېچىچە بېلىق كۆلى ئىچىدە — سۇدا يېتىپ چىقتى.

«ئۆمرىدە ئۇسسۇل ئويناپ باقمىغان مەخەتباي سەيناغا سېلىنغان گىلەملەر ئۇستىدە دولان مەشرەپنىڭ ھەممە پەدىلىرىگە ئەپچىل دەسسىدى».② ئاپتور ھەشەمەتلىك زىياپەت مەنزىرىسىنى مانا مۇشۇنداق قىسقا ھەم قىزىقارلىق جۇملىلەر ئارقىلىق نامايان قىلىدۇ.

يۇقىرىقى ئۇچ تەرەپ ئاپتورنىڭ قۇرۇلمىنىڭ ئىخچاملىقىنى ئاشۇرۇشتىكى ئۇسۇللىرىنىڭ پەقەت بىر قىسمى، ئاپتورنىڭ يەنە ئابزاسلارنى بىرىكتۈرۈش، ماۋزۇ قويۇش جەھەتلەردىمۇ ئۆزگىچە ماھارىتى بار. بۇ تەرەپلەر ئۇستىدە يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئىزدىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

(4) تەمسىلدىن پايدىلىنىپ ئوي – پىكىرنى مەركەزلىك ئىپادىلەش. زوردۇن سابىر ئوي – پىكىرنى ئىپادىلەشتە تىلنىڭ ئىپادىلەش كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئىپادىلىمەكچى بولغان مەزمۇنغا

① «ئامەت»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار – ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1985 – يىل نەشرى، 119 – بەت.

② «كاككۇك كېلىپ قونغاندا» ھېكايىسىدىن، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار – ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1985 – يىل نەشرى 262 – بەت.

باب كېلىدىغان تەمسىلىلەرنى ياساپ ئوي – پىكىرنى ئوبرازلىق ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭ تەمسىللىرى پۈتۈن بىر مەنىگە تەمسىل قىلىنىدۇ. ياكى پىرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى ياپتا شەكىلدە ئىپادىلەيدۇ. بىز تۆۋەندىكى قۇرلارنى كۆرۈپ باقايلى:

«ئىسمايىل مەخەتكە كۆكتاتلىقتىكى قىڭغىيىپ قالغان جۇل – جۇل قارانچۇقنى كۆرسەتتى.

ئۇ قولىنى شىلتىپ تۇرۇپ:

— سەن مېنىڭ خىلىمۇ؟ مېنىڭ قىزىم كاككۇك، سېنىڭ بالاڭ ئاۋۇ قارانچۇق، كاككۇك ھەرگىز قارانچۇققا قونمايدۇ، بىلدىڭمۇ؟»①

«ئۇ ياپيېشىل قومۇش ئۆسكەن قۇم دۆڭى ئۈستىدە خۇددى بۇركۇتتەك ئەتراپقا سىنچىلاپ قاراپ ئۇزاق ئولتۇردى. ئۇ بىر يىلىدىن بېرى يوقاپ كېتىپ قايتىدىن نوتا چىقارغان توغراقنىڭ يوپۇرماقلىرىنى ئاۋايلاپ سىلاپ قويدى. چۈنكى بايىلا بۇ نوتىغا كاككۇك قونۇپ سايرىدى.»②

« — بىلىپ قويغانسەن مېنىڭ بالام قارانچۇق ئەمەس، ئادەم، مانا مۇشۇ توغراق نوتىسىغا ئوخشايدۇ. دەسسەلدى، لېكىن يەنە كۆكلىدى!»③ مانا بۇ قۇرلاردىن بىز كاككۇك ۋە ئۇنىڭ سايرىشىنىڭ مەخەتبايىنىڭ قايتا تىرىلگەن غۇرۇرىغا تەمسىل قىلىنغان بولسا، «ئايدىڭ، نىيازنىڭ زاۋۇتى تېخىمۇ ئايدىڭ» دېگەن بۇ جۈملىدىكى ئايدىڭ دېگەن سۆز ئەسەردىكى نىيازنىڭ بەرىكەتلىك يولىغا

①②③ «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار – ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1986 – يىل نەشرى، 266 – 265 ، 241 – بەت.

تەمسىل قىلىنغان. ھەتتا ئۇنىڭ بەزى ئەسەرلىرىنىڭ ماۋزۇسى تەمسىل خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى يېغىنچاق، ئوبرازلىق ئىپادىلەش ئۇنۇمىگە ئىگە. ئاپتور يەنە ئەسەرنىڭ بېشىدىكى جۈملە بىلەن ئاخىرىدىكى جۈملىلەرنى مەنە جەھەتتىن جىپسلاشتۇرۇش، خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىنى ئېپىگراف شەكلىدە بېرىپ ئەسەر مەزمۇنىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ قۇرۇلما ھاسىل قىلىشتىكى ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى. مەسىلەن: «ئېھا! توپىلىق يول»، «ئايدىڭ كېچە» قاتارلىق ھېكايىلەر بۇ خىل ئالاھىدىلىك تولىمۇ گەۋدىلىك.

5. تەسۋىرلىرى ئىنچىكە، زىل بولىدى. بولۇپمۇ پېرسونا‌ژلەرنىڭ پورترېت تەسۋىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، تاشقى ئىپادىدىن ئىچىگە ئۆتۈشنىڭ ئۇلگىسىنى يارىتتى. مەسىلەن، بۇ تەسۋىرلەرگە قاراپ باقايلى: «تېگى قارا كۆك دۇخاۋا، گۈللىرى يوغان ھال قىزىل دوپپا ئاستىدا پاكىز قىرىلغان باش، قىزارغان چاسا يۈز، شالاڭ قاشلار ئارىسىدا تۇمارچە كۆز، قات ـ قات كىيىم، ئېغىر سومكىلار ئازابىدىن ئاققان تەر»① مانا بۇ دېھقان سودىگىرى نەزىرىنىڭ پورترېتى. «تىزىغا كېلىدىغان ساغۇچ كۆڭلىكى سۇغا چىلانغاندەك ھۆل، تىزىغىچە تۇرۇكلۇك پۇشقاقلىرىدىن چىقىپ تۇرغان بۇقىنىڭ ئالدى پۇتىدەك تۇم، مەزمۇت پاچاقلىرى توپا ـ تەردىن خۇددى چالا ئۇتلەنگەندەك بولۇپ قالغان، ئوچۇق مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭ، تۆت چاسا يۇزدىكى ساقال ـ بۇرۇتتەك يوغان، قىيغاچ كۆزلىرى ئۇستىدىكى چوتكىدەك قاشلىرىنى

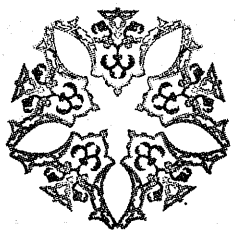
① «بوش كەلمە تۇرپانلىق»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە» توپلىمى.

مىدىرلىتىشى ئۇنىڭ يوغان گەۋدىسىدە بىر خۇشاللىقنىڭ بۇرگىدەك سەكرەپ يۇرگەنلىكىدىن بېشارەت.»① بىز بۇ تەسۋىرلەردىن مەمەدان، قارام ئادەمنىڭ روھىي ھالىتىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز.

6. تاسادىپىيلىق ئارقىلىق ھېكايىلىرىنى كومېدىيەلىك تۇسكە ئىگە قىلدى. ئۇنىڭ قىسقا ھېكايىلىرىدا يۇمۇرلۇق خاراكتېرى كۈچلۈك. بۇ ئاپتورنىڭ سۈژېتلىرىدا ئالاھىدە توقۇلمىلاردىن پايدىلىنىپ، ئەسەرلىرىدە جىددىي ھەم قىزىقارلىق ئۇنۇم ھاسىل قىلىش ماھارىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى قارىمۇقارشى خاراكتېرىدىكى پېرسونا‌ژلارنىڭ توقۇنۇشى مەلۇم باسقۇچقا يەتكەندە، ئويلىمىغان تاسادىپىي ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن تاماملىنىدۇ. ئەسەردىكى ئۆزى رەت قىلماقچى بولغان ناچار تەرەپلەر ۋە پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرىدىكى بولمىغۇر تەرەپلەر كومېدىيەلىك شەكىلدە رەت قىلىنىدۇ. پېرسونا‌ژلار ئۆزىنىڭ ساختىلىقىنى ئۆز قىلمىشى ئارقىلىق ئاشكارىلايدۇ ۋە تۇرمۇشنىڭ ئەركىن زاڭلىق قىلىشىغا ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، «قوشنىلار» ھېكايىسىدا جامى سالىغا چىش ـ تىرنىقىغچە ئۆچ. لېكىن ئۇنىڭ قىزى ئويلىمىغان يەردىن سالىنىڭ ئوغلىنى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ. ئۇ سالىنىڭ سامانلىقىغا ئوت قويماقچى بولىدۇ، ئەمما ئۆزىنىڭ ئامبىرىغا ئوت كېتىپ ئۆزىنىڭ سەتچىلىكى ئاشكارىلىنىدۇ. «ئامەت» ھېكايىسىمۇ رازاقنىڭ بېشىرنىڭ تاۋۇزلۇقىغا سۇ قويۇۋېتىشى

① «چايخورلار» ھېكايىسىدىن، «قەرزدار» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى، 501 ـ بەت.

بەشىرغا بايلىق، ئەكسىچە رازاققا زىيانلىق ئاقىۋەتنى ئېلىپ كېلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا «جىگدىلەر پېچىرلايدۇ» دېگەن ئەسەردىكى كۆك چاپانلىقلار ۋەقەسى قاتارلىقلار بۇنىڭ ياخشى مىسالىدۇر. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇساق يۇمۇرلۇق خاراكتېرگە باي كۈرۈنۈشلەردىن ئەركىن ھۇزۇرلىنىمىز.

بەشىنچى
زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە بەدىئىي ئالاھىدىلىكى

1. زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ مەزمۇنى

80 ـ يىللاردىكى پروزىچىلىقىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا ماڭغانلارنىڭ بىرى زوردۇن سابىر بولدى. ئۇ مۇشۇ يىللاردىكى ئىجادىيىتى ئارقىلىق خۇددى ئازات سۇلتان ئەپەندى ئېيتقاندەك ئۇيغۇر پروزىچىلىقىغا ھېسسىيات، پىكىر، ھەقىقىي ئادەم، بايان ماھارىتى، ئۇيغۇر خاراكتېرىنى ئېلىپ كىردى. ئۇ «ۋاپادارلار»، «خەيرىلىك ئىش»، «سۇبھى»، «ئارچا ياپرىقى»، «گۈلەمخان»، «كەچ كۈز»، «خىرە دېرىزە»، «تۇمان»، «يېڭىلانغان ھاۋا»، «قوم ئارىشاق»، «باھار ھامان ئىللىق»، «قېنى ئۇ باغلار»، «زاماناشلا»، «ئاخىرقى پادىچى»، «سەھەردە كۆرگەن چۈش»، «سادا» قاتارلىق 18 پارچە پوۋېست يېزىپ ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ تەبىئىي شارائىتىنى، ئىشلەپچىقىرىش شەكىللىرىنى، دېھقانلار تۇرمۇشىنى، زىيالىيلار تۇرمۇشىنى، ئىلىم ـ پەن تېخنىك خادىملىرىنى، سودىگەرلەرنى، رەھبىرىي كادىرلارنى، ئادەتتىكى ئاددىي ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشىنى ۋە ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان مىجەز ـ خاراكتېرىنى ناھايىتى يۇقىرى ماھارەت بىلەن تەسۋىرلەپ، ئىجادىيىتىدە ھەقىقىي مەنىدىكى بەدىئىي يۈكسەكلىك يارىتتى.

زوردۇن سابىر بىر ئىجادكارغا خاس يۈكسەك مەسئۇلىيەت چانلىق روھى بىلەن ھاياتقا يېڭىچە تۇيغۇدا نەزەر تاشلاپ، رېئال تۇرمۇشىمىزدا ئۇزلۇكسىز پەيدا بولۇۋاتقان، يېڭى زىددىيەت، يېڭى

مەسىلىلەرنى دەل ۋاقتىدا بايقاپ ۋە ئۇنى تۈرمۇش چىنلىقى ئاساسىدا سەممىيلىك بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەردى. مەيلى قايسى ساھەدىكى، قايسى قاتلامدىكى تۈرمۇشنى تەسۋىرلىمىسۇن، ئۇنىڭغا سىڭدۈرۈلگەن ئىدىيىۋى روھ بىردەك بولۇپ، ئۇ كىشىلەرگە ئاپتۇرنىڭ دەۋرگە يېقىندىن ئەگەشكەنلىكىنى ھېس قىلدۇردى. زوردۇن سابىر ئۆز ئەسەرلىرىدە جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئۆزلىرىنىڭ تېگىشلىك ھەسسىلىرىنى قوشۇۋاتقان ئاددىي ئەمگەكچىلەرنى قىزغىن مەدھىيىلىدى، قالاقلارنى سەممىي تەنقىد قىلدى، روھىي دۇنياسى رەزىللىك بىلەن تولغانلارنى ئاچچىق مەسخىرە قىلدى، لېكىن ئۇلارنى ئۆچمەنلىك بىلەن ئىنكار قىلماي بەلكى ئۇلارغا ئۆزگىرىش، ھەقىقەتكە قايتىپ يېڭى ئادەم بولۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى. زوردۇن سابىر ئەدەبىي پەزىلىتى كۈچلۈك يازغۇچى بولۇپ، خەلقچە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان. شۇڭا ئۆزىنىڭ چەكسىز مۇھەببىتى ئارقىلىق ئەسەر پېرسوناژلىرىغا ئىللىقلىق ئاتا قىلىپ، ئۇلارغا توغرا چىقىش يولى كۆرسىتىپ، ھاياتنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكىنى تونۇتتى. ئىجادىيەتتە بولسا تۈرمۇشتىن ئۈگىنىشكىمۇ، كىتابتىن ئۆگىنىشكىمۇ ئوخشاشلا كۆڭۈل بۆلدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئۆگىنىش روھى ئىجادىيىتىنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە ئىگە قىلدى. ئۇ ئىلى، مەكىت، تۇرپان قاتارلىق جايلارنى ئاساسلىق تۈرمۇش ئۆگىنىش بازىسى قىلىپ ئەسەر يازغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە يەرلىك ئالاھىدىلىك ئالاھىدە گەۋدىلەندى.

زوردۇن سابىرنىڭ 1984 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «ئارچا ياپرىقى» ناملىق توپلامغا 1980 ـ يىللىرى يېزىلغان «خەيرلىك ئىش»، «سۇبھى»، «ئارچا ياپرىغى»، «ۋاپادارلار»، قاتارلىق پوۋېستلىرى كىرگۈزۈلگەن.

زوردۇن سابىرنىڭ توپلام ئىچىدىكى «ۋاپادارلار» ناملىق پوۋېستىدا ساددا، ئاق كۆڭۈل، دېھقان قۇباق بىلەن ئىشچان ۋە جاپاكەش يېزا ئايالى تۇردىخاننىڭ ئازابلىق مۇھەببەت كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن قۇباق بولسا ياشاشنىڭ قىممىتىنى پەقەت ئۆزىنى ئويلاش، ئۆزىنىڭ تۇرمۇشتىكى ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا دەپ چۈشىنىپ ئۆزىنى كېچە ـ كۈندۈز ئازابلاپ كېلىۋاتقان مۇھەببەت ۋە ئائىلىۋى بەخت يولىدا ئىزدىنىدۇ. قۇباقنىڭ بۇ خىل روھىي ھالىتى ئەينى يىللاردىكى سول چىل سىياسەتنىڭ قالايمىقانچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئاجىز ۋە بىچارىلەرنى ئالداش ۋە قورقۇتۇش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشنى ئۆزىنىڭ تۇرمۇش مىزانى قىلىۋالغان، كاززاپ ۋە ھىيلىگەرلىكى بىلەن ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان دادۇيجاڭ ھېكمىنىڭ دەققىتىنى تارتىدۇ، شۇڭا ئۇ قۇباققا كۆڭۈلدىكىدەك لايىق تېپىپ بېرىش ئارقىلىق ئۇنى ئارزۇسىغا يەتكۈزگۈچى باشپاناھ سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، بۇ ساددا دېھقانىنى بولۇشىغىچە قاقتى ـ سوقتى قىلىدۇ. ھەتتا ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىرادە ۋە زورلۇقىنىڭ رايىش قۇلىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ نامى ۋە ئەمگىكىدىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ نەپسى ۋە شەھۋىتىنى قاندۇرىدۇ. ھەم ئەمدىلا بەخت تۇيغۇسىدا شادلانغان قۇباقنىڭ ئائىلىۋى بەختىنى قۇتگۇلنى ۋاستە قىلىش ئارقىلىق ۋەيران قىلىپ ئۇنى ۋاپادارىدىن ئايرىۋېتىدۇ. قۇباقنىڭ ھاياتقا بولغان ئۇمىدىنى يىمىرىپ تاشلاپ ئۇنى ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىرىدۇ. ئەنە شۇ چاغدىلا بۇ ساددا دېھقان ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقى ۋە دەپسەندە قىلىنغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، ئازابلىق ئۆكۈنۈش ئىچىدە قەھرى بىلەن ھېكمگە تاشلىنىپ ئادالەتسىز تۇرمۇشنىڭ خورلۇقى ۋە رەزىللىكى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرىدۇ.

ئەسەردىكى تۇردىخان بولسا، يېتىمچىلىك تۇپەيلى كىچىك-
دىن خورلۇق، كەمستىش، ئېغىر ئەمگەك، يېلىك - يالىڭاچلىق
ئىچىدە قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ياشاشقا مەجبۇر بولغان كۆرۈمسىز،
باشقىلار تەرىپىدىن «سارىك» قاتارىغا چىقىرىۋېتىلگەن ئايال. بىراق
ئۇ تاشقى قىياپىتى كۆرۈمسىز بولسىمۇ، ئەمما سارىك ئەمەس، بەل-
كى گۈزەل قەلبكە ئىگە ۋاپادار، ئاق كۆڭۈل، ساپ ۋە ساددا ئايال.
دەسلەپكى يولدىشى قاۋۇل تەرىپىدىن خورلانغان تۇردىخان قۇباقنىڭ
مۇھەببىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن ئۆزىنى ئىنتايىن بەختلىك
ھېسابلايدۇ. ياخشى بىر ھەمايىچىگە، قوغدىغۇچىغا ئېرىشتىم دەپ
پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئېرىنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. ئەر - ئايال
ئىككىيلەننىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى، بولۇپمۇ تۇردىخاننىڭ ئۆز
قولى بىلەن بەرپا قىلغان ھەربىر نەرسىنى چىڭ تۇتۇپ باشقۇرۇشى
بىلەن ئۇلارنىڭ ئىگىلىكى تېز راۋاجلىنىدۇ. ئەمما قۇباق ئاچ كۆز
ھېكىم تەرىپىدىن ئازدۇرۇلۇپ تۇردىخاندىن چېنىپ ئۇنى تاشلىۋە-
تىدۇ. تۇردىخان ھامان قۇباقنى تەسىرلەندۇرۇپ، ئۆز يېنىغا قايتۇ-
رۇپ كېلىش ئۈچۈن زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

ئاپتور ئەسەردە تۇردىخاننىڭ ئۆز ئەجىر - مېھنىتى بىلەن
مىڭ بىر جاپادا بەرپا قىلغان ئائىلىسىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن
ھەممىنى قىلىشقا رازى بولۇشتەك خاراكتېرىنى ئۇنىڭ تۆۋەندە-
كىدەك ئەمەلىي ئىش - ھەرىكەتلىرىدە جانلىق ئىپادىلىگەن:

«ھېچ سۆرە بىلمىسىمۇ ناماز ئوقۇپ دۇئا قىلىپ خۇدادىن
ئېرىگە ئىنساپ تىلەيدۇ، بارلىق مېھرى - مۇھەببىتى بىلەن خۇددى
كالا موزىيىنى ياخشى كۆرگەندەك، مېكىيان چۈجىسىنى ئاسرە-
غاندەك، قىزغىنىش بىلەن ئېرىنى ئاسرايدۇ... ئېرىنىڭ بىردەملىك
خۇشلۇقى ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قىلىدۇ. ھەتتا ئېرى ئۈچۈن

موخۇركا ئوراشنىمۇ ئۆگىنىدۇ، ئېرى كەلگۈچە بىر تەخسىگە تاماكا
ئوراپ قويىدىغان، ھەر كۈنى ئېرى ئۈچۈن بىر پىيالە خام قايماق،
ئىككى تۇخۇم پىشۇرۇپ قويىدىغان بولىدۇ.»①

تۇردىخان مانا مۇشۇنداق زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن
بولسىمۇ، ئەمما قۇباقنى ئۆز يېنىغا قايتۇرۇپ كېلەلمەيدۇ. ئىنسان
قەلبىنىڭ نازۇكلۇقى ھەممىگە ئايان، پۈتۈن مېھرى بىلەن يولدە-
شىنىڭ مۇھەببىتىگە ئىنتىلگەن بىر ئايالدا ئۆز ئارزۇسىغا لايىق
سۆيۈلمەي، تاشلىنىپ قىلىشتىن ئارتۇق روھىي ئازاب بولمىسا
كېرەك. مۇشۇنداق روھىي ئازاب ئىچىدە ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك قۇ-
باقنى كۆرۈش ئىستىكىدە ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئەگىپ يۈرىدۇ ۋە ھې-
كىم بىلەن قۇتگۇلىنىڭ قۇباققا قۇرغان تۆۋەندىكىدەك تۇزاقلىرىنى
خۇپىيانە ئاڭلايدۇ:

« —ھېكىمجان!... ئەقىللىق، ئامەتلىك ئادەمسىز - دە، قاراڭا،
چاندۇرماستىن ئىككى خوتۇنلۇق بولۇۋالدىڭىز...

—مەدەنىيەت ئىنقىلابى ياشىسۇن! جاھان قالايمىقانلاشسا
بىزدەكلەرگە ياخشىكەن... قۇباقلارمۇ ئادەم - ھە؟ چوكا سالغۇچتىن
نېمە پەرقى بار؟... بوينىنى تۇتۇپ بەرگەن ئادەمنى بوزەك قىلمىساڭ
نامەرد بولىسەن... قورقما، بىزدەكلەرگە ھۆكۈمەتنىڭ چولىسى
يوق!»②

شۇنىڭ بىلەن تۇردىخان ئۆزىنىڭ خورلانغانلىقى ئۈچۈن ئە-
مەس بەلكى يولدىشى قۇباقنىڭ ھېكىم بىلەن قۇتگۇل تەرىپىدىن
ئالدىنىپ دەپسەندە قىلىنىپ خورلىنىۋاتقانلىقىغا چىدىمايدۇ ۋە

① «ۋاپادارلار»، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى،
1984 - يىل نەشرى، 374 - بەت.

② «ۋاپادارلار»، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى،
1984 - يىل نەشرى، 399 - بەت.

هاياتىدىن ئۇمىد ئۇزۇپ:

— مېنىڭ نېمىگە ئېچىم كۆيسە شۇنى خورلايدىغان دۇنيا، ئەمدى سېنى قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي!...» دەپ ئۆلۈۋالىدۇ. ①

ئاپتور ئەسەردە تۇردىخان ئوبرازى ئارقىلىق پاك سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنى ۋە سەمىمىي ـ ساداقەتنى، شۇنداقلا ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ سىرتقى گۈزەللىكتە ئەمەس بەلكى قەلب گۈزەللىكىدە ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

«خەيرلىك ئىش» پوۋېستىدا، ئاپتور تۇرپان دېھقانلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساس قىلىپ يازغان بولۇپ، ئەسەردە ئەجرى بىلەن مۇھەببەتنى ئۆزىگە بىر جۈپ قانات قىلىپ ئۆز قىممىتىنى پاكلىق ۋە هاللاللىقتىن ئىزدىگەن ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان ھەمدۇل بوۋاي بىلەن ئىشچان ۋە ۋاپادار كېلىنى زەرىپىخان ھەم پۇل تاپقاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئەسلىنى ئۇنتۇپ ئاقمۇھت يامان كۈنگە قالغان رۇسۇل قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتقان.

ئەسەردە ئاپتور بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان خاسلىقى ئارقىلىق تۇرمۇشىمىزنىڭ تېخى ھېس قىلىنمىغان يېڭى تەرەپلىرىنى گەۋدىلەندۈرگەن.

ھەمدۇل بوۋاي — ئاق كۆڭۈل، ئەمگەك سۆيەر ئەمما مىجەزى چۈس ئادەم. ئۇ ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمگەكتىن قالمىغان، يەر دېھقانىنىڭ قانىتى، يەر دېھقانىنىڭ جېنى، يەر دېھقانىنىڭ قېنى دەپ بىر ئۆمۈر يەرگە تەر ئاققۇزۇپ، ھاياتىنى ئەمگەك بىلەن مەنە ۋە قىممەتكە ئىرىشتۈرىدۇ.

زەرىپىخان بولسا، ئىشچان، ئاق كۆڭۈل، مۇلايىم ئائىلە ئايالى.

① «ۋاپادارلار»، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 ـ يىل نەشرى، 400 ـ بەت.

ئۇ قېينىتىسىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىدۇ، ئېرىگە كۆيۈنىدۇ. ئېرى بىلەن قېينىتىسى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت يۈز بەرگەندە ھامان قېينىتىسىنىڭ پىكرىنىمۇ ھۆرمەتلەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۈچىنىڭ يېتىشچە تەسەللى بېرىپ كۆڭلىنى ياساپ قويىدۇ. ئەمما يەنە ئەزەلدىن ئېرىنىڭ يامان گېپىنى قىلمايدۇ، ئېرىنى خۇددى قۇل خوجايىنىنى كۆتكەندەك كۈتىدۇ. ئېرىنىڭ پۇل تېپىش يولىنىڭ ئېنىق ئەمەسلىكىنى ۋە تالا ـ تۇزدىكى قىلمىشلىرىنىڭ ناتوغرىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ زادىلا سۇرۇشتە قىلمايدۇ، ئېرىدىكى بۇ ۋاپاسىزلىقنى پۇلدىن ۋە ئەتراپىدىكى ئادەملەردىن كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ ھامان ئالاھىدە مۇلايىملىقى ۋە ھەسسىلەپ جاپالىق ئەمگىكى ئارقىلىق ئېرىنىڭ سوۋۇپ قالغان يۈرىكىنى ئىللىتماقچى بولىدۇ. بىراق ئۇ شۇنچىلىك تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ، لېكىن ئاخىردا يەنىلا ئېرى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلىدۇ.

زەرىپىخاننىڭ ئېرى تەرىپىدىن ئازاب ۋە خورلۇق ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى ئاپتور تۆۋەندىكىدەك تەسۋىرلىگەن:

«ئۇنىڭ ئۇچۇن يوقسۇل چاغلىرى كۆڭۈللۈك چاغلار ئىدى. بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن بالىلىرى تېخى كىچىك، رۇسۇلمۇ ياۋاش، يۇمشاق، ئەمگەكچان دېھقان ئىدى. ئۇلار ئەتىگەنلىكى دۇگىلەك جوزا ئەتراپىدا ئولتۇرۇۋېلىشىپ گۈڭۈر ـ مۇڭۇر ئىشتىھا بىلەن زاغرا يەپ، قارا چاي ئىچىپ ناشتا قىلىشاتتى، كەچتىمۇ ئوتياش چانىپ تۇگۈپ تاماق ياكى سۇ پۇرىسى قىلاتتى ـ دە، ھۇزۇرلىنىپ غىزالىناتتى. غىزادىن كېيىن ئېتىزدا ياكى مەھەللىدە كۆرگەنلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئېيتىشاتتى ـ دە، بالىلىرى پالاسلىرىنى كۆتۈرۈپ سۇ بويىغا ئوخلاشقا ماڭاتتى. زەرىپە بولسا، ئۇزۇم بارىكى ئاستىدىكى سۇ چېچىلغان داق يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، ئىشلەپ

هارغان رۇسۇلنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ جىمجىت، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە مۇھەببەت ۋە خۇشاللىق بىلەن بىلىنمەي ئۆتۈپ كەتكەن ياشلىقىنى ئەسلەيتتى. يوقسۇل ئۇچۇن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بەخت بولامدۇ ـ ھە! ھازىرچۇ؟ ئۇلار باي، بانكىدا، ساندۇقتا پۇلى جىق، ئۆي بىسات دېگەن زەرىپىخانىنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدىن نەچچە يۈز ھەسسە ئېشىپ كەتكەن، لېكىن بۇ بايلىق ھېسابىغا ئۇنىڭ كۆيۈمچان، ئىشچان ئېرى ئۆزگەرمەكتە. ئۇ ھازىر زەرىپىخانىنى مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىگىسى ھېسابلىمايدۇ. ئۇ نەلەردىندۇر ياكى خۇشال ياكى خاپا قايتىدۇ ـ دە، كىيىملىرىنى ئالماشقا يەشكۈزىدۇ، ھەتتا پۇتىنى يۇغۇزىدۇ. مىڭ بىر جاپا بىلەن دەملەپ كەلگەن چېينى بىرلا سۇمۇرۇپ قويۇپ:

— نېمانداق بىر نېمە بۇ! — دەپ ۋاراقلاپ شالاققىدە چاچىدۇ. گىلەم ئۈستىدە ئوڭدا يېتىۋېلىپ غىزا بۇيرۇيدۇ ـ دە، زەردە پىخان بىر قولىنى ئون قىلىپ يۈرۈپ تاماق تەييارلىغاندا ئۆخلاۋالىدۇ. ئاستا نوقۇپ «ئاش پىشتى» دېسە ياۋايى ھايۋان بالىسىدەك چۆچۈپ تۇرۇپ ئايالىغا ئالنىيدۇ. ئالدىغا كەلگەن تاماقنى تېتىپ بېقىپ قولىنىڭ كەينى بىلەن سۇرۇپ قويۇپ يەنە باشقا تاماق بۇيرۇيدۇ. زەرىپىخان ئىلاجسىز ئۇنىڭ دىلى تارتقان تاماقلارنى تۇتۇش قىلىدۇ. ئەتىگەنلىكى بەزىدە رۇسۇل بەگ ئايالىغا بىر ھەپتىلىك تاپشۇرما بېرىدۇ ياكى نەق پۇل، يېڭى كىيىم، قاچاندۇر ئۆزى تىقىپ قويغان پىچىقى ياكى بىر نېمىسىنى تەلەپ قىلىدۇ. زەرىپىخان دەرھال تەق قىلالمىسا تىل ـ ئاھانەت ياكى تاياقنا قالىدۇ... بايلىق ئۇنىڭ ئېرىنى قويدەك مۆمىن ئادەمدىن باغلاقتا بېقىلغان ئىتتەك يامان خۇيى بار، سەپرا خوجايىنىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.» ①

① «خەيرلىك ئىش» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 13 ـ بەت.

رۇسۇل — ئاددىي بىر دېھقاندىن پۇل تېپىپ سودىگەرگە ئايلانغاندىن كېيىن ئەسلىنى ئۇنتۇپ، پۇل ھەممىنى ھەل قىلىدۇ دېگەن ئەقىدىگە چوقۇنۇپ ئاقمۇتتى پاجىئە بىلەن ئاخىرلاشقان ئوبراز. رۇسۇل ئەسلىي ئەمگەكچان، ۋاپادار، ياۋاش يىگىت ئىدى. ئەمما 1970 ـ يىللاردىكى جانغا تېگىدىغان مەجلىس، كۆرەش، كۆنگە ئوچ ۋاخ يېيىلىدىغان تەمسىز زاغرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يۈرتىنى تاشلاپ ئوقەت قىلماقچى بولىدۇ. بۇ جەريانىدا ھېلىم جادۇ بىلەن تونۇشىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ يالغان سۆزلەش، ساددا دېھقانلارنى ئالداش بىلەن پۇل تېپىپ بېيىيدۇ. بېيىغاندىن كېيىن پۇل، دۆلەتتىن مۇھەببەتنى ئۈستۈن بىلىدىغان ۋاپادار ئايالىنى تاشلايدۇ. لېكىن رۇسۇلنىڭ تەقدىرى ھەممە نەرسىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئېچىنىشلىق پاجىئە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ئاپتور بۇ ئوبراز ئارقىلىق دۇنيادا پەقەت ھالال ئەمگەك بىلەن ساپ مۇھەببەتتىنمۇ ئۈستۈن تۇرىدىغان نەرسىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىپ رۇسۇلغا توۋا قىلىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىدۇ.

«سۇبھى» نامىلىق پوۋېستى زوردۇن سابىرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان پوۋېستلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئاپتور ئەسەردە ئىلمىي تەرىقچىلىقنى يولغا قويۇش ئارقىلىق ئىلىنى ئاشلىق كانىغا ئايلاندۇرۇپ، دېھقانلارنى باي ـ باياشات تۇرمۇشقا ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلىنى يورۇتۇپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاپتور ئەسەردە يەنە يېزىلاردا ئىلمىي تەرىقچىلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلىپ، سورتلۇق ئاشلىقنىڭ مەھسۇلات بىرلىكىنى ئاشۇرۇشتا بىرقەدەر مول بىلىم ۋە ئەمەلىي تەجرىبىگە ئىگە يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسسىسلىرىنى يېتىشتۇرۇپ چىقىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئەسەردە ئىلگىرى سۇرۈلگەن بۇ خىل ئىدىيىنى

قەلبى هايات ۋە مۇھەببەتكە تولغان يېڭىلىق يارىتىش ۋە ئىزدىنىش روھىغا ئىگە ئەسىئەت، راھەت، سۈبھى قاتارلىق بىر تۈركۈم يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ جانلىق بەدىئىي ئوبرازى ئارقىلىق يورۇتۇپ بەرگەن.

ئەسەر باش قەھرىمانى ئەسىئەت ئۆز كەسپىنى قىزغىن سۆيىدىغان، خەلق ئۈچۈن بايلىق يارىتىشنى بەخت دەپ بىلىدىغان غايىلىك، ئىرادىلىك، ئىزدىنىش، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا ئىگە بولغان يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسسىسى. ئەسىئەت ياشلىق دەۋرىدە بەڭۈاش ھېسسىياتىنى تىزگىنلىيەلمەي خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىخلاس بۇۋىنىڭ ئۆلۈۋېلىشىغا مەن سەۋەبچى بولدۇم دەپ قاراپ ئۆزىنى ئەيىبلەيدۇ ھەم شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مۇھەببەتكە ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، بارلىق زېھنىنى ئىلىم-پەنگە بېغىشلايدۇ.

پوۋېستتا ئەسىئەت ئوبرازىدىن باشقا ئىشەنچ بىلەن مۇستەقىل ياشاشقا قەدەم قويغان، باشقىلارنىڭ مەسخىرە ۋە تاپا-تەنىلىرىگە قىلچە پەرۋا قىلمايدىغان، ئۆز ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قەتئى كۈرەش قىلىدىغان تىرىشچان، پەزىلەتلىك، راھەت ھەم ئىلىم-پەنگە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان ھەق-ناھەق ئىدىيىسى كۈچلۈك بولغان سۈبھى، زامانغا لايىق ئىقتىدارغا ئىگە غۇلمان ھاكىم، دېھقانلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن ئاۋام شۇجى قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازىمۇ ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان. ئاپتور ئەسەردە ئۆز پېرسونا‌ژلىرىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرىنى قىلچە پەردازلىمای، ئۇلار يولۇققان پاجىئە ۋە كېلىشمەسلىكلەرنى پېرسونا‌ژنىڭ مۇھىم تەرىپى سۈپىتىدە تەسۋىرلەپ ئۆز پېرسونا‌ژلىرىنىڭ ئەڭ قىيىن شارائىتتىكى روھىي ھالەتلىرىنى ۋە بۇ

قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشتىكى ھايات ئىرادىسىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن.

زوردۇن سابىرنىڭ «ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستىدا ئىلىم-پەن ۋە يېڭىلىق يارىتىش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىۋاتقان، ئىزدىنىش روھىغا ئىگە زىيالىيلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ھاياتى ھەم ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىنكى خىزمەت، مۇھەببەت، نىكاھ ئىشلىرىنى كونكرېت تەسۋىرلەپ، مۇھەببەتنى ئىلىم-پەن ۋە گۈزەل غايە-ئارزۇلار بىلەن چەمبەرچاس باغلاپ، مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغ كۈچ-قۇدرىتىنى نامايان قىلغان.

زوردۇن سابىر 1980-يىللاردىكى ئىجادىيىتىدە يەنە تارىخىي تېمىدا يېزىلغان «گۈلەمخان» ناملىق پوۋېستلار توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن شۇ ناملىق پوۋېستمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئاپتور ئەسەردە ساختىلىق، ياۋۇزلۇق، ئەۋج ئالغان تارىخىي شائىست ئاستىدىكى رەزىللىكنىڭ ۋەكىلى بولغان ئۆز نەپسى ئۈچۈن ئەمگەكچى خەلقنى ئىنسانىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىپ كېلىۋاتقان ئەڭگە باي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش فېئودالىزمنىڭ سادىق ھېمايىچىلىرى بىلەن غۇلام مەزنىگە ئوخشاش ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ زۇلۇمغا قارشى خەلقنى ئويغىتىش، ئىنقىلاب ئارقىلىق خەلقنى ئازادلىققا، ئەركىنلىككە ئېرىشتۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىدەك زىددىيەت توقۇنۇشلىرى ئىچىدە گۈلەمخان بىلەن زىلەمخاندىن ئىبارەت ئىككى جەھەتتىن ئويغانغان، فېئودالىلىق تۈزۈم ۋە فېئودالىلىق ئائىلە نىكاھ تۈزۈمىگە باتۇرلۇق بىلەن ئوت ئاچقان ئىسيانكار قىزلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتقان.

بۇ قىزلار ئەقىل-ھوشلۇق بولغاندىن سىرت، ئۆتكۈر تىلغا ئىگە بولۇپ، قاپىيىلىك سۆزلەرگە، قوشاق، بەيىت توقۇشقا شۇنچىلىك چاققان، مەھەللىدىكى غۇلام مەزىندىن باشقا ھېچكىم ئۇلارغا

تەك كېلەلمەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ياخشى دەپ قارىغان كىشىلەرنى قوللايدۇ، ھەمايە قىلىدۇ، دۈشمەنلىرىگە قىلچە يۇز - خاتىر قىلىپ ئولتۇرمايدۇ.

ئاپتور ئەسەردە بۇ قىزلارنىڭ باتۇر، قورقۇمسىز، مۇھەببەت - نەپرىتى ئېنىق خاراكتېرىنى ناھايىتى جانلىق ئىپادىلەپ بېرىدۇ:

«ئىرىم قىل، زىياۋۇددۇننىڭ بۇلبۇلى، قوشاق بىلەن ئىرىم قىل! قىز سوغا بىلەن بېشىنى ھەمايە قىلىپ ئوت چاقنىغان كۆزلىرىنى ئالايتتى.

— ۋۇي بۆجەن، چەكچەيمە، بىكارلا بۇركۇتكە يەم بولىسەن! — باي بۇركۇتنى قىزنىڭ بېشىدا پۇلاڭلاتتى. لېكىن قىز ۋار - چۇر قىلمىدى. سوغىنى پۇلاڭلىتىپ ئۆزىنى ھەمايە قىلدى.

— بول قانجۇق! — باي ھۇمايدى.

— چاشقان ئېلىك! — قىز غەزەپ بىلەن ۋارقىردى.

— نېمە؟ — باي قامچىسى بىلەن قىزنىڭ دولىسىنى چىرتىپ ئۇردى.

— توڭگۇز ئېلىك، ئىلاھىم! — قىز سوغا بىلەن ئاتنىڭ بېشىغا ئۇردى. ئات خارىلداپ ئارقىغا شوخشىدى. قالغان ئۇچىلارمۇ قىزنى ئوراپ قامچىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ باي ئۇچۇن ياقا يىرتىشقا تەييارلىنىشتى. لېكىن باي بوزىرىپ - تاتىرىشنىڭ ئورنىغا قىزغا قاراپ ھەجايدى.

— بولدى، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار. نېمە ئالدىغىنىمنى كۆزدە كۆرىدۇ بۇ چىرايلىق، ھى - ھى - ھى! قىز، قېنى بىر بېيىت ئېيتقىنا، ئاق يوللۇق بولايلى.

قىز نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن بايغا تىكىلدى - دە، قوشاق

ئوقۇدى:

ئوچاق بېشىدا ئويماق،
بۆكسۈزنى قىردا قويماڭ.
مەن سىزنىڭ خىلىڭىز ئەمەس،
خىلىڭىزنى تېپىپ ئويناڭ. ①

يۇقىرىدىكى دىئالوگدا گۇلەمخانىنىڭ باتۇر قورقۇمسىز خاراكتېرىنى مانا مۇشۇنداق ئېچىپ بەرگەن بولسا، زىلەمخانىنىڭ شوخ، تېتىك، قورقماس ئىسيانكار خاراكتېرىنى تۆۋەندىكى قوشاق ئارقىلىق ئىپادىلىگەن:

ئۆرۈكنى قېقىۋەتتى،
تۆتىنچى ئاينىڭ دوقىلى.
يوقالمامسەن كۆزۈمدىن،
ئەڭگە باينىڭ توقىلى. ②

ئەسەردە ئاپتور يەنە گۇلەمخانىنىڭ قىزلارغا خاس لاتاپەتكە ئىگە چېچەنلىكىنى سۈرەتلەپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئوغۇللارغا خاس چەبدەس ۋە دادىللىقىنى ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىش - ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق تۆۋەندىكىدەك جانلىق سۈرەتلەپ بەرگەن.

« — ئاتقا مىنىڭ! — دېدى گۇلەمخان ئوغۇلچە ياسانغان ھالدا ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ.

— نېمىگە؟ — بوساق مەقسەتسىز سورىدى.

①② «گۇلەمخان» پوۋېستى، «گۇلەمخان» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 - يىل نەشرى، 13 - ، 38 - بەت.

— تېخى بىلمەمسىزا!؟ —دېدى گۈلەمخان دادىللىق بىلەن، — مەن بۇ يەرگە بىكار كەلمىدىم، مېنى ئېلىپ قاچىسىز!

— ياق، ياق، مەن قورقمەن، —بوساق داجىدى، — سىز ئەڭگە باينىڭ!...

— ئۇنداق بولسا، —دېدى قىز ئاتقا سەكرەپ مىنىپ،— مىنگىشىڭ، مەن سىزنى ئېلىپ قاچاي!»①

گۈلەمخان غۇلام مەزنندەك ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا زالىم بايلار ۋە ھۆكۈمرانلارغا نەپرەتلىنىش، ئازادلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش قېلىش ئېڭى ئۆسۈپ يېتىلگەن. شۇڭا ئۇ ئىنسان ھۆرلۈكى ۋە مۇھەببەت ئەركىنلىكى يولىدا فېئودال قارا كۈچلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى قاماللىرىنى يۇكسەك قارشىلىق كۆرسىتىش روھى بىلەن دادىل بۆسۈپ ئۆتۈپ، توي كۈنى قېچىپ كېتىدۇ ھەم غولام مەزىن باشچىلىقىدىكى ئىنقىلابچىلار سېپىگە قېتىلىپ قولىغا قورال ئېلىپ كۈرەدە جىياڭجۈننى ئاغدۇرۇش كۈرىشىگە قاتنىشىدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئاشكارا ھالدا فېئودالىق تۈزۈمگە قارشى جەڭ ئېلان قىلغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

گۈلەمخاننى قاچۇرۇۋېتىش ئىشى ئوڭۇشلۇق ئەملگە ئاشقان بولسىمۇ، ئەمما ئويلىمىغان يەردىن ئەڭگە بايغا ياتلىق قىلىنىشتىن ئىبارەت بۇ شۇم تەقدىر زىلەمخاننىڭ بېشىغا چۈشىدۇ. ئەمدىلا 14 ياشقا كىرگەن گۈدەك قەلب ئىگىسى زىلەمخان ئەڭگە باي تەرىپىدىن نابۇت قىلىنىدۇ. زىلەمخان ئۆز قەدىر ـ قىممىتىنى بۇنداق ئاياغ ئاستى قىلىپ ياشاشتىن ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆرۈپ، ئۆزىنى

① «گۈلەمخان» پوۋېستى، «گۈلەمخان» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى، 116 ـ بەت.

دەريادا تاشلىۋالىدۇ.

دېمەك، ئاپتور گۈلەمخاننىڭ دادىللىق بىلەن قولىغا قورال ئېلىشى، زىلەمخاننىڭ ئۆلۈمى ئارقىلىق قارشىلىق كۆرسىتىش يولىغا مېڭىشىدەك ئىسيانكار روھى ئارقىلىق پېرسونازلارنىڭ فېئودالىق جەمئىيەت تۈزۈمىگە، فېئودالىق نىكاھ تۈزۈمىگە، ئەركىنلىك ۋە ھەققانىيەتنىڭ ياۋۇز قاتىللىرىغا قارشى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ ئېلان قىلغانلىقىنى قىزغىن مەدھىيىلىگەن.

بۇ پوۋېستتا گۈلەمخان ئوبرازى ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان بولۇپ، كىشىگە ھەم تارىخىي چىنلىق تۇيغۇسى ھەم بەدىئىي لەززەت بېغىشلايدۇ.

زوردۇن سابىرنىڭ «گۈلەمخان» ناملىق پوۋېستلار توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن «كەچ كۈز» پوۋېستىدا، «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى»نىڭ 1 ـ دەرىجىلىك كۈرەش قەھرىمانى زىخرۇللا نادىروفنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىنى يېزىپ، ئۇ ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە دۈچ كەلگەن ئوخشىمىغان قىسمەتلىرىنى بايان قىلغان، شۇنداقلا يەنە شەخس بىلەن جەمئىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى چوڭقۇر قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئەسەر باش قەھرىمانى زىخرۇللا نادىروف ھەق ـ ناھەق تۇيغۇسى كۈچلۈك، مىللەتنى ئازاد قىلىش يولىدا ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپ ـ خەتىرىگە قارىماي باتۇرلۇق كۆرسەتكەن قەھرىمان. قارامىلىق، قورقۇمسىزلىق ئۇنىڭ يېتىلىشىدىكى ئاساسىي ئالاھىدىلىك. زىخرۇللانىڭ بۇ خىل خاراكتېرىنى ئاپتور تۆۋەندىكى پارچىلاردا مەركەزلىك ئىپادىلەپ بەرگەن.

« —پاھ، يۇرىكى قاپكىنا!

—يات، ئۆلىسەن!

—قارامىلىقىنى ۋۇي!

—ئوغۇل بالا! —دەپ ۋارقىراشتى

زىخرۇللا ئوق يامغۇرى ئىچىدە يۆگۈرۈپ، ئۆمىلەپ، دومىلاپ يۇرۇپ ئالتە يەشىك ئوقنى ئاپارغاندا، مىنامىۋت ئوقىدىن پوتەي پارتلىدى.»①

« —بولدى قىل، نادىروف، ئىنتىزامنى بۇزغانلىقىڭ ئۈچۈن ئەتە!...

—پارتىزانلارغا ئۈچ تال قورال تېپىپ بېرىپ، ئەتە ئېتىلىپ كەتسەم مەيلى! —دېدى نادىروف.»②

1993 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «خىرە دېرىزە» ناملىق پوۋېستىلار توپلىمىغا زوردۇن سابىرنىڭ «خىرە دېرىزە»، «تۇمان»، «يېڭى ھاۋا» قاتارلىق ئۈچ پارچە پوۋېستى جەملەنگەن.

«خىرە دېرىزە» ناملىق پوۋېستتا ئاپتور ئاساسلىق ئىسرائىل بوۋاينىڭ ئۆيىنىڭ شەھەر قورۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى چېقىلىشىڭ ۋە چېقىلماسلىق ئوتتۇرىسىدىكى بىر قاتار زىددىيەتلىك ۋەقەلەر ئارقىلىق بىر قىسىم پارىخور، نەپسانىيەتچى، پارتىيە سىياسىتىنى توغرا ئىجرا قىلماي ئۆز نەپسىگە چوغ تارتقان، تۇرمۇشتا چىرىكلەشكەن رەھبىرىي كادىرلارنى پاش قىلغان.

ئەسەردە ئاپتور رەھبىرىي كادىرلارنىڭ خىزمەتتىكى پەرۋاسىزلىقى بىلەن تۇرمۇشتىكى چاكىنلىقىنى تۆۋەندىكى دىئالوگ ئارقىلىق دەللەپ كۆرسىتىپ بەرگەن.

« —نېمىگە ئالدىرايسەن، باشلىقىڭ كۈتۈۋېرىدۇ، —دەيدۇ بىر شوپۇر سۆھبەتدىشىغا، — بىزدە خىزمەتكە كېچىكىدىغان باشلىق يوق. سائەت ئوندا ئىشقا كەلسىمۇ ئۇنى نەگە باردىڭ دەيدىغان ئادەم

①② «كەچ كۈز» پوۋېستى، «گۈلەمخان» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى، 430 ـ ، 435 ـ بەت.

چىقمايدۇ. بىزنىڭ باشلىقنى ئالساق، ئەنە ماشىنىدا ئۇخلاۋاتىدۇ، تۆت سائەت كېيىن تۇرسامۇ رەللى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئىشى ئاخشامقا باشلىنىدۇ ـ دە.

—نېمە، سېنىڭ باشلىقىڭ كېچىدە ئىشلەپ كۈندۈزى دەم ئالامدا؟

—قاپاقباش، كېچىچە ئولتۇرۇش، تانسا! ھەر كۈنى بولمىسىمۇ بىر كۈن تۇرۇپ بىر كۈن...»①

ئەسەردە يەنە ئىسرائىل بوۋاينىڭ قورۇسىدا ئىجارىگە ئولتۇرغان ئۈچ ئائىلىلىك كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان تۇرمۇش ئۇسۇلى، مىجەز ـ خۇلقى، دۇنيا قارىشى، خاراكتېرىنى روشەن سېلىشتۇرما قىلىش ئارقىلىق ئىسرائىل بوۋاي قورۇسىنىڭ پىلان سىرتىدا قېلىپ چېقىلماسلىقىنىڭ ئۈنىڭغا خۇشال-لىق ئەمەس بەلكى ئۆز جايىغا ئۆزىمۇ ئىگە بولالماسلىقتەك خورلۇق، ئازاب ئېلىپ كەلگەنلىكىنىڭ تۈپ نېگىزىنى ئېچىپ بەرگەن.

«تۇمان» ناملىق پوۋېستتا ئەۋلاد ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىغان، مىللەتنىڭ سۈپەت ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ماددىي بايلىققا قارىغاندا مەنىۋى بايلىقنىڭ قىممەتلىكىنى تونۇپ يەتكەن، بۇ يولدا توختىماي ئىزدىنىۋاتقان مۆمىن ئەپەندىنىڭ يېڭى قۇرماقچى بولغان ئىجتىمائىي ئالىي تېخنىكوم مەكتىپىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئېچكىرى ئۆلكىلەردە سودا قىلىپ بېيىغان سودىگەر بايلاردىن پۇل ئىئانە توپلاپ، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشتەك ئۇلۇغۋار غايىسىنى ئەملگە ئاشۇرۇش يولىدا تارتقان جاپا، خورلۇق، ئازابلىرى سۈرەتلەنگەن ھەم پۇل تېپىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان،

① «خىرە دېرىزە» پوۋېستى، «خىرە دېرىزە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىل نەشرى، 12 ـ بەت.

ھەممىنى پۈلغا سېتىۋالغىلى بولىدۇ دەپ قارايدىغان، پۇل تاپقاندا ئەسلىنى ئۇنتۇپ يۇرىكى قارىداپ كەتكەن پازىلغا ئوخشاش بىر قىسىم نائىنساپ سودىگەرلەر قاتتىق قامچىلانغان.

ئاپتور ئەسەردە مۆمىن ئەپەندىنىڭ گۈاڭجۇغا كەلگەندىن كېيىن تۇنجى ھېس قىلغان ئوي - خىياللىرى ئارقىلىق ئۆزى ئويلىغاندەك ئارزۇغا يەتمەكنىڭ تەسلىكىنى مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

«گۈاڭجۇ شەھىرىنىڭ كېچە - كۈندۈز بوراندەك گۈركىرەپ تۇرىدىغان كوچىلىرى بىلەن دىمىق ھاۋاسى، ئالدىراش سوغۇق قان ئادەملىرى بىلەن تىنىمسىز ماشىنىلىرى مۆمىن ئەپەندىنى بىر-رىنچى كۈنىلا زېرىكتۈردى. ئۇ ياخشى نىيەت بىلەن قۇرغان ئىجتىمائىي ئالىي تېخنىكوم ئۇچۇن ئىئانە بېرىش بۇ يەردىكى ئون مىڭدەك مەردانە ئوقەتچىلەر ئۇچۇن كۆڭۈللۈك بىر ئىش دەپ ئويلىغان، شۇڭا ئۇ بۇ يەردە ئۆزىنى بىر چوڭ ھۆرمەت كۈتۈپ تۇرغىنىدىن گۇمانلىمىغاندى. لېكىن مانا سەنيۇنلىنىڭ ئۇيغۇر ئوقەتچىلىرى توپلىشىپ يۇرىدىغان دوقمۇشلىرىدا تۆت - بەش سائەتتىن بېرى تۇرماقتا، ئەمما ئۇنىڭغا سالام قىلغۇدەك بىرمۇ ئادەم چىقمىدى. ئاشپەز، ناۋاي، تاۋۇزچىلار ئۆز ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش، ماللىرىنى تارتقۇزۇپ قويۇشقان يىگىتلەرنىڭ ئاغزىدىن شىكايەت-تىن باشقىنى ئاڭلىغىلى بولمايدۇ. ئوقتىتى راۋاج تاپقان يىگىتلەر بارماقلىرىدىكى ئالتۇن ئۈزۈك، بويۇنلىرىدىكى ئالتۇن زەنجىرلىرى بىلەن مۆمىن ئەپەندىگە شۇنداق يوچۇن بىلىنىدىكى، ئۇلاردىن ئىئانە ئۇچۇن پۇل سوراش گويا دۇشمەن ئالدىغا يىقىلىشتەك بىر ئىش.» ①

① «تۇمان» پوۋېستى، «خىرە دېرىزە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 - يىل نەشرى، 89 - بەت.

مۆمىن ئەپەندى گۈاڭجۇغا كەلگەن بىرىنچى كۈنىلا بۇ سودا-گەرلەردىن ئىئانە يىغىشنىڭ دۇشمەننىڭ ئالدىغا يىقىلىش بىلەن باراۋارلىكىنى ھېس قىلغان بولسىمۇ، ئەمما يېڭىدىن قۇرماقچى بولغان ئىجتىمائىي ئالىي تېخنىكوم ۋە ئۇنىڭدا بىلىم ئېلىپ يا-رامىلىق ئەۋلاد بولۇپ تەربىيىلىنىدىغان مىللەتنىڭ كەلگۈسى بول-غان بالىلارنى ئويلىغاندا ئۇلارغا تىزلىنىشقىمۇ رازى بولىدۇ. لې-كىن ئىنسانىي پەزىلەتلەردىن ياتلىشىپ كەتكەن پۇلدارلاردىن پۇل چىقمىغاندىن كېيىن مۆمىن ئەپەندى باشقىلارغا يالىنىپ سىنا-ئالغۇ ھايانكەشلىكى بىلەن خوجايىنى ئۇچۇن جان پىدا قىلىپ ئىشلەيدۇ. بۇنى كۆرگەن ئۇنىڭ تونۇش - بىلىشلىرى بىلەن پۇلدار ئوقۇغۇچىلىرى بۇنى نومۇس بىلىپ، ئۇنى قايتۇرۇپ ئەكېتىش ئۇچۇن نۇرغۇن ھەرىكەتلەرنى قىلىدۇ. ئەمما مۆمىن ئەپەندىنى ئۇلار ئەكېتەلمەيدۇ.

مۆمىن ئەپەندىنى بۇ يەرگە باغلاپ تۇرغان رىشتە ئۇ تاپىدىغان ئەللىك - ئاتمىش سوم پۇل ئەمەس، بەلكى ھاياتىنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدىكى ئازغان، ئەمما جىنايەت ۋە خىيمخەتەر بىلەن ھەر مە-نۇت ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بالىلار بىلەن مانا مۇشۇنداق خروئىنغا خۇمار بولۇپ ئۆز ئۆلۈمىنى كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنىڭ تەقدىرى بو-لىدۇ. «بۇ خۇددى نان ئىسراپ بولسا، ھەممىدىن بەك دېھقان ئې-چىنغاندەك، گۆشى بەزەپ بولسا چارۋىچى بىئارام بولغاندەك، مېۋە تاشلانسا باغۋەن چىدىمىغاندەك بىر خىل تەبىئىي سەزگۈ ئۇنى بۇ يەرگە باغلاپ تۇرىدۇ. بۇنى ھەممىنى پۇل بىلەن ئۆلچەشكە كۆنگەن ئوقەتچىلەر ھەرگىزمۇ چۈشەنمەيدۇ.» ①

① «تۇمان» پوۋېستى، «خىرە دېرىزە»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 - يىل نەشرى، 131 - بەت.

ئاپتور ئەسەردە مەردلىك بىلەن خەسىلىك، ئالىيجانابلىق بىلەن چاكىنلىق، مىللەتپەرۋەرلىك بىلەن شەخسىيەتچىلىك، مەرىپەتپەرۋەرلىك بىلەن نادانلىق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلىك مەسىلىلەرنى سىلىشتۇرما قىلىش ئارقىلىق مىللەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك زور ئىجتىمائىي مەسىلىنى يورۇتۇپ، ھەربىر ئەقىل ئىگىسىنىڭ چوڭقۇر ئويلىنىشىغا تاشلىغان.

زوردۇن سابىر «سەبرى» تەخەللۇسى بىلەن ئېلان قىلغان «يېڭىلانغان ھاۋا» ناملىق پوۋېستىدا، مەشچىلىك قىلىپ، ھالال ئەمگەك بەدىلىگە بېيىغان، يېڭىلىققا ئىنتىلىدىغان، ئەمگەكچان، قىيىنچىلىققا ئۇچرىغانلارغا ياردەم بېرىشنى ئۆز بۇرچى دەپ قارايدىغان، ئىقتىدارلىق كىشىلەرنى ھۆرمەتلەيدىغان، شۇنىڭدەك بارلىقىنى ھاۋانى يېڭىلاش، مۇھىتنى ساپلاشتۇرۇش، شۇ ئارقىلىق كەلگۈسى ئەۋلادلارغا گۈزەللىك يارىتىپ بېرىشتەك جاپالىق ئەمگەككە بېغىشلىغان ئابلا ئۇستىنىڭ جانلىق بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتقان. ئابلا ئۇستام چوڭ ئوغلىنىڭ تەييارنى يەپ، بەش ۋاخ نامىزىنى ئوقۇپ ياتساڭ بولمامدۇ دەپ قارشى تۇرۇشىغا قارىماي قەرىق ـ ئەللىك مىڭ سوم پۇل خەجلەپ دەريا بويىغا كۆل، دەل ـ دەرەخ، مېۋىلىك كۆچەت، گۈل ـ گىياھلارنى ئۈندۈرۈپ، ئىلىنىڭ بۇلغانغان ھاۋاسىنى يېڭىلىماقچى بولىدۇ. ئابلا ئۇستام ئۆمۈر بويى قەلەي، بولقا بىلەن ھەپىلىشىپ ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا پۈت ـ قولىنى سۇنۇپ يېتىپ لەززەت سۈرۈشنىڭ ئورنىغا «ھاۋا يېڭىلايمەن» دەپ ئۆزىگە ئۆزى جاپا تېپىپ يۈرۈۋاتقان مۇشۇ كۈنلەردە، ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ «يېڭىلانغان ھاۋا» دىن بەھرىمەن بولالمايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. مانا بۇ ئابلا ئۇستامنىڭ ئەڭ يۇكسەك ئىنسانپەرۋەر ئېسىل ئەخلاق ـ پەزىلىتى، دەرۋەقە ئابلا ئۇستام مەڭگۈگە كۆز يۇمىدۇ.

ئاپتور بۇ پوۋېستى ئارقىلىق تەبىئەتنى قوغداش، مۇھىتنى ساپلاشتۇرۇپ ئەۋلادلار ئۈچۈن گۈزەل مۇھىت بەرپا قىلىپ بېرىش، تەك دۇنياۋى تېمىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

«باھار ھامان ئىللىق» دېگەن پوۋېستتا زوردۇن سابىر يەكەن دېھقانلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساس قىلىپ تەسۋىرلىگەن بولۇپ، پوۋېستتا خىزمەت كۆرسىتىپ ئىناۋەت تېپىپ شۇجى بولغاندىن كېيىن ئىدىيىسى ئۆزگىرىپ خەلقنى ئۇنۇتقان، نەپسى يوغىناپ خەلق بىلەن، پارتىيە بىلەن چېتىشالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن ھوشۇر بىلەن «راست گەپ قىلسىمۇ جازالىنىدىكەن» دەپ قويغان بىر ئېغىز گېپى ئۈچۈن سولچىل ئىدىيىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ ۋە مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن نامى ئەسلىگە كېلىپ، يېزىغا ئەۋەتىلگەن يېڭى يېزا كادىرى ئاقچى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت تەسۋىرلەنگەن. بۇ پوۋېستتا ئاپتور بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلارنىڭ خىزمەت ئىستىلىدىكى چىرىكلىشىشنى نۇقتىلىق ئېچىپ بەرگەن. مەسىلەن:

«— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تۇردىكا، — دېدى سوئال بەلگىسى دەك ئېگىلىپ، — بۇگۈن تۆت تونىنا خىمىيە ئوغۇت كېلىپ قالدى. سىلى نۇقتىلىق ئائىلە بولغاچقا، بۇ ئوغۇتنىڭ ھەممىسىنى سىلىگە بېرىشنى قارار قىلدۇق.

—باشقىلارچۇ؟ —دېدى تۇردى تەۋاز دەرھال ئۆڭۈپ،— باشقىلار ھاك بىلەن زاك چاچامدۇ؟

— سىلى دېگەن نۇقتا، دادۇينىڭ تراكتورىنىمۇ سەمەت ئاۋاقتىن ئېلىۋېلىپ سىلىگە بېرىدىغان بولدۇق، سىلىنى يۆلەش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز، ئاكا!

—نەچچە ۋاقىتتىن بېرى نەدە قالغان رازاق شۇجى؟ —دېدى

تۇردى تەۋاز ئاق ئارىلاش سېرىق ساقىلىنى سىيپاپ قويۇپ، — ئون تال تېرەك ياغاچنى مۇشۇكنىڭ بالىسىنى يېگەندەك يېدىلە، بۇ قىلتاق بىلەن قانداق قىلماقچى سىلى زادى؟

—نېمىلەرنى دەۋاتىدىلا، تۇردىكا، ئىگەكىم، ۋىلايەتنىڭ شۇ-جىسىغا مۇشۇنداق دېدىلما؟

—دېمەيچۇ؟ ھەممىنى دېدىم. قانچىلىك يەرنى ئوشۇق تېرە-دىلا، دېھقانلارنى قانچىلىك ئىشلەتتىلە، دادۇينىڭ قانچىلىك ياغاچلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ قىلمۇالدىلا، قاراڭغۇ بازارچىلارغا قانچىلىك بۇغداي سېتىپ، قانچىلىك پارە ئالدىلا، بالىلىرىنىڭ تويىغا سويغان قوي، مېھمانلىرىغا سويغان قويلىرىنى قاچان، كىم ئار-قىلىق دادۇينىڭ ھېسابىغا ھەيدىدىلە، قانچە يەرگە جاي سېلىپ، ئۇنى سېتىپ قانچىلىك پايدا ئالدىلا، خىمىيە ئوغۇتىنىڭ ھەر كى-لوسىدىن قانچىلىكتىن پايدا ئالدىلا... ھەممىنى دېدىم، قانداق؟ مەن دەپ بولالمىغانىنى باشقىلار دېدى، باراتجان ھەممە يېگەن - ئىچكەن-لىرىنى بىر دەپتەر قىلىپ يېزىپ بەردى. سىلىنىڭ تاياقلىرىنى يېگەنلەر بەدەنلىرىدىكى تېخى ئۆچمىگەن جاراھەت ئىزلىرىنى كۆرسەتتى. سىلىنىڭ خوتۇن قىلىشلىرىغا ئۇنمىغان كېلىنلەر-نىڭ ئەرلىرىمۇ ھەممىنى ئېيتتى. قانداق دەيلا؟ سىلى پارتىيىنىڭ شۇجىسىمەن دەپ يۈرەتتىلە، شۇجى ئەمەس، توڭگۇزكەنلا، ئېشەك-كەنلا، ئىتكەنلا!» ①

«باھارنىڭ بېشىدا تۇردى تەۋاز يېرىگە ئوغۇت چېچىۋاتقانىدا ئېتىز بېشىدا كىچىك ماشىنا توختىدى. ماشىنىدىن چىكە چاچ-لىرى ئاقارغان بىر كىشى چۈشتى - دە، تۇردى تەۋازنىڭ يېنىغا

① «باھار ھامان ئىللىق»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، شىنجاڭ ياشلار — ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 350 - بەت.

كەلدى. ئۇ تۇردى تەۋاز بىلەن كۆرۈشتى، ئەھۋاللاشتى. يېزىنىڭ مو سانى، بۇلتۇرقى ئومۇمىي مەھسۇلاتى، سۇنىڭ يېتىشكەن - يې-تىشمىگەنلىكى، قانچىلىك ھاشار ئىشلىگەنلىكى قاتارلىق مەسە-لىلەرنى سوراپ كېلىپ:

—نېمە كەمچىل؟ —دەپ سوردى، ئاقچىنىڭ جازالىنىشى، باراتجان ۋە ئۆزىنىڭ زەربە يېيىشى بىلەن كادىرلارغا ئۆچ بولۇپ قالغان تۇردى تەۋاز بىردىنلا تېرىكتى:

—نېمە كەمچىل؟ نېمە بولاتتى ھەقىقەت كەمچىل! بىزنىڭ يەرلىرىمىزدە تاش تېپىلمىغاندەك، گۈڭشېمىزدا ھەقىقەت تېپىل-مايدۇ!» ①

يۇقىرىقى دىئالوگلار ئارقىلىق ئاپتور ئەسەردە رازاقا ئوخشاش يېزا كادىرلىرىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئوز ئورنىنى مۇستەھكەملەپ ئىجتىمائىي تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئۆزلىرى ياقتۇرغانىنى ئۆستۇرۇش، ئۆزلىرىگە قارشى پىكىردىكى شەخسـ-لەرگە نىسبەتەن ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش سىياسىتى بىلەن ئۇلار-نىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش، رەھبىرلىرى كادىرلار ئىچىدىكى ئۆزلىرىگە پۈتلىكاشاڭ بولۇش ئىقتىدارىغا ئىگە كادىرلارنى بولسا ئۆزىنىڭ ئەمەلىي رولىنى جارى قىلدۇرالمايدىغان ئورۇنغا چىقىرىۋېتىش ۋە ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلاش ئارقىلىق ئۆچ ئېلىشتەك ناتوغرا خىزمەت ئىستىلىنى ئىچىپ بەرگەن. ئەسەردە يەنە ئاقچى ۋە باراتـ-جاندەك خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدىغان رەھـ-بىرلىرى كادىرلار بىلەن ھەققانىيەت تۇيغۇسى كۈچلۈك، ھالال مېھـ-نىتى بىلەن بېيىغان ئىسمى - جىسمىغا لايىق تۇردى تەۋاز قاتار-

① «باھار ھامان ئىللىق»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، شىنجاڭ ياشلار — ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 351 - بەت.

لىق دېھقانلارنىڭ ناھەقچىلىقلاردىن كېيىنكى خىزمەت، تۇرمۇش ۋە ئەمگەكتىكى نەتىجىلىرى ئارقىلىق ھەقىقەت ئېگىلىسىمۇ سۇنمايدۇ دېگەن ئىدىيىنى ئالغا سۈرگەن.

زوردۇن سابىرنىڭ كېيىن ئېلان قىلىنغان پوۋېستلىرىدىن «قۇم ئارىشاق»، «قېنى ئۇ باغلار»، «زامانداشلار»، «ئاخىرقى پادىچى» قاتارلىق پوۋېستلىرىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

زوردۇن سابىرنىڭ «قۇم ئارىشاق» ناملىق پوۋېستىنى ئادەتتىكى ئاددىي تېما ئارقىلىق زور ئىجتىمائىي مەسىلىنى يورۇتۇپ بەرگەن ئۇتۇقلۇق ئەسەر دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. ئاپتور ئەسەردە زېرىپ تەمبۇر بىلەن راھىلە ھاجىم خېنىمنىڭ قىرىق نەچچە يىلدىن كېيىنكى قۇم ئارىشاقتا قايتا ئۇچرىشىشىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئەگىرى - توقاي يىللاردىكى قىسمەتلەر تۇپەيلىدىن ئۆز مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتەلمىگەن بۇ ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ شۇنچە ئۇزۇن يىللار مابەينىدە بىر - بىرىنى ئۇنسىز سېغىنىپ كەلگەن ھېس - تۇيغۇلىرى ئارقىلىق ھەممىلا ئادەمدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى بىلەن ئەسلىمە بولۇپ قالىدىغان تۇنجى مۇھەببەتنى تەسۋىرلىگەن.

ئەسەردە ئىلى دەرياسىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى چەت ئەللەر بىلەن ئۆزئارا سېلىشتۇرما قىلىش ئارقىلىق ئۆز يۇرتى ۋە ۋەتەنگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان. ئەسەردە يەنە مىللىي ئالاھىدىلىك بىلەن يەرلىك ئالاھىدىلىكنى، ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەت قاتلىمىغا تەۋە كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى، ئەنئەنىۋى ئەخلاقىي قاراشلار بىلەن زامانىۋىلىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەرنى پاكىت ۋە تەپسىلاتلار تەسۋىرى ئارقىلىق يارقىن سۈرەتلەپ بەرگەن.

يازغۇچى ئارىشاقتىن ئىبارەت بۇ كۆزنەك ئارقىلىق تۇرمۇشنىڭ خىلۋەت بوشلۇقلىرىغا يوشۇرۇنغان خۇشاللىق بىلەن ئازابنى

تولۇق ئېچىپ بەرگەن، مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى، گۈزەللىكنىڭ ھەممىنى مەپتۇن قىلىدىغانلىقىنى، ئاددىي تۇرمۇش قاينىمىغا مۇرەككەپ ھايات كەچۈرمىشلىرىنىڭ مۇجەسسەملەنگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

زوردۇن سابىرنىڭ «قېنى ئۇ باغلار» ناملىق پوۋېستىدا ئاپتور ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغىلى ئوتتۇز نەچچە يىل بولغان رەخىم ئوسمانوفنىڭ ۋەتەنگە — ئۆز يۇرتىغا كېلىپ بالىلىق دەۋرىدىكى قەدىمكى ئاس دوستى غۇلام ئەپەندى بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىنكى قىزغىن سۆھبىتى ۋە ئۇنتۇلماس بالىلىق ئەسلىمىلىرى ئارقىلىق تارىخ بىلەن بۈگۈننى، ئۇيغۇر جەمئىيىتى بىلەن چەت ئەللەرنى روشەن سېلىشتۇرما قىلىپ شۇ ئارقىلىق بىر تەرەپتىن يېزا دېھقانلىرىدىكى ئىدىيە جەھەتتىكى قاتمالچىلىق، مەدەنىيەتسىزلىكنى كۆرسىتىپ بەرگەن بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن دوستلۇقنىڭ، مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى مەدھىيىلىگەن. شۇنداقلا دۇنيا، مىللەت، ياشاش، ئەركىنلىك ھەققىدىكى چوڭقۇر مۇلاھىزىلەر ئارقىلىق كىتابخانلارنى ئۆز مىللىتى ھەققىدە قايتا ئويلىنىشقا، ئۆزىدىكى مەنىۋى ئاجىزلىق ۋە يوقىتىپ قويغان گۈزەللىكلەر ئۈستىدە ئىزدىنىشكە چاقىرغان.

ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن رەخىم ئوسمانوف ئاتاقلىق جەمئىيەتشۇناس. ئۇ كەڭ تەبىئەت ئىلمىدىن جەمئىيەت ئىلمىگىچە، ئېيىنىشتىپىنىنىڭ نىسبىيلىك نەزەريىسىدىن تارتىپ فرويىتنىڭ روھ ئانالىز تەلىماتىغىچە ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە ئالىم. ئەسەردە ئاپتور رەخىم ئوسمانوفنىڭ كۆپ تىللىق بىلىم ئەھلى ئىكەنلىكىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت كاتىپىنىڭ تىلى ئارقىلىق مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

« ـــ سۆزلىسە، گېپىنىڭ يېرىمى ئۇيغۇرچە، قالغىنى ئو-رۇسچە، ئىنگلىزچە، ئىتالىيانچە، گېرمانچە، فرانسۇزچە، گرېكچە ھەرقانداق بىر ئىشنى بىر ئىلىمگە سالالايدىكەن. ھەتتا چاشقانىنىڭ سەزگۈرلۈكى بىلەن بوۋاقنىڭ خەقىشلىكىنىمۇ بىر پەنگە توغرا-لىيالايدىكەن جۇمۇ، ـــ دېدى يېزىلىق ھۆكۈمەت كاتىپى 10 ـ سە-نىپنى تۇڭەتكەن چىرايلىق يىگىت يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلا-قى چالا ساۋات، ئەمما ئىشچانلىقى، ئەستايىدىللىقى بىلەن ھۆرمەت تاپقان ساۋۇت خاپانباش ئىسمىلىك توختىغان ئادەمگە ئالمىنى تو-نۇشتۇرۇپ، ـــ ساۋۇت شاڭجاڭ بىر سۆھبەتلەشسىڭىز ئۇچ ئايلىق كۇرسنى تۇگەتكەندەك بولۇپ قالمىكەنسىزكەن.»①

ئۇ يەنە غەرب مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان غەربچە ئەركىن مۇھەببەت ۋە ئەركىن تۇرمۇشنى قوغلىشىدۇ. شۇڭا ئۇ ئۆز يۇرتداشلىرىنىڭ شەكىل جەھەتتىن غەرب مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە ئازدۇر ـ كۆپتۇر ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئەمما ئاڭ جەھەتتىن يەنىلا بەزى كونا قائىدە ـ يوسۇنلارنىڭ تەسىرىدىن تەلتۆكۈس قۇ-تۇلۇپ كېتەلمىگەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ گۈلزار بىلەن ئايدىڭ كېچىدە قولتۇقلىشىپ ماڭغاندا يېزىدىكى دېھقانلار-نىڭ، ئۆز ئۇستىدىن تاپقان سۆز ـ چۆچەكلىرىگە ۋە مەسخىرىلىك كۈلكىلىرىگە ئەجەبلىنىپمۇ كەتمەيدۇ. ئۇ يۇرت خەلقى تەرىپىدىن ئۆز بىلىمى بىلەن ھۆرمەتلەنگەن بولسىمۇ، ئەمما ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرى كۈچلۈك بولغان يۇرتداشلىرىنىڭ ئەيىبلىرىگە ئۇچرايـ-دۇ. ئاپتور بۇنى تۆۋەندىكىدەك قۇرلار ئارقىلىق يورۇتۇپ بەرگەن:

« ـــ ساۋۇت، بۇ سەنمۇ ئاداش! ـــ مېھمان ئۇنى قۇچاقلاپ، يۇ-

① «قېنى ئۇ باغلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 1992 ـ يىل 5 ـ سان، 13 ـ بەت.

زىنى يۇزىگە ياقتى. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىگە سۆيدى. ئەرلەرنىڭ ئەرلەرنى سۆيۈشى ساۋۇتنىڭ قارىشىچە بىر خىل ئەخلاقسىزلىق ئىدى، ئۇ دەرھال يېڭى بىلەن ئىككى مەڭزىنى ئېرتتى.»①

ئاپتور يەنە ئەسەردە پېرسوناژلىرىنىڭ سۆھبەتلىرى ئارقىلىق تارىخ بىلەن تەرەققىيات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە بولغان قا-راشلىرىنىمۇ ئىپادىلەيدۇ :

« ـــ پاھ ئەجەب چاغلاركەنا ـ ھە، كالىلار تالادا ياتاتتى، ھوي-لىلار غورۇلانمايتتى، خامانلاردا چەش بۇغدايلار ھەپتە ـ ھەپتىلەپ قىزىل پېتى تۇرۇۋېرەتتى. ئوغرى دېگەن يوق ئىدى. سۇڭگۇچتىن ئۇمىلەپ، باغدىن ـ باغقا شوڭغۇپ، مېۋىنىڭ يېڭى پىشقىنىنى يەيتتۇق. قوغۇنلۇقلاردا قارانچۇقتىن باشقا خوجايىن بولمايتتى.

ھازىرچۇ؟ ئەسكى سۇپۇرگىنىڭمۇ ئوغرىسى بار. بىر تال سويمىغا بىر بالاڭنى پوست قويمىساڭ قوغۇن يېيەلمەيسەن!...»②

دېمەك، ئاپتور ئەسەردە رەخىم ئوسمانوفنىڭ ئۆز يۇرتىدا تۇر-غان ئون نەچچە كۇنلۇك قىسقىغىنە تۇرمۇش كەچۈرمىشى ئىچىگە تارىخ بىلەن بۇگۇننى، چەت ئەل بىلەن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنى، مىللىي ئەنئەنە بىلەن زامانىۋى ئاڭدىن ئىبارەت كەڭ مەزمۇننى سىغدۇرۇپ ئىپادىلەپ، ئەسەرنىڭ ئۇنۇمدارلىقىنى ئاشۇرغان.

«زامانداشلار» نامىلىق پوۋېستىدا بولسا ئاپتور ئەسلىمە ۋە روشەن سىلىشتۇرمىلار ئارقىلىق پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ ئىستىل مەسلىسىنى ۋە ئىلىم ـ پەننىڭ ساختىلىقىنى كۆتۈر-مەيدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئىككى مۇھىم مەسىلىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

①② «قېنى ئۇ باغلار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 1992 ـ يىل 5 ـ سان، 13 ـ ، 16 ـ بەت.

ئەسەردە پارتىيىگە سادىق، ئۆزىنىڭ ئەملىي ئىقتىدارىغا تا-
يىنىپ، خەلقنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بارلىقىنى تەمەسىز بېغىش-
لىغان ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ پېنسىيىگە چىققان
مۇئاۋىن شۇجىسى سىيىت نۇر بىلەن باشقىلارنىڭ ئىلمىي ئەمگەك
مېۋىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ، شۇ ئارقىلىق بالداقمۇ بالداق
يۇقىرىغا يامىشىپ ئاكادېمىيىنىڭ بىرىنچى باشلىقى، پارتكومنىڭ
ئىككىنچى شۇجىسى، بىر نەچچە ئالىي جەمئىيەت ژۇرناللىرىنىڭ
پەخرىي رەئىسى بولۇۋالغان. ساختىلىق، ھىيلە ـ نەيرەڭ، رەزىللىك
ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى بىلەن پەخىرلىنىدىغان،
ماختىنىدىغان، ھۆزۈرلىنىدىغان خالىق يۈەنجاڭ ئوبرازى روشەن
سىلىشتۇرۇلما قىلىنغان.

ئەسەردە خالىق يۈەنجاڭغا ئوخشاش بىر قىسىم پارتىيە ئىچ-
ىدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ھەقىقىي بىلىم ئىگىلىرىنىڭ ئۆز
رولىنى جارى قىلدۇرۇشىغا ئىمكانىيەت بەرمىگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ-
دىن كېلىپ چىقىدىغان يامان ئاقىۋەتنى:

«ساختىپەزلىك، يالغانچىلىق بالىلاردا بولسا ئۇ بالىلارنىلا
ئالدىيالايدۇ. ياشلاردا بولسچۇ؟ئۇ بىر نەچچە ياشلارغىلا زىيان سا-
لالايدۇ، پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ بىرەر رەھبىرىدە بولسچۇ؟ بۇنىڭ
سالىدىغان زىيىنى مۆلچەرلىگۈسىز بولىدۇ. بۇلارنىڭ كاساپىتىدىن
خەلق بىلەن پارتىيە ئارىسىدا، خەلق بىلەن ھۆكۈمەت ئارىسىدا ئا-
رازلىق پەيدا بولىدۇ.»① دېگەن چوڭقۇر مۇلاھىزىلەر ئارقىلىق
ئېچىپ بەرگەن ۋە رەھبىرىي كادىرلارنىڭ مەنىۋى چىرىكلىكىنى
پاش قىلغان ھەم خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان پارتىيە كادىر-
لىرىنىڭ ئەخلاقلىق، قابىلىيەتلىك، چىن، سەمىمىي، ھەققانىيەتچى

① «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى، 1992 ـ يىل 5 ـ سان، 46 ـ بەت.

بولۇشىنىڭ ھەقىقىي خىزمەت ئىستىلى ئىكەنلىكىنى كۆرسەت-
كەن.

ئاپتور «ئاخىرقى پادىچى» ناملىق بۇ پوۋېستتا بولسا، ئۇزۇن
مەزگىل كەنتنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن ھېسامىدىننىڭ
ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى
ئىپادىلەپ بەرگەن. ھېسامىدىننىڭ مەھەللىسى ئىلى دەرياسى بو-
يىدىكى گۈزەل مەھەللىلەرنىڭ بىرى، ئەنە شۇ مەھەللىدە ئۆتتۈز
يىل پادىچىلىق قىلغان، باشقىلارنىڭ راھىتىدىن لەززەت ئې-
لىشنى بىلىدىغان، كەم سۆز، ئۆزىنىڭ خۇشاللىق ۋە ئازابلىرىنى
پەقەت ئەمگەك بىلەن تاپىدىغان، كەڭ قورساق، قانائەتچان، تەبىئەتنى
سۆيىدىغان، ئەمما باشقىلار تەرىپىدىن «سارىڭ»، «دەلدۇش» دەپ ئا-
تالغان، لېكىن قەلبى تەبىئەتتەك گۈزەل، پادىچى جاپىپار ئالەمدىن
ئۆتكەندىن كېيىن پادا باقىدىغان بىرمۇ ئادەم چىقمايدۇ. بۇ ئىشتىن
ھېسامىدىن قاتتىق ۋەھىمە ھېس قىلىدۇ. پادىچىلىقنىڭ يوقاپ
كېتىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ئايالىنىڭ ئەمدى دۆلەت كۆرىدىغان ۋاق-
تىگىز بولدى، نەۋرىلىرىمىز تالالىق بولاي دېدى. نېمىسىگە نېمە-
سى يېتىشمەي پادىچىلىق قىلىدىكەنە؟ ـــدەپ قارشى تۇرۇشىغا ۋە
پۇلدار ئوغۇللىرىنىڭ شۇنچە يىل دادۇي شۇجىسى بۇلۇپ قېرىغاندا
كالا باقسا ئىق نېمە دەيدۇ، دادا؟ دەپ توسۇشلىرىغا قارىماي ئۆزى
كالىلارنى دەريا بويىغا ھەيدەپ بېرىپ شۇ يەردە كۈنلەپ پادا باقىدۇ.
ھېسامىدىن پۈل ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى مەھەللىسىدىكى ئەللىك
توققۇز ياشانغان ئادەمنى نامازدىن يېنىپ بىردىن كالىنى يېتىلەپ
ئېتىزغا چىقىشتەك ئاۋارىچىلىقتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن پادىچى
بولىدۇ.

ئاپتور ئەسەردە ھېسامدىن ئائىلىسىنى مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

«ھېسامدىن يېزىنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى: بالىلىرى بىر يۈز ئەللىك مو يەرگە تېرىقچىلىق قىلىدۇ. بەش يۈزدىن كۆپ قوي، ئەللىك نەچچە كالىسى ۋە ماي زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، ئون يەتتە مو يەردە مېۋىلىك بېغى، يېزا بازىرىدا ئىككى قەۋەتلىك ئاشخانىسى بار، ئۆيىمۇ مەھەللىدىكى ئەڭ كۆركەم ئۆي. بۇ ئۆيدىن بالىلىرى، كېلىنلىرى موتسكلىت، ۋېلىسىپىت ۋە ماشىنىدا چىقىشىدۇ، بۇ ئۆينىڭ قۇرغۇچىسى بولغان ئاتا بولسا، بوينىغا نان خالتىسى ئېسىپ، ئېرەن كالتىكىنى كۆتۈرۈپ، خەي كىيگەن ئاياغلىرى بىلەن چاققان ـ چاققان مېڭىپ كۇلۇپ، روھلىنىپ پىيادە چىقىدۇ. ئۇ ھەربىر قېتىم: «كالاڭنى چىقارەي!» دەپ ۋارقىرىغاندا ئۆز ئاۋازىدىن زوقلىنىدۇ، كالىلار ئۇنى تونۇپ «مۆ» دەپ جاۋاپ بەرگەندە ئۇنىڭ ۋۇجۇدى لەززەت بىلەن تولىدۇ.»①

ھېسامدىن ھەر دائىم پادىچى بولمىسا جاھان نېمە بولۇپ كېتىدۇ، كالىلار كەڭرى ئوتلاقتا ئوتلاپ، قىيغىتىپ ئوينىمىسا بۇ جاھانىنىڭ نېمە لەززىتى قالىدۇ دەپ ئويلايدۇ. شۇڭا ئۇ ئېغىر ئاغرىپ كېسەل كارىۋىتىدا ياتقاندىمۇ يەنىلا كالىلارنى ئويلايدۇ. .. مەسىلەن:

« ـــباش ئەتىيازدا، كالىلار راسا كۆككە زار بولغاندا...

ـــيەنە شۇ كالا، كالا... ئوۋ ۋاي، بالىلار سىز ساقايغاندا ھەرەمگە ئاپارماقچى، ئىككىمىز ھاجى بولىدىكەنمىز. ھاجى دېگەن كالا باقسا بولمايدۇ.

ـــقايسى كىتابتا، قۇرئاننىڭ قايسى سۈرىسىدە... ھى ـ ھى ـ ھى... مۇھەممەت پەيغەمبىرىمىزمۇ تۆگە باققان...

① «تارىم» ژۇرنىلى، 1997 ـ يىل 11 ـ سان، 20 ـ بەت.

ـــباقامسەن ـ يا ھېسامەك، ساقايساڭلا باقسەن ـ ھە ؟

ـــباقمەن، مەن كالا بېقىش ئۈچۈن ساقىيمەن!»①

يۇقىرىقى دىئالوگدا ئاپتور ھېسامدىنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىپادىلەش ئارقىلىق بارغانسېرى ئۇنتۇلۇپ كېتىلىۋاتقان ئەنئەنە ـ ۋەي ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇللىرىغا بولغان ـــ كەڭ مەنىدە ئەنئەنە ـ نۇۋى تۇرمۇش ئۇسۇللىرى، تۇرمۇش شەكىللىرىگە بولغان قىيالماسلىق ئىدىيىسى ئىپادىلەنگەن.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، زوردۇن سابىر ئۆز پوۋېستلىرىدا ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ رېئاللىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، شۇ جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئېتىقادى، ھېسسىياتى، ئەخلاقى، تەقدىر ـ قىسمەتلىرى، دۇنيا قاراش ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قاراشلىرى ئارقىلىق جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى يەنى ھايات گۈزەللىكىنى، خۇنۇكلۇكلەرنى ۋە ھەرخىل رەزىل قىلمىشلارنى يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ساغلام ۋە ئاكتىپ خاھىش بىلەن ئوقۇرمەنلەرنى روھلاندۇرۇپ، تۇرمۇشنى سۆيۈشكە، ھاياتنى ئۇلۇغلاشقا، تارىخىي ئەنئەنىلىرىمىزدىن زوقلىنىپ، يېڭى قىياپەت بىلەن كەلگۈسىگە يۈزلىنىشكە ئۇندىگەن.

2. زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ بەدىئىي ئالاھىدىلىكى

بېلىنىسكىي: «رېئاللىقنىڭ ئۆزى گۈزەلدۇر، بىراق، بۇ گۈزەللىك ئونىڭ ماھىيىتىدە تەركىبىدە ۋە مەزمۇنىدا بولۇپ، شەكلىدە ئەمەس. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، رېئاللىق خۇددى بىر پارچە تاۋلانمىغان ئالتۇندۇر. پەن ۋە سەنئەت بۇ ئالتۇننى تاۋلاپ

① «تارىم» ژۇرنىلى، 1997 ـ يىل 11 ـ سان، 40 ـ بەت.

ساپ ئالتۇنغا ئايلاندۇرىدۇ، ئۇنى گۈزەل شەكىلگە كىرگۈزىدۇ» دېگەن.①

زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىدا رېئال تۇرمۇشتىكى مول، رەڭدار گۈزەللىكنى ئۆزىنىڭ ئېستېتىك ئىدىيىسىنىڭ ئوت ـ يالقۇنىدا تاۋلاپ گۈزەل بەدىئىي شەكىلگە ئايلاندۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئىجادىيەتتە پىشىپ يېتىلىش، بەدىئىي ماھارەتتە يۈكسەلگەنلىكىنى نامايان قىلدى. چۈنكى، ئاپتور پوۋېستلىرىدا ئىلگىرىكىدەك نوقۇل ھالدا ۋەقەلەرنى بايان قىلىش، ياخشى ئىش ۋە ياخشى كىشىلەرنى خاتىرىلەپ، پېرسوناژلارنى ئىجابىي ۋە سەلبىي دەپ ئىككىگە ئايرىپ قويۇشتەك قۇتۇپ نەزەرىيىسىدىن ئىبارەت بۇ كونا رامكىنى بۇزۇپ تاشلاپ، ھەقىقىي ئىنسان خاراكتېرىنى يارىتىش. دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ئىنسان روھىيىتىدىكى گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك، قانائەت بىلەن نەپسانىيەتچىلىك، ساداقەت بىلەن ۋاپاسىزلىق قاتارلىق نازۇك تەرەپلەرنى سېلىشتۇرۇپ ئىنچىكە تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئادەمنى ئوخشىمىغان قاتلامدىن يورۇتۇپ، ھاياتنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ۋە بۇ مۇرەككەپ زىددىيەتلەرنى قانداق ئىپادىلەش، قانداق ھەل قىلىش يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەندى. شۇڭا كىتابخان زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىدىن رېئال تۇرمۇشىمىزنىڭ رەڭدارلىقى بىلەن زامانىمىز كىشىلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ خىلمۇخىللىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، يېڭى بىر ھاياتىي تەسىراتقا ئىگە بولىدۇ.

كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە

① «مەشھۇر ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدە ئېيتقانلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 107 ـ بەت.

جەھەتتىن كۆرۈپ ئېلىشقا بولىدۇ.

(1) ئوبرازنىڭ تەبىئىي ۋە جانلىق بولۇشىدا. پېرسوناژ ئوبرازى — پروزا ئەسەرلىرىدىكى كىتابخانلارنى ئەڭ جەلپ قىلىدىغان ئاساسىي ئامىللارنىڭ بىرى. رېپىن:«قەھرىمانلارنىڭ ھەممىسىنى «بىغۇبار سۇرۇك ئاسمان» دەك قىلىپ سۈرەتلىمەسلىك كېرەك. ئۇستا سەنئەتكارلار ئۆز قەلبىدە چوقۇنىدىغان قەھرىمانلىرىنى نۇرانە قىلىپ تەسۋىرلىمەستىن، بەلكى تۇرمۇشتىكى مۇرەككەپ قىياپىتى بويىچە تەسۋىرلەيدۇ. ئۇلارنىڭ «سەت يېرى» ۋە «تاتۇق» لىرىنى يوشۇرمايدۇ.» دېگىنىدەك① زوردۇن سابىر پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئەسەر پېرسوناژلىرىنى ئۆز ئىدىيىۋى خاھىشىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت قىلىدىغان ياغاچ قونچاقلارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش بىلەن ئەمەس بەلكى، پېرسوناژنىڭ ئۆز خاراكتېر مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن بولغان تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرى ئىچىدە ھەرىكەت قىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر ۋاقىت كىشىلىك تۇرمۇشتا ساقلانغىلى بولمايدىغان پۇشايمانلىق ئىشلىرىنمۇ قىلچە پەردازلىمايلا، كىتابخانلارغا تەقدىم ئېتىدۇ. چۈنكى ئاپتور بۇنىڭسىز ئۇلارنىڭ ئادەم ئەمەس، بەلكى ئىلاھ بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. شۇڭا زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلار ھەقىقىي گۆش ۋە قاندىن تۇزۇلگەن ھېسسىياتلىق ئادەمگە ئايلىنىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئۆز جىسمىنىڭ بىر پارچىسىدەك، دائىم كۆرۈپ تۇرغان ئادەملەردەك ستېرېئولۇق تۇيغۇ بېغىشلايدۇ. زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ كىتابخانلار قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ ئۆلمەس قەھرىمانلارغا ئايلىنىشىدىكى ئاساسىي

① «مەشھۇر ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدە ئېيتقانلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 106 ـ بەت.

سەۋەبىنى دەل ئۇنىڭ ئەسەر پەرسونازلىرىنى تۇرمۇش چىنلىقى ئا-
ساسىدا ياراتقانلىقىدا گەۋدىلىنىدۇ.

مەسىلەن: «سۇبھى» ناملىق پوۋېستىدىكى ئەسىتەنىڭ بەڭۈاش ھېسسىياتىنى تىزگىنلىيەلمەي خاتالىق سادىر قىلىپ قويۇپ، ئىخلاسمۇئىنىڭ ئۆلۈۋېلىشىغا سەۋەبچى بولدۇم دەپ پۇشايمان ئە-چىدە ياشىشى، تۇنجى سۆيگەن قىزىنى ئۇنتالماي راھەتكە كۆڭۈل بېرەلمەسلىكى؛ «قۇم ئارىشاڭ» دىكى زېرىپ بىلەن راھىلە خە-نىمنىڭ قۇم ئارىشاڭدا بىر قېتىملىق ئۇچرىشىپ قېلىشتىن بىر ـ بىرىگە كۆڭلى چۈشۈپ، ئاشىق بولغانلىقى، ئەما مۇرادىغا يېتەلمەي، تۇنجى سۆيگۈسىنى بىر ئۆمۈر ئۇنتالمىغانلىقى؛ «خىرە دېرىزە» دىكى ئىسراپىل بوۋاي بولسا ياش چېغىدا نىكاھلانغىنى ئۈچ كۈن بولغان 15 ياشلىق ھاشىخانغا «مېنى ساقلا، بىر يىلدا قايتىپ كېلىمەن» دەپ مانچېستىر دوپپىسى بىلەن پەشمىتىنى نىشانە ئۈچۈن قويۇپ قويغىنىغا ھاشىخانىنىڭ ئۇنى بىر ئومۇر كۈتكەنلە-كىنى بىلگەندىن كېيىنكى پۇشايمىنى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ياشلىقتا ساقلانغىلى بولمايدىغان بەزى تەرەپلەرنى ئېچىپ بەرگەن.

(2) زوردۇن سابىر پوۋېستىلىرى قويۇق دەۋر روھىغا ئىگە. دەۋر روھىدىن، تۇرمۇش رېئاللىقىدىن ئايرىلغان ھالدا ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. زوردۇن سابىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ بۇ مۇھىم پرىنسىپلىرىغا ئەمەل قىلىپ، دەۋرنىڭ رېئاللىقىغا چوڭقۇر چۆكۈپ دەۋرنى ئالاھىدىلە-كىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ۋەقەلەرنى تالالاپ، كە-تابخانىلارغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلايدىغان بىر ـ بىرىدىن ئېسىل

پوۋېستلارنى يازدى. بۇ پوۋېستلىرىدا تەسۋىرلىگەن پەرسونازلار ئالايلى، «سۇبھى» دىكى سۇبھى، ئەسئەت، راھەت، «ئارچا ياپرىقى» دىكى ئېلى، مەھبۇبە، «ئاخىرقى پادىچى»دىكى ھېسامىدىن، «يېڭە-لانغان ھاۋا» دىكى ئابلا ئۇستام، «تۇمان»دىكى مۇمىن ئەپەندى، «كەچ كۇز» دىكى زىخرۇللام، «گۈلەمخان» دىكى گۈلەمخان ۋە زىلەمخان قاتارلىقلار بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا دەۋرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش شارائىتى يارىتقان ئۆزگىچە ئىدىيىۋى خاراكتېرگە ئىگە يېڭىچە ئادەم سۇپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.

(3) قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا، مۇرەككەپ زىددىيەت قاتلىمىغا ئىگە. بېلىنىسكىي: «ھەرقانداق خەلقنىڭ ئىككى خىل ئەنئەنىسى بار. بىرى ئىلمىي كىتابى، تەنتەنىلىك ۋە شەۋكەتلىك ئەنئەنىسى، يەنە بىرى كۈندىلىك ئائىلىۋى تۇرمۇش ئەنئەنىسى. كۆپىنچە ھال-لاردا بۇ ئىككى تۈرلۈك ئەنئەنە بىر ـ بىرىگە يېقىن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولغان كىشى بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىلەن تونۇشمىقى لازىم. بولۇپمۇ كېيىنكىسىنى كۆچ سەرپ قىلىپ ئۆگەنمىكى كېرەك.» دەيدۇ.①

زوردۇن سابىر مانا مۇشۇ ھايات پەلسەپەسىگە ئاساسەن ئۆز ئىجادىيىتىدە ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەرنى ئەمەس، بەلكى ئىجتىمائىي تۇرمۇش رېئاللىقىنى ئاساس قىلىپ ئەسەر يازغانلىقى ئۈچۈن ئۇ-نىڭ ئەسەرلىرىدە تەسۋىرلەنگەن پەرسونازلار ھەرقاچان تۇرمۇشنىڭ قانىنىملىرىدا، زىددىيەت ۋە قارىمۇقارشىلىقلارنىڭ مەركىزىدە نامايان بولىدۇ. ئۇنىڭ پوۋېستلىرىدا جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلام، قايسى

① «مەشھۇر ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدە ئېيتقانلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 90 ـ بەت.

تەبىئىي تەسۋىرلەنگەن بولسۇن ياكى تۇرمۇشتىكى قانداق بىر شەخسنىڭ بەدىئي قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن بولسۇن، كىتابخانىنىڭ كۆز ئالدىدا خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك روشەن گەۋدىلىنىدۇ. زوردۇن سابىرنىڭ پوۋېستلىرى ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتىكى جانلىقلىقى، يارقىنلىقى، خىلمۇخىللىقى بىلەنلا ئەمەس، يەنە شۇ بىر پارچە ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ مول ۋە مۇرەككەپلىكى، كۆپ قاتلاملىق، ستېرېئولۇق كۆرۈنۈشلەرگە ئىگە بولغانلىقى بىلەنمۇ ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ.

مەسىلەن: «تۇمان»، «قۇم ئارىشاق»، «خىرە دېرىزە» قاتارلىق پوۋېستلىرىدا مائارىپچىلار، چوڭ سودىگەرلەر، رەھبىرىي كادىرلار، ئادەتتىكى ئۇششاق تىجارەتچىلەر قاتارلىق جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىدا ياشىغۇچى كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان مۇرەككەپ ئىچكى دۇنياسى مۇھەببەت، نىكاھ، ئائىلە، جەمئىيەت ۋە مىللەت ھەققىدىكى كۆزقاراش، تونۇشلىرىنى زىددىيەت توقۇنۇشلار ئىچىدە ئىنچىكە تەسۋىرلەپ، ئوقۇرمەنلەرگە ئۆزىنى ۋە ئەتراپىدا ھەربىر قىلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرۈۋاتقاندەك چىنلىق تويغۇسى بىغىشلىغان. بۇ يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆككەن ۋە ئۇنى پىششىق بىلگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

(4) پوۋېستلىرىنىڭ تىلى ئالاھىدە تاۋلاش ۋە پىششىقلاشتىن ئۆتكەن بەدىئي تىلدۇر. ئەدەبىيات تىل سەنئىتىدۇر. شۇنداق بولغاچقا، ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىنسان روھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئىچكى قاتلىمىنى يورۇتۇپ بېرىشتە باشقا تىلنىڭ قۇدرىتىگە تايىنىدۇ. شۇڭا ئەدەبىي ئىجادىيەتتە تېمىنى قىسقا يورۇتۇش، ۋەقەنى قىسقا بايان قىلىش، پېرسونازلار خاراكتېرىنى مېغىزلىق ئېچىپ بېرىشتە يەنىلا تىل مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاتاقلىق يازغۇچى گومورۇ

بۇ ھەقتە: «ئەدەبىيات ـــ تىل سەنئىتىدۇر، سەن ئومۇمەن تىلنى تاللاش، باشقۇرۇش، يارىتىشتا خۇددى ھەيكەلتىراشنىڭ قولىدىكى يۇمشاق لايغا، رەسسامنىڭ قولىدىكى بوياقلا ئوخشاش تىلنى ئەركىن ھالدا بىر تەرەپ قىلالىسىڭ، ئاندىن مۇۋاپىقىيەتكە ئېرىشەلەيسەن» دېگەن.①

چۈنكى، ئەسەرنىڭ جېنى ئوبرازدا بولسا، ئوبرازنىڭ جېنى تىلدۇر. يازغۇچى ـ سەنئەتكارلار پەقەت تىل قورالىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغاندىلا، ئاندىن ئەدەبىي ئىجادىيەتتە خەلق سۆيۈپ ئوقۇيدىغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولىدۇ. يەنى يازغۇچىنىڭ تىلنى تاۋلاش، ئوبرازلاشتۇرۇش ھەم ئۇنى بەدىئي قورال سۈپىتىدە قوللىنىش ئىقتىدارى قانچىلىك يۇقىرى بولسا، ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىيلىكىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ تىلى دەل ئالاھىدە پىششىقلاش ۋە تاۋلاش ئارقىلىق يېتىلگەن يېڭى، جانلىق، ئىجادىي تىل بولغاچقا پوۋېستلىرىدىكى ھەربىر شەيئى ئۆزىگە خاس ئوبرازلىق ئىبارە، مۇۋاپىق ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ، شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى، ۋەقەلەرنىڭ جەريانى، تۇرمۇش ھادىسىلىرى شۇنچە روشەن ۋە جەزبىدار قىلىپ يورۇتۇپ بېرىلگەن. مەسىلەن:

«تۇرپان باغلىرى يېشىللىققا پۈركەنگەن، سارغۇچ توپا ئۇسىتىدە سۇنايلىنىپ يانقان تەكلەردىن قېنىق يېشىل، يۇمران يوپۇرماقلار بىلەن بىللە ئۇزۇملەرمۇ كۆتۈرۈلۈپ چىققان، قارىماققا بۇ سېرىق تۇپراق گويا ئۆزىنىڭ ئەت رەڭ تومۇرلىرى ئۇستىگە يېشىل شايىدىن لىباس ياپقاندەك كۆرۈنەتتى.

① «مەشھۇر ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدە ئېيتقانلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 136 ـ بەت.

دېھقانلار ئۆزلىرىگە بۆلۈپ بېرىلگەن تەكلەر ئەتراپىدا خۇددى قىزىنى ياساندۇرۇۋاتقان ئانىدەك زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن پەرۋانە بولماقتا ئىدى...»①

«سالقىن مەيىن شامالدا كېپىنەكتەك پىلدىرلاۋاتقان ياپراقلارنىڭ ئاستى تەرەپلىرى يالتىراپ، كىشىدە خۇددى كۆكتىن كۆمۈش تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلاتتى».② يۇقىرىقى تەسۋىرلەرنى ئوقۇغان ھەربىر ئوقۇرمەن يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ۋاستىلاردىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان، ئىخچام، ئوبرازلىق تىللىدىن ھۆزۈرلىنىدۇ.

زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىنىڭ تىل جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى پېرسونا‌ژلار تىلىنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقىدا تېخىمۇ روشەن كۆرۈلىدۇ. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن ھەر بىر پېرسونا‌ژلار تىلىدىن ئۇلارنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى، ياش قۇرامى، مىجەز - خۇلقى، بىلىم سەۋىيىسى، ھايات شارائىتى بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئالايلى:

«— ھېكىم بىزدىن بۇغداي ئۆتنە ئېلىپ بەرمىدى، پۇلىمىزنى قەرز ئېلىپ تېنىۋالدى، ئالمىلارنى قېقىپلا ماڭدۇ، قويىمىزنى سويغۇزۇپ ھاراقكەشلىرىگە يېگۈزۈۋەتتى. غوتۇلدىسام مېنى سارالىق، قويغۇزۇۋېتىمەن دەپ تېخى، — تۇردىخان مىچىلداپ يىغلىدى.

قۇباقمۇ تىرنىقىنى تاتىلاشقا باشلىدى:

— ھېسابى يوق ئالاتتى... ئەمدى مۇنۇ خوتۇن ئۇنىمايدىغان بولۇۋالدى... قېيىداپ يۈرىيدۇ، — دېدى قۇباق چۈشىنىكسىز

① «خەيرلىك ئىش» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 - يىل، 52 - بەت.

② «سۇبھى» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 - يىل، 133 - بەت.

غوتۇلداپ.»①

بۇ پارچىدا، ھېكىمنىڭ ئاجىز، بىچارىلەرنى بوزەك قىلىپ ھەر دائىم ئۇلارنى قاقتى - سوقتى قىلىدىغان، قورقۇتۇپ ئالدايدىغان نەپسانىيەتچى خاراكتېرى بىلەن تۇردىخاننىڭ ئۆز ئائىلىسىنى جان تىكىپ قوغدايدىغان، ئېرىگە ۋاپادار، تۇرمۇشقا بولغان مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك خاراكتېرى جانلىق ئىچىلغان بولسا، تۆۋەندىكى پارچىدىن بىز ئازنىخاننىڭ مال - دۇنيا، يۈز - ئابرۇي دېسە جېنىنى بېرىدىغان، شۆھرەتپەرەس خاراكتېرىنى كۆرۈپ ئالالايمىز.

« — ئاتىلار تېپىلدىما؟

— ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ پايدا ئەمدى. قىزىم، بەختىڭ ئىچىلدى. بەرقۇت، مەخمەل، تاۋار - دۇردۇن، لەمبۇق - كەشمىر، ئالتۇن - كۈمۈشكە ئورۇلۇپ كېتىدىغان بولدۇڭ ئەمدى...»،② « — ئامەت، بەخت دېگەن شۇ، ئەڭگە بايغا ئانا بولىدىغان بولدۇم، بۇگۈن جانساخان ئاپپاقنىڭ ئۆزى مېنى سارايغا تەكلىپ قىلىپ گۈلەمخانىنى سوردى. ئايلانسۇن، بىر ئەمەس يۈز گۈلەمخان بولسىمۇ بايىنىڭ بېشىدىن سادىغام قىلىۋېتىمىز دېدىم.»③

«ئۆزۈم چوڭ قىلدىم، قىزىم مېنىڭ قولۇمدىكى ئۈزۈكۈم، كۆڭلۈم كىمنى تارتسا شۇنىڭ قولىغا سېلىپ قويىمەن.»④

زوردۇن سابىر ئۆز پوۋېستلىرىدا يەنە خەلق تىلىنىڭ گۈل تاجىسى ھېسابلانغان ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللەردىن ھەم

① «ۋاپادارلار» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 362 - بەت.

② «گۈلەمخان» پوۋېستى، «گۈلەمخان» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 - يىل، 42 - بەت.

③④ «گۈلەمخان» پوۋېستى، «گۈلەمخان» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 - يىل، 42 - ، 43 - بەت.

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ ئەسەرلىرىنىڭ قايسىل قىلىش كۆچىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان. شۇڭا ئۇنىڭ تىل ئىشلىتىشتىكى ماھارىتى ۋە ئۆزگىچىلىكى ئۇ يازغان ئەسەرلەرنى كىتابخانلانىڭ سۆيۈپ ئوقۇشى، چۈشىنىشى، ئۇنىڭدىن بەدىئىي زوق ئېلىشى ئۈچۈن ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش رولىنى ئويناپغان.

(5) تۇزۇلۇش جەھەتتە سالام خەت ۋە ماۋزۇلارغا بۆلۈپ بايان قىلىش شەكلى ئارقىلىق بەدىئىي سەھنىنى يېغىنچاق ئىپادىلەگەن. «ۋاپادارلار»، «خەيرلىك ئىش»، «ئارچا ياپرىقى» قاتارلىق پوۋېستلاردا زوردۇن سابىر كۆپىنچە كىچىك ماۋزۇ قويۇش شەكلى ئارقىلىق، بولۇپمۇ كىتابخاننى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئويلاندۇرىدىغان «ئىدىقۇت چالمىسى»، «كارىز سۇيى نېمىشقا لېيىدى...؟»، «غەزەپ»، «گۇمان»، «كىم ئۇ سىزگە ئۆز قەلبىنى ھەدىيە قىلغان؟» دېگەندەك سوئال تەرىقىسىدىكى ماۋزۇلارنى قويۇش ئارقىلىق كىتابخانلارنى ئەسەرگە جەلپ قىلسا، يەنە بىر قىسىم پوۋېستلىرىنى سالام خەت شەكلىدە يېزىش ئارقىلىق، ئەينى دەۋردىكى زامانىۋى ئۇچۇر ئالاقىلىشىش ئەسلىھەلىرى ئومۇملاشمىغان تارىخىي شارائىتتىكى ياشلارنىڭ پىسخىكىسىغا مۇۋاپىقلاشتۇرغان. ئاپتور بۇنداق قىسقا يېزىلغان سالام خەت شەكلى ئارقىلىق زور ئىجتىمائىي ۋەقەلەرنى يېغىنچاق شەكىل ئىچىدە مەركەزلىك ئىپادىلەپ بەرگەن.

(6) مەنزىرە تەسۋىرلىرى ئارقىلىق ھېسسىياتنى ئىپادىلەش. زوردۇن سابىرنىڭ پوۋېستلىرىدا تەسۋىرلەنگەن سورۇن، تەپسىلات، مەنزىرە تەسۋىرى، پېرسوناژلارنىڭ ھېس ـ تۇيغۇسى، ئارزۇ ـ ئارمىنى ۋە مۇھەببەت ـ نەپرىتى بىلەن چەمبارچاس باغلانغان.

مەسىلەن: «يەرگە يورۇق چۈشمەستە ئورنىدىن تۇردى ـ دە، پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ ھەمرانىڭ ھويلىسىدىن چىقتى، قونغان

ئۆيدە ناشتا قىلىش ئادىتىگە خىلاپلىق قىلىپ ئېتىز يوللىرى بىلەن مەيدان تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى، سېنتەبىرنىڭ شەبنەملىك سەھىرى ئۇنىڭ يوللىرىغا ئۇنچە ـ مارجان چېچىپ كۆتۈۋالىدى... ياۋا گۈللەر مەڭزىگە قونغان رەڭدار ئۇنچىلەرنى ئالىقىنىغا ئېلىپ سۆيدى. ئېرىقلاردا شۇرلىشىپ، سۈزۈك تاشلارنى چاقنىتىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۇيى بىلەن يۈزىنى يۇدى. مەجنۇن تال ۋە جىگدىلەر شېخىدا چۈرۈقلىشىۋاتقان قۇشلارغا قاراپ ھەۋەس بىلەن كۈلدى. بۇلاق سۈيىدەك تاڭ سۇبھىسى ئارىسىدىن بۇگۈنكى كۈن ئۈچۈن خەيرلىك ئىزدىدى. بەختتىن ھاياجانلانغان ئادەمگە ھەممىلا نەرسە يېڭى ۋە گۈزەل كۆرۈنىدۇ.»①

ئاپتور بۇ پارچىدا ئەسئەتنىڭ، سۇبھىنىڭ ئۆز قىزى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىنكى خۇشاللىقىنى تەبىئەت مەنزىرىلىرىگە گىرەلەشتۇرۇپ ئىپادىلىگەن.

زوردۇن سابىر پوۋېستلىرىدا يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلەردىن باشقا مىللىي ئالاھىدىلىك بىلەن يەرلىك ئالاھىدىلىك ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ.

دېمەك، زوردۇن سابىر پوۋېستلىرى مەزمۇن جەھەتتىكى موللىقى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى بەدىئىي شەكىل جەھەتتىكى خىلمۇخىل ۋە رەڭدارلىقى بىلەن يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ.

① «سۇبھى» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 174 ـ بەت.

ئالتىنچى
«ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستنىڭ بەدئىي مۇۋەپپەقىيىتى توغرىسىدا

زوردۇن سابىرنىڭ پوۋېست ئىجادىيىتى كۆپ مەنبەلىك بولۇپ پۈتۈن ئىجادىيىتىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ ۋە ئۇنىڭ بەدئىي جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتىگە «ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستى ۋەكىللىك قىلىدۇ.

«دوستلۇق بىلەن دۇشمەنلىكنىڭ كۆرىشى، بەخت بىلەن پاراكەتنىڭ بىر ـ بىرىگە قەست قىلىپ تۇرۇشى، خاپىلىق بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى، ئومۇمەن بۇ زىت نەرسىلەردىن ھېچكىم ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ، ساڭا ھۆسن بىرىپ ياراشقان كىيىملەرنىڭ كۆنلەرنىڭ بىرىدە كېرەكسىز لاتىغا، يىرگىنچلىك نەرسىگە ئايلانغىنىغا ئوخشاش سېنىڭ بەدەن ـ بەدىنىڭنى ئېرىتىۋەتكەن خۇشاللىقىمۇ كۆنلەرنىڭ بىرىدە پېشانە تەرىكىدەك قۇرۇپ تۆگەيدۇ، ئۇنىڭ تۆگىگەن كۈنى خاپىلىقنىڭ باشلانغان كۈنى بولىدۇ. سەلتەنەتلىك تاج ئىگىلىرىمۇ، كۈلاھ ـ جەندە كىيگەن غەمسىز دۇئانىلارمۇ مۇشۇنداق ياشايدۇ. سەۋەبى ھاياتنىڭ بۇ قانۇنىنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ئېلى مانا مۇشۇ ئەقىدىنى قۇۋۋەتلىگۈچى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خۇشال بولسا ئۈچۈپ كەتمەيدۇ، خاپا بولسا چۆچۈپ كەتمەيدۇ. راھەت ـ پاراغەتكە ئۆزىنى ئېتىپ، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقۇپ، ئاسان يول بىلەن بەختكە ئېرىشىشنى ئىزدىگۈچىلەر ئۇنىڭ

ئۈچۈن ئەرزىمەس ئادەملەر. لېكىن تۇرمۇش ئەرزىمەس ئادەملەرنىمۇ ئېلىپ كەلگەن ئادەملەرگە دوست قىلىپ قويىدۇ.» ①

ئەنگلىيىلىك ئەدەبىيات نەزەرىيىچىسى ئىلزابىت بوۋېن يازغۇچىلارنىڭ بۇرچى ئۈستىدە توختىلىپ: «ئەگەر يازغۇچى ئۆز ئەسىرىنى ئۇزاققىچە ساقلىنىپ قالىدىغان قىلىمەن دەيدىكەن، ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېتىقادىغا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەسىر قوزغاشقا، ئۇلار بىلەن ئىدىيە بىرلىكى بولۇشقا دىققەت قىلىشى، سەۋەبىنى جەھەتتىن بۇرۇنقى يازغۇچىلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغان بولۇشى لازىم» ② دەپ كۆرسەتكەنىدى.

زوردۇن سابىر ئۆز ئىجادىيىتىگە مانا مۇشۇنداق يۇكسەك تەلەپ قويۇپ ئەسەر يازغان يازغۇچى بولغاچقا، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆز قىممىتىنى يوقاتمىدى. يىدىغان ئەمەس، بەلكى دەۋرنىڭ ئېقىنىغا ئەگىشىپ ئۇزاققىچە ساقلىنىپ قالىدىغان قىممەتلىك ئەسەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. زوردۇن سابىر پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ھېكايە، پوۋېست، رومانىدىن ئىبارەت ھەممە تۈرىدە ئەسەر يازغان، شۇنىڭدەك ھەممە تۈرىدە ئوخشاشلا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئىستېداتلىق يازغۇچى.

ئاپتور بۇ پوۋېستتا ئىلىم ـ پەن ۋە يېڭىلىق يارىتىش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىۋاتقان، ئىزدىنىش روھىغا ئىگە زىيالىيلارنىڭ ئالىي مەكتەپ ھاياتى ھەم ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىنكى خىزمەت، مۇھەببەت، نىكاھ ئىشلىرىنى كونكرېت تەسۋىرلەپ، مۇھەببەتنى ئىلىم ـ پەن ۋە گۈزەل غايە بىلەن چەمبەرچاس باغلاپ،

① «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 225 ـ بەت.
② ئابدۇۋەلى ئابدۇكېرىمنىڭ «تۇرمۇش ۋە ئىلھام» دېگەن ئەسىرىدىكى نەقىلدىن ئېلىنىدى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 61 ـ بەت.

مۇھەببەتنىڭ ئۇلۇغ كۈچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلغان.

ھەممىمىزگە مەلۇم، ھەرقانداق ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى، ئاپتورنىڭ يەتمەكچى بولغان غايىۋى مەقسىتى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭدا يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق ئەكس ئېتىدۇ. چۈنكى ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ئادەمنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈش، ئادەمنىڭ جانلىق خاراكتېرىنى يارىتىش. يارىتىلغان جانلىق خاراكتېرلار ئىجتىمائىي مەزمۇنغا باي، چۈنكى ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ئادەمنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈش، ئادەمنىڭ جانلىق خاراكتېرىنى يارىتىش، يارىتىلغان جانلىق خاراكتېرلار ئىجتىمائىي مەزمۇنغا باي بولۇش، پېرسوناژلار ئىچكى دۇنياسىنىڭ مۇلىقى، كۆپ خىللىقى، ئۆزگىرىشچانلىقىنى يورۇتۇپ بېرىشتىن ئىبارەت. ئاپتور ئەسەردە تۇرمۇش ئۇسۇلى، قىزىقىشى، ئىرادە، ئېتىقادى، مىجەز ـ خاراكتېرى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئېلى، مەھبۇبە، كامىل، خانقىز، ئىدرىس ئەپەندى قاتارلىق زىيالىيلارنىڭ ئوبرازىنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە يارىتقان. ئەسەر مۇڭۇپپەقىيىتىنى گەۋدىلەندۈرگەن باش قەھرىمان ئېلى ئانىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئائىلە قىينىچىلىقى تۈپەيلى تولۇقسىزغىچە ئوقۇپ ئوقۇشتىن توختاپ، دادىسىنىڭ ئائىلە ۋە دېھقانچىلىق ئەمگىكىگە ياردەملىشىپ دادىسىنىڭ يۈكىنى يەڭگىللەتمەكچى بولىدۇ. بۇ ۋاقادار يىگىت نامرات گۈزەللىكىنى نۇقتا قىلىپ يېزا خىزمىتىنى ئىشلەشكە شەھەردىن كېلىپ ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە ئورۇنلاشقان شامىل شۇجىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قوللىشى ئارقىسىدا ئۆز ئىقتىدارىغا تايىنىپ پىداگوگىكا تېخنىكومىغا ئوقۇشقا كىرىدۇ ھەم بۇ ياخشى پۇرسەتنى قەدرلەپ ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىدۇ. ئېلى ئۆزىنىڭ ئىلىم ـ پەنگە بېرىلگەن قەلبىدە پەيدا بولغان بۇ تۇيغۇغا زادىلا

قىزغىنلىقى، ھاياتىنىڭ ھەرقانداق قىزىقى ۋە لەززىتىدىن ئوقۇش ۋە ئىزدىنىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقى بىلەن ئوقۇتقۇچى ـ ئۇستازلارنىڭ ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ ئالاھىدە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ. قىز، مۇھەببەت ئۈنى قىزىقتۇرمايدۇ. شۇڭا ئۇ بۇ يىگىرمە ئىككى ياشلىق يىگىتنىڭ باش قاتۇرىدىغان ئىشى ئەمەس، بەلكى كەلگۈسىدە ئۆزى كامال تاپقاندا ئۆزلۈكىدىن ھەل بولىدىغان ئىش دەپ قارايدۇ.

بىراق تۇرمۇش ھەقىقىتى، ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى ئۇنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنمايدۇ. يەنى «4 ـ ماي» مۇناسىۋىتى بىلەن ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق پائالىيەتتە ئېلى «ياشلىق باھاراسىزنى ۋەتەنگە تەقدىم قىلايلى» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلەيدۇ. ھەم شۇ يىغىن زالىدا ئۆزىنىڭ گۈزەللىكى ۋە پاراسەتلىكى بىلەن ھەممىنى جەلپ قىلىپ كەلگەن مەغرۇر ۋە تەلەپچان قىز مەھبۇبە بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ يوشۇرۇن يىپ بىلەن مەھبۇبەگە باغلىنىپ قالغاندەك بىئارام بولىدۇ، نېرۋىلىرى چېچىلىدۇ، ئىشىنىڭ بەرىكىتى، ئۈيقۇسىنىڭ مەززىسى قاچىدۇ. ئۇ بۇ ئازابلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۈندىلىك ئىشىنى بىر ھەسسە كۆپەيتىدۇ.

«لېكىن شۇنداقتىمۇ ھامان ئۇنىڭ دىققىتى چېچىلىدۇ. بۇدۇر چاچ، خىيالچان، قاراكۆزلۈك، ئوماق قىز نېمىلا قىلمىسۇن ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتقاندەك، مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ: ‹كۆزىڭىز كىتابتا بولغىنى بىلەن خىيالىڭىز باشقا يەردىغۇ، نېمىشقا ئۆزىڭىزنى ئالدايسىز ھەم باشقىلارنى ئالدايسىز!› دەۋاتقاندەك بىلىنىدۇ...①

ئېلى ئىلىم ـ پەنگە بېرىلگەن قەلبىدە پەيدا بولغان بۇ تۇيغۇغا زادىلا

① «ئارچا ياپرىقى» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 ـ يىل، 259 ـ بەت.

بېرىلمەيدۇ. ئۇنىڭچە مۇھەببەت ئىلىم ـ پەننىڭ دۈشمىنى، ئۆگـ-
نىش ۋە ئىزدىنىشنىڭ زور توسالغۇسى ئىدى. شۇڭا ئـۇ تـەكـرار
قىلغاندا قەغەزلەرنىڭ بىر بۇرجىكىگە «ئېلى يەنە قىز توغرىسىدا
ئويلىغىلى تۇردۇڭمۇ، ئۇنۇتقىن، ياراملىق بولىمەن دېسەڭ ئۇنۇت-
قىن، كېرەكسىز بولىمەن دېسەڭ بىراقلا مۇنۇ قەغەز ئارىسىدىن
چىق!»① دەپ يېزىپ ئۆز ـ ئۆزىنى مۇھەببەتكە بېرىلمەسلىككە
ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ. بىراق ئۇنىڭ بۇ سادىدا چۈشەنچىسى بىلەن
كىشىلىك تۇرمۇش ھەققىدىكى مۇنداق ئۆتكۈنچى تەسراتىنى ھايات
رېئاللىقىنىڭ دەھشەتلىك ئېقىنى ئاسانلا يۇيۇپ كېتىدۇ. ئاپـتـور
بۇيەردە ئېلىنىڭ روھىي ھالىتىنى تۇرمۇش قانۇنىيىتىگە ماس
ھالدا ناھايىتى چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەپ، ياشلىقتىكى مۇھەببەت
ۋە مۇھەببەتنىڭ سېھرىي كۈچىنى نامايان قىلغان.

دېمەك، ئەسەر باش قەھرىمانى ئېلى ئوبرازى ياشلارغا نىسبە-
تەن ئۇلۇغۋار غايە تىكلەپ، توغرا دۇنيا قاراشنىڭ يىتەكچىلىكىدە
ئۆگىنىش، خىزمەت، دوستلۇق، مۇھەببەت، ئەخلاق جەھەتـتـكى
مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى توغرا ھەل قىلىپ ساغلام ئۆسۈپ يېتە-
لىشىدە مول تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە ئۇنۇقلۇق يارىتىلغان
ئوبراز.

گەرچە مەھبۇبە شەھەردە، يۇز ئابرويلۇق ئائىلىدە ئۆسۈپ يە-
تىلگەن ئەركە قىز بولسىمۇ، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قاچمايدۇ. شۇڭا
مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزۈپ، ياخشى ئورۇنلارغا خىزمەتكە
ئورۇنلىشىش پۇرسىتى بولسىمۇ، قىلچە ئىككىلەنمەستىن يېزىغا
چۈشۈپ ئىشلەيدۇ. كىچىكىدىن باياشات تۇرمۇش ئىچىدە چوڭ

① «ئارچا ياپرىقى» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق
نەشرىياتى، 1984 ـ يىل، 263 ـ بەت.

بولغان ياسانچۇق نازۇك بۇ قىز يېزىدىكى جاپالىق تۇرمۇش ئىچىدە
چىنىقىدۇ، داۋاملىق تىرىشىپ ئۆگىنىدۇ، ئىزدىنىدۇ، ھەم غايە،
ئارزۇلىرى بىردەك بولغان ئېلىغا باشتىن ـ ئاخىر چىن ئەقىدە
باغلايدۇ. ئۇنىڭ ئېلىغا بولغان مۇھەببىتى كاملىجاندەك شۆھرەت-
پەرەس بايۇەچچىنىڭ خىلمۇ خىل قايمۇقتۇرۇشلىرى ئالدىدا تەۋرەپ
قالمايدۇ. چۈنكى ئېلىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئىزدىنىش روھى، كەسىپ-
چانلىقى، ۋە جاپاغا چىداش قەيسەر ئىرادىسى مەھبۇبەنىڭ قەلبىدە
چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرغانىدى. شۇڭا مەھبۇبە بۇ ساپ قەلب ئە-
گىسى تىرىشچان يىگىت ئېلىغا پۈتۈن تەقدىرىنى باغلاپ ئۇنىڭ
بىلەن تۇي قىلىدۇ. ئۇلار بەختلىك تۇرمۇشقا ئەمدىلا قەدەم قويغاندا
ئېلى ئۆگزىدىن يىقىلىپ چۈشۈش سەۋەبى بىلەن پالەچ بولۇپ قا-
لىدۇ، ئەمما مەھبۇبەنىڭ ئېلىغا بولغان مۇھەببىتى يەنىلا ئۆزگەر-
مەيدۇ. ئېلىغا بىردەم بولسىمۇ روھىي جەھەتتىن خۇشاللىق ئاتا
قىلىش ئۈچۈن بارلىق زېھنىنى ۋە كۈچىنى سەرپ قىلىدۇ.

ئاپتور ئەسەر ۋەقەلىكىنى مانا مۇشۇنداق پاجىئەلىك ئورۇن-
لاشتۇرۇش ئارقىلىق مەھبۇبەنىڭ ياخشى كۆنلەردە يولدىشىنىڭ
يېنىدا، يولدىشىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەندە سەن بىلەن
ئادا ـ جۈدا دەيدىغان بىر قىسىم ۋاپاسىز ئايالىلاردىن ئالاھىدە پەرق-
لەندۇرۇپ ئۇنى ئاق كۆڭۈل، ۋاپادار، گۈزەل قەلب ئىگىسى ئىكەن-
لىكىنى نامايان قىلغان.

سېلىشتۇرمىلىق بەدىئىي تەسۋىر، ئوبرازلىق سەنئەتنىڭ ئا-
ساسلىق ئىپادىلەش ئۇسۇلى، شۇنداقلا ئاپتورنىڭ بەدىئىي ماھارىتى
بىلەن ئوبراز خاراكتېرىنىڭ خاسلىق ۋە ئېنىقلىقىنى گەۋدىلەن-
دۈرىدىغان مۇھىم ئامىل. ئاپتور بۇ ئەسەردە كامىل بىلەن خانقىز-
نىڭ ئېلى بىلەن مەھبۇبەنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان

خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى سېلىشتۇرۇپ يورۇتۇپ بەرگەن.

ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن كامىل ھايات لەززىتىنى ئويۇن ـ تاما- شادىن، قىز ـ ئاياللاردىن ئىزدەيدۇ. شۇڭا ئۇ مەھبۇبىگە بولغان شەھۋانىي ھەۋىسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىنىڭ پالەچ بولۇپ قە- لىشىغا ھەم ئۆلۈۋالماقچى بولۇشىغىمۇ سەۋەبچى بولىدۇ. شۇڭا ئا- خىرىدا ھەققانىيەت ئىدىيىسى كۈچلۈك بولغان دادىسى شامىل شۇ- جى تەرىپىدىن قانۇنىنىڭ جازاسىغا تاپشۇرۇلىدۇ. ئەسەردە تەسۋىر- لەنگەن خانقىز بولسا، گەرچە زىيالىي بولسىمۇ، جاھاننىڭ ئىش- لىرىنى ئويۇن ـ تاماشا دەپ چۈشەنگەن ياسانچۇق، بىلىمىنىڭ قەد- رىگە يەتمەيدىغان، كۆڭۈلنى بايلىق، مەرتىۋە بىلەن ئۆلچەيدىغان، شۇ سەۋەبتىن ئەڭ ئاخىرىدا ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ قېلىشتەك پا- جىئەگە يولۇققان ئوبراز.

يۇقىرىقى ئوبرازلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئۆزگە- چە خاراكتېرى، قىزىقىشى، ھەۋەسلىرىنى ئاپتور ئەسەردە مەھبۇ- بىنىڭ دادىسى ئىمىن ئەپەندىنىڭ تىلى ئارقىلىق جانلىق باھا- بەرگەن:

« ـــ ياخشى! ـــ دېدى مەھبۇبەنىڭ دادىسى ئېلىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ، ـــ مەن ئۇزۇن يىللىق مائارىپچى، بالىلارنىڭ، ياشلارنىڭ مىجەز ـ ھەۋەسلىرىنى كۆزىتىشكە قىزىقىمەن. سە- لەرگە قىزىق تۇيۇلسىمۇ ئېيتىپ قوياي، خانقىز ئۆيگە كىرىپلا يېڭى گىلەم ئالغىنىمىزغا سەپسالدى. كاملجان ئوغلۇم مېنىڭ كاستۇم كىيىپ چۈشكەن رەسىمىگە، ئەينەكلىك ئىشكاپ ئىچە- دىكى ھاراق، رومكىلارغا دىققەت قىلدى. ھارۇنكەش ئەركىلەتمە ئە- سىمىڭ بولۇپ قالسۇن، خاپا بولما، ھارۇنكەش بالا كىيىملىرىنمۇ سىقمايلا كىتاپ جاۋىنىگە يېپىشتى. قويۇپ بەرسەم كىتابلارنى

ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلغۇسى، قولتۇقىغا بىر نەچچىنى قىسىپ ماڭغۇسى بارەك قىلىدۇ.»①

ئەسەردە يۇقىرىقى ئوبرازلاردىن باشقا مائارىپ ساھەسىدە ئۇزۇن مەزگىل جاپالىق خىزمەت قىلغان ۋە قىلىۋاتقان ئىمىن ئەپەندى، ئىدرىس ئەپەندىلەرنىڭ ئوبرازى شۇنىڭدەك ئۆز ھوقۇقىنى قانۇنىي پرىنسىپلار بويىچە ئىجرا قىلىدىغان ئىنسانپەرۋەرلىك روھىغا ئىگە شامىل شۇجى، ۋە ئېلىنىڭ كېسەلچان دادىسى، ئەمگەكچان، سەنئەت سۆيەر ئاكىسى، ئىشچان، چېچەن يەڭگىسى قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازى سۈرەتلەنگەن. بۇ بىر قاتار ئوبرازلار ئىچىدە ئىدرىس ئە- پەندىنىڭ ئوبرازىنى كىشىنى تولىمۇ سۆيۈندۈرىدۇ. ئەسەردە تەس- ۋىرلەنگەن «ئىدرىس توكۇر» لەقىمىنى قوشۇپ دېمىسە كىشىلەر ئۇقمايدىغان مەكتەپنىڭ بۇ ئىلمىي مۇدىرى قارىماققا قوپال كۆ- رۈنگىنى بىلەن يۇمشاق كۆڭۈل، كىشىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان، كۆكسى ـ قارنى كەڭ، بېشىدىن ئىسسىق ـ سوغۇق كۆپ ئۆتكەن 40 يىللىق مائارىپچى، شۇڭا ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بىلىمگە بېرىل- گەن ياشلارنى كۆرسە ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولىدۇ ھەم ئۇلارنىڭ تېخىمۇ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت ۋە شەخسىي تۇرمۇشىغىچە كۆڭۈل بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ھەم ئۇلارغا ھەر جەھەتتىن ياردەم بېرىدۇ. ئېلىنىڭ بېشىغا ئېغىر قىسمەت چۈشكەندە ھەممىدىن بەك ئازابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىسى- نىڭ بەختى بىلەن بەختلىك، خۇشاللىقى بىلەن خۇشال، كەلگۈ- سىدىكى ئۈتۈقلىرى بىلەن ئۈمىدلىك ئىلىم سۆيەر ئادەم. ئاپتور ئىدرىس ئەپەندى ئوبرازى ئارقىلىق مىللەتنى رونىاق تاپقۇزۇشتا ما-

① «ئارچا ياپرىقى» پوۋېستى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 234 ـ بەت.

ئارىپقا تايىنىش، مائارىپنى گۈللەندۈرۈشتە ئىقتىدار ئىگىلىرىگە تايىنىش ۋە ئۇلارنى قەدىرلەشتىن ئىبارەت زور ئىجتىمائىي مەسىلىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

يازغۇچى ئەسەرنى تۈزۈلۈش جەھەتتە ماۋزۇلارغا بۆلۈپ بايان قىلىش شەكلى ئارقىلىق بەدىئىي سەھنىنى ئىخچام ۋە يىغىنچاق قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ، مەزمۇننى مەركەزلىك ئىپادىلەش ئىمكانىيىتىنى ياراتقان. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىڭ خىلمۇ-خىل ھەرىكەتلىرى، تۇرمۇشنىڭ ئۇششاق - چۈششەك كۆرۈنۈشلىرى، سورۇن، تەپسىلات، مەنزىرە تەسۋىرى قاتارلىقلار قەھرىمانلارنىڭ ئىدىيىسى، ھېس - تۇيغۇسى، ئارزۇ - ئارمىنى مۇھەببەت - نەپرىتى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. ياپونىيىنىڭ مەشھۇر مىكرو ھېكايە ئىجادىيەتچىسى شىڭ شىنىي ئۆزىنىڭ مىكرو ھېكايە ئىجادىيىتىنى قانداق تاللاش، قانداق بېرىش ھەققىدىكى تەجرىبىلىرى ئۈستىدە توختىلىپ: «بىرەر ياخشى جۈملە تاللاش ئۈچۈن، قىرائەتخانەمدىن چىقماي سەككىز سائەتكىچە ئىزدەنگەن چاغلىرىم بار»① دېگىنىگە ئوخشاش زوردۇن سابىرمۇ تىل ئۆگىنىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن يازغۇچى. ئۇنىڭ «ئارچا ياپرىقى» ناملىق پوۋېستىنىڭ تىل جەھەتتىكى ئۆزىللىكى پېرسوناژ تىلىنىڭ ئىندىۋىدوئاللىغىدا تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن ھەر بىر پېرسوناژنىڭ تىلىدىن ئۇلارنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكى، مىجەز - خۇلقى، بىلىم سەۋىيىسى، ھايات شارائىتلىرى بىلىنىپ تۇرىدۇ. «ھارۋا كامىلجانلارنىڭ ئىشكىدىن ئۆتتى. كا-

① قاۋسىلقان قامىجانىنىڭ «ئەدەبىي ئەسەر ۋە بەدىئىي زوق» دېگەن كىتابىدىكى نەقىلدىن ئېلىندى.

مىلجان ئېلىنىڭ قۇلىقىغا:

—ئېشەك بولمىغان بولسا ئۆيگە كىرەتتۇق، ئاپام ئېشەككە ئۆچ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كامىلجان ئېشەك ھارۋىسىدا كېپتۇ، دېسە ئەلە - مەھەللە ئالدىدا سەت، —دېدى...①»

« — قورۇقلۇقتا بايلىق جىقمۇ، دېگىز تېگىدە بايلىق جىقمۇ؟ دېگىز ئاستىدا يۈز مىليارد تونىنىدىن جىق ئالتۇن، ئۈچ يۈز سەكسەن مىليارد تونىنىدىن كۆپ نېفىت بار ئىكەن. دېگىز ئاستىدىكى رۇدىلارنى يەر يۈزىگە يېيىتسا ئىككى يۈز مېتىر قېلىنلىقتا بولىدىكەن. ئاسمانمۇ دېگىزغا ئوخشاش تەگسىز، سىرلىق. ئىككىسى ئوخشايدۇ، قايسىسى بايراقكەن...؟

—قايسىسى باي بولسىمۇ بىزگە ئەسقاتمايدۇ! —دېدى كامىلجان قىزغا پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن يېقىنلىشىپ، —لازىمى دامىنىڭ بايلىقى، دادامنىڭ ھوقۇقى، ئىناۋىتى، دادام يەنە ئۆستى. مەخسۇس ماشىنا تەگدى. دادامىلا ھايات بولىدىكەن، بىز تىرىشماقمۇ بەختلىك بولالايمىز!

ئۇ ئوكۇل قولىنى قىزنىڭ نازۇك بېلىدىن ئۆتكۈزدى. شۇ چاغدا قىزدا تۇيۇقسىز غايىۋى كۈچ پەيدا بولدى - دە، بىرلا سىلكىنىپ يىگىتنىڭ چاڭگىلىدىن ئازاد بولدى.»②

يۇقىرىقى پارچىلاردىن بىز كامىلجاننىڭ شۆھرەتپەرەس، دائىسىنىڭ ھوقۇقىنىڭ سايىسىدا بايۋەچچىلەردەك ياشاشنى بەخت دەپ چۈشىنىدىغان پەس ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى كۆرۈپ ئالالايمىز.

«ئېلى مەھبۇبەنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى ئويناپ تۇرۇپ:

①② «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، شۇ ناملىق پوۋېستى، 233 - ، 249 - بەت.

— ياق ئۇنىڭدىن كۆرە، ماۋۇ بايرون شېئىرىنىڭ ئىنگلىز-چىسىنى ئوقۇپ بېرىڭا، مەن يىگىرمە ئۇچ كۇن ئىنگلىزچە ئوقۇ-مىدىم، ئەمدى سىزدىن قالمىغان بولدۇم، —دېدى.

— مەن سىزگە يۈك، —دېدى ئېلى ئۇزاق جىمجىتلىقتىن كېيىن قىزىنىڭ چېچىنى ئوينىۋاتقان بارماقلىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، — سىزنى بەختسىز قىلىپ قويدۇم.

— نېمە؟ سىز ھاياتقۇ، —دېدى قىز كۆلۈپ تۇرۇپ ئېلىنىڭ ئېڭىكىدىن كۆتۈرۈپ كۆزىگە قاراپ، — ئىنسان بەدىنى بىلەن ئە-مەس، قەلبى بىلەن قەدىرلىك. بەدەن كالىمۇ، تۆگىمۇ بار. مەن سىزنىڭ جىسمىڭىزنى ئەمەس، قەلبىڭىزنى ياراتقانمەن. بەدىنىڭىز مەيلى قانچىلىك دەرىجىدە كېرەكسىز بۇلۇپ كەتسىمۇ يۇرىكىڭىز سوقۇپلا تۇرسا، پاك قەلبىڭىز ئۆزگەرمىسىلا، سىز يۈك ئەمەس، بەلكى بەخت بولۇپ تۇيۇلۇۋېرىدۇ. ماڭا لازىمى قەلبىڭىز.»①

گېگىل مۇھەببەت ھەققىدە توختىلىپ: «مۇھەببەتتە ھەق-قەتەن بىرخىل ئالىيجاناب پەزىلەت بار، ئۇ پەقەت جىنسىي ھەۋەس بىلەنلا توختاپ قالماستىن، بەلكى ئۆزىدىكى ئالىيجاناب، گۈزەل قەلبىنى تولۇق ئىپادىلەپ جانلىق، تېتىك، باتۇر، پىداكارانە روھ ئارقىلىق باشقا بىرەيلەن بىلەن بىرلىشىش تەلىپىدە بولىدۇ» دېگەن.②

ئاپتور مەھبۇبە ئوبرازى ئارقىلىق مانا مۇشۇنداق پىداكارانە روھنى ئىپادىلەپ ئوقۇرمەنلەر قەلبىدە چوڭقۇر سۆيۈنۈش ۋە ئۆ-گىنىش تۇيغۇسىنى قوزغىغان. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، زوردۇن

① «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 ـ يىل نەشرى، شۇ ناملىق پوۋېستى، 318 ـ بەت.

② رەھمەتجان ئىمىن: «مايبۇلاق»، 1999 ـ يىل 2 ـ سان، 85 ـ بەت.

سابىر «ئارچا ياپرىقى» پوۋېستىدا دەۋرىمىز ياشلىرىنىڭ ئوخشاش بولمىغان ھېسسىياتى، ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى يىغا بىلەن كۈلكە، مۇھەببەت بىلەن نەپرەت، گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇك قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ھەقىقىي ئىنسان خاراكتېرىنى يورۇتۇپ بەرگەن.

يەتتىنچى
زوردۇن سابىر رومانلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئالاھىدىلىكى

1. زوردۇن سابىر رومانلىرىنىڭ مەزمۇنى

رومان ئىجادىيىتى زۇردۇن سابىرنىڭ پۈتكۈل پروزا ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ يارقىن گەۋدىسى بولۇپ، ئاپتورنىڭ پۈتكۈل ئىجادىيىتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. زۇردۇن سابىر 1970 ـ يىللاردىن تارتىپلا رومان ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغچە يەتتە توپلامدىن تەركىب تاپقان توت رومانىنى نەشردىن چىقاردى. 1980 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «ئاۋرال شامالىرى» ئاپتورنىڭ رومان ئىجادىيىتىگە ئاساس سالغان تۇنجى رومانى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1983 ـ يىلى نەشردىن چىقارغان «ئىزدىنىش» رومانى ئاپتورنىڭ پىشقان قەلەم كۈچىنى نامايان قىلىپ، ئەدەبىيات مۇنبىرىدە كۆچلۈك تەۋرىنىش ھاسىل قىلدى. 1990 ـ يىللاردا «ئاتا»، «ئانا يۇرت» رومانلىرىنى ئېلان قىلىپ ئۇيغۇر بۇگۈنكى زامان رومانچىلىقىدىكى يۇقىرى پەللىنى ياراتتى.

ئاپتورنىڭ بۇ رومانلىرى ئېلىمىزنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي شارائىتلىرىدىكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش، ھايات، سۆيگۈ، مۇھەببەت ۋە كۆرەش تارىخىنى جانلىق ئەكس ئەتتۈردى. شىنجاڭنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي شارائىتلىرىدىكى ئەڭ مۇھىم بولغان ئۆزگىرىشلىرىنى، ئۆتكۈر بولغان دەۋر زىددىيەتلىرىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ، خۇددى بىر ئېپوستەك تارىخنىڭ

ھالقىلىق مەسىلىلىرىنى جانلىق ئېچىپ بەردى. ئۇنىڭ رومانلىرى ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدىن تارتىپ مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغچە بولغان ئۆزگىرىشلىرىنى بىر ـ بىرىگە چاتتى. ئۇنىڭ داڭلىق رومانى «ئانا يۇرت» نى 1940 ـ يىللاردا يۇز بەرگەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە، زۇلۇمغا، فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە، ئەكسىيەتچىلىككە قارشى روھىنىڭ ۋە كۆرەش جەريانىنىڭ جانلىق ئىپادىسى دەپ قارىساق، 1980 ـ يىللاردا ئېلان قىلغان «ئاۋرال شامالىرى»، «ئىزدىنىش»، «ئاتا» قاتارلىق رومانلىرى ئېلىمىزنىڭ 1950 ـ ۋە 1960 ـ يىللىرىدىكى ئۆزگىرىشلىرىنىڭ يارقىن ئىپادىسى بولدى.

«ئاۋرال شامالىرى» ئاپتورنىڭ دەسلەپكى رومانى بولۇپ، بۇ رومانداۋ ئىلى دېھقانلىرىنىڭ ئېلىمىزنىڭ دەسلەپكى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش دەۋرىدىكى ھايات پائالىيەتلىرى تەسۋىرلەنگەن. رومانداۋ شىنجاڭنىڭ 1950 ـ ، 1960 ـ يىللاردىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان بولۇپ، بۇ يىللار يېڭى جۇڭگو شارائىتىدا يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن جۇڭگو خەلقى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن پارتىيىنىڭ تۇرلۇك چاقىرىقلىرىغا ئاۋاز قوشۇپ، تىرىشىپ ئىگىلىك تىكلەش نىشانىغا بەل باغلىغان. بىراق چېكىدىن ئاشقان سولچىل ئىدىيىۋى ئېقىم ئوڭۇشلۇق ئىشلەپچىقىرىشقا توسقۇنلۇق قىلىۋاتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭ يېزىلىرىدا، تۇرلۇك تەبىئىي ئاپەتلەر يۈز بېرىپ ئىقتىسادتا ئومۇمىيۈزلۈك چېكىنىش كۆرۈلگەن بىر مەزگىل ئىدى. دەۋردىكى تۇراقسىزلىق ۋە ئۇنىڭغا قېتىلغان تەبىئىي ئاپەت ئەزەلدىنلا ئىقتىسادى قالاق بولغان شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشقا زور قىينچىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئاپتور رومانداۋ

مانا مۇشۇنداق دەۋر زىددىيەتلىرنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئېلىمىزدىكى ئاساسىي مەسىلە بولغان دېھقانلار مەسىلىسىنى، يېزىلاردىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر دائىرىسىدە تۇرۇپ جانلىق يورۇتۇپ بەردى. رومانىدا مەلۇم بىر يېزىنىڭ زەي ئاپىتى بىلەن بولغان كۈرەشلىرىنى جانلىق تەسۋىرلەيدۇ. ئەسەردە قومۇشلۇق بىلەن چېگرىداش بولغان بىر كەنت زەي ئاپىتىنىڭ ئېغىر تەھدىتىگە ئۇچرايدۇ. دېھقانلارنىڭ يەرلىرى، ئۆي ـ ماكانلىرى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، نورمال تۇرمۇشى تەھدىت ئىچىدە قالىدۇ. موھتاجلىق ۋە ئېغىر تۇرمۇش دېھقانلارنى كۆچۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. مانا مۇشۇنداق زىددىيەت ئالدىدا كەڭ دېھقانلار ۋە بىر قىسىم يېزا رەھبەرلىرى زەي ئاپىتىگە قارشى تۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ يۇرت ـ ماكانىنى قوتۇلدۇرۇپ قېلىشنى خالايدۇ. ئەكسىچە يەنە بىرقىسىم يېزا رەھبەرلىرى بولسا يېزىنى زەي ئاپىتىگە تاشلاپ بېرىپ ئوڭۇشلۇق يول بىلەن كۆچۈشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. مانا بۇ ئاساسىي زىددىيەت ئۇستىدە دېھقانلار بىر قىسىم ئاكتىپ يېزا كادىرلىرىنىڭ باشلامچىلىقى بىلەن جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلىشتەك يولنى تاللايدۇ ۋە جاپالىق كۈرەش ئارقىلىق زەي ئاپىتى ئۇستىدىن غەلبە قىلىدۇ. رومانىدا ئاپتور ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى دەۋر خاراكتېرىگە ماس بولغان ۋە ئۆزگىچە بولغان تۇرمۇش جەريانىنى دېھقانلارنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇش ئۇچۇن كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىنى، خەلقنىڭ كومپارتىيىگە بولغان ئىشەنچىسىنى، يېڭى تۇرمۇشقا بولغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ۋە قىيىنچىلىق ئالدىدا باش ئەگمەيدىغان جاسارىتىنى ئىپادىلىدى. رومان جەددي، مۇرەككەپ زىددىيەت يۆنىلىشى بويىچە راۋاجلانغان بولۇپ، ئېلى يېزىلىرىنىڭ ئۆزگىچە تۇرمۇش پۇرىقى جانلىق سۇرەتلەنگەن. ئەسەردە يارىتىلغان پېرسونازلار خېلى

مۇكەممەل بولۇپ، ئەكسىچە ئاسىم، زوربخان، ئادىلجان قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازى خېلى قايىل قىلارلىق. ئەسەردىكى بۇ ئوبرازلار سانىدا دېھقانچە قاراش بىلەن شەيئىلەرنى كۆزىتىدۇ. ھالال ئەمگەكنى، سوتسىيالىزمنى سۆيىدۇ ۋە ئۆزئارا يارەم بېرىشنى ئادەمىيلىكنىڭ ئىپادىسى دەپ قارايدۇ. خۇلاسىلىگەندە، بۇ رومانىدا مەملىكىتىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىنكى شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى زور ئۆزگىرىشلەرنى، دېھقانلارنىڭ ئەمگەك ئاكتىپچانلىقىنى، كومپارتىيىگە، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە، يېڭى يېزىلارغا بولغان مۇھەببەتنى ئىپادىلەيدۇ. ئەسەردىكى ياش شۇجى ئەكبەر كۆچلۈك ئىرادىگە، ئېنىق سىياسىي قاراشقا ۋە سىياسىي سەزگۈرلۈككە ئىگە ياش بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئىشچانلىقى ۋە كەمتەرلىكى بىلەن كەڭ دېھقانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىدۇ ۋە باشتىن ـ ئاخىر ئاپەتكە قارشى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە تۇرىدۇ. بۇ جەريانىدا ھېكمەت قاتارلىقلارنىڭ تۇرلۈك تۆھمەتلىرىگە ئۇچرايدۇ، لېكىن قەتئىي ئىرادىسى ئارقىلىق كوللېكتىپنى يېتەكلەپ ئاپەت ئۇستىدىن غەلبە قىلىدۇ. ئەكبەر ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ زىددىيەتلەر ئىچىدە يېتىلگەن يېزا كادىرلىرىنىڭ تىپى بولۇپ، ئەينى دەۋردىكى يېزا ياشلىرىنىڭ ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ. ئەسەردە يەنە ئاڭلىق، ئىرادىلىك، كوللېكتىپنى ھەممىدىن ئۇستۇن كۆرىدىغان كومپارتىيە ئەزاسى مەنسۇر، ئاق كۆڭۈل دېھقانلاردىن ئاسىم، زوربخان، ئادىلجان، لى زۇڭفۇلارنىڭ ئوبرازى خېلى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان. شۇنىڭدەك بۇ ئاكتىۋال خاراكتېردىكى پېرسوناژلارغا قارشى قويۇلغان بىر تۈركۈم سەلبىي پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىمۇ خېلى يارقىن سۇرەتلەنگەن. مەسىلەن، شەخسىيەتچىلىكتە ئۇچىغا چىققان، كوللېكتىپنىڭ مال ـ مۇلكىنى قاقتى ـ

سوقتى قىلىدىغان سۇلايمان گۇر – گۇر، پايدىدىن باشقىنى ئويلىد-
مايدىغان ھەيدەر، ھېكمەت، شوئارۇاز گۈڭشې مۇدىرى تۇرسۇن، يېزا
ئىگىلىك بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى چىن قاتارلىقلار. بۇ رومانداۋ گەرچە
پېرسوناژلار ئوبرازى ئاپتورنىڭ قىزغىنلىقى تۇپەيلىدىن خاراكتېر
جەھەتتە ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە بولالمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئاپ-
تورنىڭ كېيىنكى باسقۇچتىكى زور ئىجادىيەت مۇۋەپپەقىيىتى
مۇشۇ رومانىدىن ئۆز ئىزنالىرىنى تاپقان. ئالدى بىلەن رومانداۋ كۇچ-
لۇك دراماتىك توقۇنۇشتىن تەركىب تاپقان سۈژىت بارلىققا كەلگەن
بولۇپ، ئاپتورنىڭ قىزغىن، ھېسسىياتچان ئۇسلۇبى بۇ ئەسەردە
جانلىق ئىپادىلەنگەن. ئىككىنچىدىن، پېرسوناژلارنى كەڭ بولغان
خاراكتېر توقۇنۇش ئىچىگە قويۇپ تەسۋىرلىگەن بولۇپ، مەنسۇر
بىلەن تۇرسۇن ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش، ئەكبەر بىلەن ھېكمەت
ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش بۇنىڭ تىپىك دەللىدۇر. ئۇچىنچىدىن،
بۇ رومانداۋ مىللىي ئالاھىدىلىك ئىنتايىن جانلىق گەۋدىلەندۇرۇل-
گەن بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان ئەنئەنىۋى تۇرمۇش
ئادەتلىرى ئىنتايىن جانلىق تەسۋىرلەنگەن.

1983 – يىلى نەشردىن چىققان «ئىزدىنىش»رومانى ئاپتورنى
زور شۆھرەتكە ئېرىشتۇردى. رومان ئاپتورنىڭ بىۋاستە تەجرىبە-
سىنى مەنبە قىلىپ يېزىلغان بولغاچقا، بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ يار-
قىنلىقى، دەۋر روھىنى ئىپادىلەشتىكى روشەنلىكى بىلەن ئۇنىڭ
ئالدىنقى ئەسەرلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلەندى. ئاپتور بۇ رومانىنى بىر
قەدەر يۇقىرى ماھارەت بىلەن يازغانلىقى ئۈچۈن نەشردىن چىققاند-
دىن كېيىن كىشىلەر قولىدىن چۈشۈرمەي ئوقۇدى. ئاپتور بۇ ئە-
سىرىدە پېرسوناژلارنىڭ ئىنتايىن ئاددىي بولغان ئائىلە، مۇھەببەت
ۋە كۈندىلىك خاتىرىلەردىن تەركىب تاپقان ئەسلىمىلىرى ئارقىلىق

دەۋرنىڭ تىپىك بولغان سىياسىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىنى
ئىنتايىن تەبىئىي ھالدا ئىپادىلەپ بەرگەن. ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىر
قەدەر كەڭ بولۇپ، ئاپتور ئىنسان ھەققىدىكى، مەدەنىيەت ھەققە-
دىكى، مۇھەببەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى كەڭ ۋە ئۆتكۈر بولغان
زىددىيەت ئىچىگە سىڭدۈرۈپ جانلىق ئىپادىلىدى. رومانداۋ ئاپتور
1950 – يىللاردىن تاكى 1970 – يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا پۈتۈن
مەملىكەت دائىرىسىدە كوتۇرۇلگەن ھەددىدىن ئاشقان سولچىل ئە-
دىيىۋى ئېقىمنىڭ كەڭ زىيالىيلارغا كەلتۈرگەن زىيانكەشلىكىنى
يورۇتقان بولۇپ، ئىلىم – پەن، مائارىپ، گۇللىنىش، يېڭىلىق بە-
لەن قارىغۇلارچە ئىش قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى جىددىي توقۇنۇشلار،
ئىلىم – پەن بىلەن ئۇنىڭغا قارشى ئوتتۇرىغا چىققان تۇرلۇك ھە-
رىكەتلەر، ئوڭچىلارغا قارشى كۇرەش، مىللەتچىلىككە قارشى كۇ-
رەش، كونىلىققا قارشى كۇرەش، مۇتەخەسسىسلىشىشكە قارشى
تۇرۇشتەك بىرقاتار دەۋر خاراكتېرلىك سىياسىي ھەرىكەتلەر بەدە-
ئىي يوسۇندا تەسۋىرلەنگەن. رومانىنىڭ باش قەھرىمانى ئەلانىڭ ئە-
لىم – پەن يولىدىكى ئىزدىنىشلىرىنى، ئەسەرنىڭ سۈژىت تەرەق-
قىياتى قىلىپ، ئۇنىڭ ۋەتەن، خەلق، مىللەت ئۈچۈن ئىلىم – پەن
ئىگىلەشكە ئاتلانغانلىقى ۋە بۇ يولىدىكى ئەگىرى – توقاي مۇساپىسى،
ئەينى يىللاردىكى توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلايدىغان، ئەمەلىيەتنى
ئاساس قىلماي، سىياسىيۇنلۇكنى دەستەك قىلىدىغان كۈچلەر بە-
لەن بولغان توقۇنۇشلىرىنى جانلىق تەسۋىرلىگەن. رومانىدىكى ئەلا
غايىلىك، ئىلىم – پەننى جېنىدىن ئارتۇق كۆرىدىغان، ۋەتەننى
قىزغىن سۆيىدىغان ياش. ئۇ ۋەتەن ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قە-
لىشنى مەقسەت قىلىپ تەقسىماتنى كۈتىدۇ. بىراق ئەلانى بىلىم
ئاشۇرۇشقا تەقسىم قىلىدۇ. ئەلانىڭ دەۋرگە خاس قىزغىنلىقىغا بۇ

خىل تەقسىمات ئانچە ياقمايدۇ. بۇ ناھايىتى تەبئىي ئەھۋال ئىدى، ئەمما ئۇ ئۇستازى ساۋۇتوف بىلەن ئۇچرىشىش ئارقىلىق ئىلىم ـ پەن ئارقىلىق ۋەتەنگە جاۋاب قايتۇرۇشنىڭ تېخنىمۇ شەرەپلىك ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ ۋە زور ئىلھام، ئىشەنچ بىلەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بارىدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ قېتىرقىنىپ ئۆگىنىشىگە زەھەرلىك قوللار سۇنۇپ كېرىدۇ. ئۇ دەسلەپ ياشلارغا خاس قىزغىنلىق بىلەن مۇھەببەت دۇنياسىغا رام بولىدۇ. گەرچە ئۇ ئىرادىسىنى كونترول قىلىمەن دېسىمۇ، لېكىن كونترول قىلالماي گۈزەل ۋە تەكەببۇر قىز گۈزەل ئايىنى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ ۋە خىزمەتدىشى رەقىبىنىڭ قەستلىرىگە ئۇچرايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بىر مەزگىل ئۆگىنىش قىزغىنلىقى سۇسلايدۇ. بىراق ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى تاۋلاش ئارقىلىق مۇھەببەت، ئائىلىنىڭ بەسىمى ۋە دەۋرنىڭ سىياسىي قىستاڭلىرىنى يېڭىپ، قايتىدىن ئۆزىنى ئىلىم ـ پەنگە بېغىشلايدۇ. ئاپتور مانا مۇشۇنداق سۈژىت ئارقىلىق ئازادلىقتىن كېيىنكى ئومۇمىي ھادىسە بولغان، چېكىدىن ئاشقان سولچىللىقنىڭ زىيالىيلار ئۈستىدىكى زىيانكەشلىكىنى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ.

1990 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئاپتور «ئاتا» رومانىنى ئېلان قىلىدۇردى. بۇ رومان ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن جەمئىيەتتە ئوخشاش بولمىغان ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى، بۇ ئەسەردىن رازى بولغانلارمۇ، رازى بولمىغانلارمۇ چىقتى. رازى بولمىغانلار ئەسەردىكى بىر قىسىم كەمچىللىكلەرنى تۇتۇۋېلىپ ئىجادىيەتتە چېكىنىدى دەپ قارىدى. ماختىغانلار بولسا رومان مۇرەككەپ بولغان روھىي مەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى دەپ قارىدى. رومانىدا ئىبراھىم ھاجى ئائىلىسىنى مەركەز قىلىپ ئۇنىڭ ئائىلىۋى مۇناسىۋىتى، دەۋر بىلەن بولغان

مۇناسىۋىتى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلەپ، ئۇيغۇر ھاياتىدىكى بىر قىسىم سەلبىي ئامىللارنى رەت قىلدى. ئەسەردە ئىبراھىم ھاجىم خاراكتېرى ئارقىلىق پۈلپەرەسلىك، كۆرەلمەسلىك، پارچىلىنىش، ھەسەتخورلۇق، ئورا كولاش ۋە بۇزۇقچىلىقتەك ئىللەتلەر پاش قىلىنغان بولۇپ، ئاپتور بۇ ئەسەردە ئىنسانلارنىڭ روھىي قاتلىمىنى ئانالىز قىلماقچى بولغان. ئەسەردە ئىبراھىم ھاجىمنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىپادىلەشكە كوپرەك ئەھمىيەت بەرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆز ئىنىسى ئىسمايىل ھاجىمغا قىلغان زىيانكەشلىكى، جىيەن ئوغلى زېمىنغا قورغان تۇزاقلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق، ئۇنىڭ رەزىللىك بىلەن تولغان ئىچكى ماھىيىتىنى خېلى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ. ئىبراھىم ھاجىم كۆرۈنۈشتە سىپايە، رەھىمدىل، قائىدە ـ يوسۇنلارغا ھۆرمەت قىلىدىغان، ساخاۋەتچى ئوبراز سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. لېكىن جانجان مەنپەئەتكە كەلگەندە ھېچنېمىدىن يانمايدۇ. ئۇ ئىنتايىن ھىيلىگەر ستېرىئولۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە پېرسوناژ بولۇپ، ئاپتور بۇ پېرسوناژنى ئوخشىمىغان دەۋر ئىچىگە قويۇپ، ئۇنىڭ ئوخشىمىغان سىياسىي داۋالغۇشلارغا ھەرخىل رەزىل تەدبىرلەر بىلەن ماسلىشالايدىغان رەزىل ئېپت ـ بەشىرىسىنى ئاشكارىلىغان.

1990 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئاپتور ئىجادىيىتىنىڭ يۇقىرى پەللىسى بولغان «ئانا يۇرت» رومانى ئېلان قىلىندى. بۇ رومان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى سەھنىسىدە كۈچلۈك زىلزىلە پەيدا قىلدى. رومان سەھىپىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇن دائىرىسىنىڭ مول لىقى، تۇرمۇش پۈرىقىنىڭ رەڭگارەڭلىكى، مەنە قاتلاملىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ يارقىنلىقى بىلەن ئاپتورنىڭ پىشىپ يېتىلگەن ماھارىتىنى نامايان قىلدى. رومان ئازادلىقنىڭ

هارپىسىدىكى شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئاڭلىق كۈرەش تارىخىنى تېما قىلغان بولۇپ، ئاپتور بۇ تېرىلوگىيىسىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى قەھرىمانلارچە كۈرەش تارىخىغا بولغان مەدھىيىسىنى ياڭرىتتى. بۇ رومانىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ناھايىتى زور بولۇپ، ئۆز ئىچىگە ئالغان تۇرمۇش دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بىر قەدەر كۆپ، ئوخشىمىغان قاتلامغا مەنسۇپ بىر توپ پېرسونازلارنىڭ ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتالىغانلىقى ۋە بەدئىي تېخنىكىدىكى كامالەت بىلەن شۇنىڭ رومانچىلىق ئىجادىيىتىدىكى ئالدىنقى سەپىنى يارىتىدى. ئەسەر غەربىي باتۇرنىڭ زۇلۇمغا قارشى ئىستىخىيىلىك قارشىلىقىدىن باشلىنىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن شىنجاڭ رايونىغا تارقىلىپ، ئاڭلىق سىياسىي كۈرەشكە ئايلىنىش جەريانىغىچە بولغان كۈرەش تارىخىنى جانلىق يورۇتۇپ بەرگەن.

2. زوردۇن سابىرنىڭ رومان ئىجادىيىتىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلەر توغرىسىدا

رومان ئىجادىيىتى زوردۇن سابىرنىڭ پروزا ئىجادىيىتىدىكى ئەڭ چوڭ ساھە، ئۇنىڭ رومانلىرى ئاپتورنىڭ يۇقىرى بەدئىي ماھارىتىگە ۋەكىللىك قىلىپ قالماي، ئۇيغۇر رومانچىلىقىنىڭ بەدئىي سەۋىيىسىگىمۇ ۋەكىللىك قىلىدۇ. بۇ زوردۇن سابىرنىڭ رومان ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس يول تۇتقانلىقىدىن ئايرىلمايدۇ. ئۇ ئۇيغۇر رومانچىلىقى ئۇچۇن ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ئۇنۇملۇك تەجرىبىلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى. شۇڭا ئۇنىڭ رومانلىرىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنى تەتقىق قىلىش رومانچىلىقىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. زوردۇن سابىرنىڭ

رومانلىرىدىكى ئالاھىدىلىكلەر تۆۋەندىكى تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ.

1. دەۋرچانلىقلا ئىگە زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈش

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرى دەۋر روھىنىڭ كۈچلۈكلۈكى بىلەن ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تاللىغان تېمىلىرى بىرقەدەر گەۋدىلىك، دەۋرنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكى بىلەن چېتىلىدىغان تېمىلار بولۇپ، بۇ ئۇنىڭ رومانلىرىنى تېما جەھەتتىن كەڭلىككە، مەزمۇن جەھەتتىن چوڭقۇرلۇققا ئېرىشتۈردى. ئۇنىڭ رومانلىرىدا ئېلىمىزنىڭ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋرلىرىدىكى دەۋر خاراكتېرلىك زىددىيەتلىرى، ئۆزگىرىشلىرى ۋە دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك مەسىلىلىرى جانلىق ئىپادىلەندى. «ئىزدىنىش» رومانىدا ئېلىمىزنىڭ 1950 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن تارتىپ 1970 ـ يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتىكى پۈتۈن مەملىكەتتە يۈز بەرگەن ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر ئېچىپ بېرىلگەن بولسا، «ئانا يۇرت» تا «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» نىڭ كۈرەش تارىخى جانلىق سىزىپ بېرىلدى. «ئىزدىنىش» رومانىدىكى ئەلا، ھاشىر، نامەت، گۈزەلئاي، ئادىلە قاتارلىق پېرسونازلارنىڭ ئىدىيە، غايە، تۇرمۇش جەھەتلەردىكى ئوخشىمىغان قاراشلىرىنى، ئىنتىلىشلىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ تەسۋىرلەپ، ئەينى دەۋردىكى ئاق مۇتەخەسسىسلىشىشكە قارشى دولقۇن، ئۆكچىلارغا قارشى كۈرەش، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش ۋە چەت ئەلگە قېچىش ھادىسىسى، ئاچارچىلىق قاتارلىق بىرقەدەر گەۋدىلىك ۋەقەلەرنى ۋە بۇ ۋەقەلەر بىلەن چېتىشىدىغان زىيالىيلارنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى، ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىش جەريانلىرىنى، ئەمگەككە سېلىش، قالپاق كىيگۈزۈش، ئىدىيە ئۆزگەرتىش قاتارلىق دەۋر خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى جانلىق يو-

رۇتۇپ بەرگەن. بۇ رومانىدا يەنە ياشلارنىڭ دەۋرگە خاس ئىدىيەۋى تەرەققىياتى، مەسىلەن، نادانلارچە چوقۇنۇش، سىياسىيغا بولغان ئۇتتەك قىزغىنلىق، خاتالىق بىلەن توغرىلىقنى ئايرىيالماسلىق قاتارلىق ئىپادىلىرىمۇ ئىنتايىن جانلىق تەسۋىرلەنگەن. ئەلانىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئوخشاش بولمىغان سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق ئېلىمىزدە ئىزچىل داۋاملاشقان زىيالىيلار مەسلىسىنى ئېچىپ بەرگەن. «ئانا يۇرت» رومانىدا شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى زور ئىنقىلاب — 1944 - يىلى پارتلىغان «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» نى تېما قىلغان بولۇپ، ئەسەردە ئەينى يىللاردىكى شىنجاڭ ۋەزىيىتى، شىنجاڭنىڭ پۈتۈن مەملىكىتىمىزنىڭ ئومۇمىي سىياسىي ۋەزىيىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى، ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۇرۇش دەۋرى، ياپونغا قارشى ئۇرۇش قاتارلىق زور دەۋر بۆلگۈچ ئىجتىمائىي مەسىلىلەر تەسۋىرلەنگەن.

2. بىر قەدەر مول بولغان ۋەقەدىن تەركىب تاپقان سۈژېت قۇرۇلمىسىنى ھاسىل قىلىش

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرى ۋەقەلىرىنىڭ رەڭگارەڭلىكى، پېرسونا‌ژلار پائالىيەت ئېلىپ بارغان مەيدانىنىڭ كەڭلىكى بىلەن باشقا ئاپتورلارنىڭ رومانلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. ئۇ «ئاۋرال شامالىلىرى» دا ئىلى رايونىنى تەسۋىرلەش بىلەن چەكلەنگەن بولسا، «ئىزدىنىش» رومانىدا قەلەمنى شىنجاڭ دائىرىسىدىن ھالقىتىپ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرى ۋە مەملىكىتىمىزدىكى بەزى ئۆلكە-لەرگىچە كېڭەيتتى. «ئانا يۇرت» رومانىدا بولسا، پۈتۈن دۇنيانى پېرسونا‌ژلىرى پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ئارقا كۆرۈنۈش قىلدى. ئۇنىڭ پېرسونا‌ژلىرى مانا مۇشۇنداق كەڭ مەيدان ئىچىدە چۆرگە-لەپ ھاياتنىڭ ئوخشاش بولمىغان قىسمەتلىرىنى ئۆز بېشىدىن

ئۆتكۈزىدۇ. گەرچە ئۇ سىياسىي خاراكتېرى كۈچلۈك بولغان تې-مىلارنى تاللىسىمۇ، ئۇقۇملاشتۇرۇش ۋە ئومۇملاشتۇرۇشتىن ساق-لىنىدۇ. ئەكسىچە تۇرمۇش پۈرىقى مول بولغان ۋەقەلەرنى تاللاپ، پېرسونا‌ژلىرىنىڭ پائالىيەت زېمىنىنى كېڭەيتىپ، ئۇلارنى خىل-مۇخىل زىددىيەتلەر ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ ۋە ئۇلارنىڭ بۇ زىدد-يەتلەر ئۇستىدىكى كونكرېت ئىپادىلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. پېرسونا‌ژلارنىڭ خاراكتېرى مول بولغان ۋەقەلەر ئە-چىدە نامايان بولىدۇ. ئىنتايىن ھېسسىي پائالىيەتلىرى ۋە مۇھىت تەسۋىرلىرى ۋە پېرسونا‌ژلىرىنىڭ ئىنكاسلىرىدىن پايدىلىنىپ تۇرمۇشنىڭ رەڭدارلىقىنى ساقلىغان ھالدا ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: ئەلا بىلەن نۇرى ئوبرازىنى ئالساق بۇ ئىككى پېرسونا‌ژلىرىنىڭ خاراكتېرىنىڭ ئۆسۈش ۋە ئۆزگىرىش جەريانىغا بېرىلگەن ۋەقەلەر ئاز ئەمەس. ئەسەردە ئىلىم - پەن بىلەن سولچىللىق، مۇھەببەت بىلەن نىكاھ، دوستلۇق بىلەن مۇھەببەت، ئۇلۇغۋارلىق بىلەن پەسكەشلىك، روھىي ئىنتىلىش بىلەن جىسمانىي توقۇنۇش قاتار-لىق تۇرمۇش قاتلاملىرى ۋە زىددىيەتلەر كىشىنى قايىل قىلغۇدەك دەرىجىدە گىرەلەشتۈرۈلۈپ تەسۋىرلەنگەن. مەسىلەن: ئەلا قاتارلىق ياشلارنىڭ دەسلەپتىكى جاپالىق ئەمگەك ئارقىلىق ۋەتەنگە شەرەپ كەلتۈرۈش ئارزۇسى، ئۇنىڭ گۈزەلئايغا يوشۇرۇن كۆيۈشى، ئىرادە بىلەن ھېسسىياتنىڭ تىركىشىشىنى مەزمۇن قىلغان بولسا، ئە-لانىڭ ئىلىم - پەن يولىنى تاللىشى ۋە ئۇنىڭ رەقىب بىلەن بولغان توقۇنۇشى غايە بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنى ئىپا-دىلەپ بېرىدۇ. ئاپتورنىڭ ئەسەرلىرىدىكى مۇنداق مول ۋەقەلىك ئۇنىڭ رومانلىرىنى كۈچلۈك چىنلىق پۈرىقىغا ئىگە قىلىدۇ.

3. ئىخچام قۇرۇلما، يەڭگىل تىل

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرىنىڭ ۋەقەلىكى مول، مەزمۇنى مۇرەككەپ ۋە چوڭقۇر، لېكىن چېچىلاڭغۇ ئەمەس. بۇ ئالاھىدىلىك ئۇنىڭ ئەسەر قۇرۇلمىسىنى ئەپچىل تۈزۈپ، ئاز سەھنە ئىچىدە مول مەزمۇننى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ماھارىتىدىن كەلگەن. ئاپتور گەرچە رومان يېزىۋاتقان بولسىمۇ ئۆزى ئارىلىشىدىغان بايان شەكىللىرىنى ئىنتايىن ئاز قوللىنىپ، پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرىنى خۇددى ھېكايىلىرىدىكىدەك ئۇلارنىڭ ئۆزىنى سۆزلىتىش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئېچىپ بېرىدۇ. پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرىنى تونۇشتۇرۇپ يازىدىغان ئۇزۇندۇن - ئۇزۇن بايان قىلىدىغان ئۇسۇلدىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىدۇ. قىسقا دېئالوگلاردىن تەركىب تاپقان جۈملە شەكلى بىلەن ئوشۇقچە پەردازدىن ساقلانغان جانلىق خەلق تىلى ئۇنىڭ خاراكتېر يارىتىش، مۇھىتنى تەسۋىرلەشتىكى تىل ئالاھىدىلىكىدۇر. بولۇپمۇ ئاپتور دېئالوگ شەكلىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ پېرسوناژلىرىنى سۈرەتلەشكە ئىنتايىن ماھىر بولۇپ، پېرسوناژلىرىنى دېئالوگ ئارقىلىق بىراقلا ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز تىلى ئارقىلىق سۆزلىتىنى تەرەققىي قىلدۇرىدۇ. بىز «ئىزدىنىش»، «ئانا يۇرت» رومانلىرىنىڭ بېشىدىكى قۇرلارنى ئوقۇساقلا بۇ نۇقتىنى ھېس قىلالايمىز.

4. كۆچلۈك لېرىكىلىق

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرى بىزگە كۆچلۈك تۇرمۇش پۇرىقىنى ھېس قىلدۇرۇپ قالماستىن، خۇددى بىر لىرىك نەسرەدەك كۆچلۈك ھېسسىيات ئاتا قىلىدۇ. بۇ خىل ئۇنۇم ئاپتورنىڭ ئۆزگىچە بولغان تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي مۇھىت تەسۋىرلىرى ۋە پېرسوناژلار خاراكتېرىنى سۈرەتلەشتىكى نازۇك تەسۋىرلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەدەبىي ئەسەرلەردە مۇھىت تەسۋىرىنىڭ رولى

خىلمۇخىل بولىدۇ. رومانلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مۇنداق ئۇچ تەرەپتە گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ. بىرىنچىدىن، تەبىئىي مۇھىت تەسۋىرلىرى ئارقىلىق پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى ۋە كەيپىياتىنى گەۋدىلەندۈرگىلى بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، تەبىئىي مۇھىت تەسۋىرى ئارقىلىق رومانلارغا كەڭ بولغان ماكان تۇسىنى بېرىپ، مەلۇم رايوننىڭ تەبىئىي جۇغراپىيەسىنى ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرگىلى بولىدۇ. ئۈچىنچىدىن، گۈزەل مۇھىت تەسۋىرى ئارقىلىق ئەسەرنىڭ ئېستېتىك ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ. زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرىدا بېرىلگەن تەبىئەت تەسۋىرلىرى يۇقىرىقى ئۈچ خىل ئۇنۇمنى ھاسىل قىلىشتا زور مۇۋاپپەقىيەت قازانغان. ئۇ گەۋدىلىك بولغان ئىجتىمائىي مۇھىت تەسۋىرى ئارقىلىق مۇھىتنى مۇئەييەن سىياسىي ئىجتىمائىي ھالەتنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى.

«تۇنۇگۈن قىبلىدىن ئاچچىق شامال چىققان كۈنى مەھەللىگە قىلىچ ئاسقان ئىككى چېرىكنى ئەگەشتۇرۇپ، ئالا بايتالىنىڭ بۇرۇتلۇق چاپارمىنى كىرىپ كەلدى»① بۇ تەسۋىرده ئىجتىمائىي مۇھىت تەسۋىرى بىلەن تەبىئىي مۇھىت تەسۋىرى بىرلىشىپ سۈرلۈك بولغان سىياسىي ۋەزىيەتنى ئىپادىلىگەن بولسا، تۇۋەندىكى تەسۋىرده غەيرى باتۇرنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى كۆچلۈك سىلكىنىش ئىپادىلەندى «غەيرى مىچىلداپ يىغلىدى، ئۇنىڭ يالىڭاچ بەدىنىدىكى ئۆيۈل - ئۆيۈل موسكۇللىرى گويا ئوق تەگكەندەك سىلكىنەتتى:

— قىساس ئالىمەن! شاڭ دېگەننىڭ كاللىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئالىمەن!

① «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2000 - يىل نەشرى، 71 - بەت.

تاغ هاۋاسى ئاجايىپ، هاۋادا بىردىنلا چاقماق چېقىلدى، ھاۋا گۈلدۈرلىدى، شارقىراپ يامغۇر قويۇۋەتتى»،① «تېرەكلەرنىڭ تۈۋىدىكى ئېرىقلاردا شوخ سۇ چۈرۈقلايدۇ، شاخلىرى بىر-بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن تېرەكلەرنىڭ كۈمۈشتەك ياپراقلىرى ئاي يورۇقىدا ئاق كېپىنەكتەك لەغىلداپ، گويا ئاسماندىن كۈمۈش تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ئاشۇ تىنىمسىز چاۋاك چېلىپ پىچىرلىشىپ تۇرىدىغان شوخ يوپۇرماقلار سەيلىمىزگە ھەۋەسلەنمەكتە».② بۇ تەسۋىرده ئەلانىڭ خۇشال-خۇرام كەيپىياتىنى ئىپادىلىگەن. ئاپتورنىڭ تەبىئەتنى گەۋدىلەندۈرۈشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ئۆزگىچە گۈزەل مەنزىرىسىنى ئىنتايىن نەپىس ھالدا سىزىپ بېرىدۇ. مەسىلەن، «بۇ باغ رېۋايەتلەردىكى سىرلىق ئورمانلىققا ئوخشايدۇ. باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆستەڭچۇ تېخى. ئۇنىڭ بويلىرىدىكى قاپاق تېرەكلەر بۇ قاشادىن ئۇ قاشاغا يېتىۋالغان، ئۇ ھەم كۆۋرۈك، ھەم ئىلەڭگۈچ. غولى كاۋاكشىغان تېرەكلەر ئارىسىدىكى ئاق ئۈجمىچۇ؟ ئۇ بەلكى نەچچە يۈز يىلدىن بېرى مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقاندۇر؟ قويۇق ئالمىلىقلار ئارىسىدىكى چىمەنلىك تېخىمۇ كۆڭۈللۈك، ياتاق كۆرپە، موللاق ئاتاق ماموق، ئوڭدا يېتىپ ئاسمانغا قارىسام بىر سىرلىق دۇنيا...»③

بۇنداق تەسۋىرلەرنى ئاپتورنىڭ رومانلىرىدا ناھايىتى كۆپ

① «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2000-يىل نەشرى، 18-بەت.

② «ئىزدىنىش» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983-يىلى نەشرى، 27-بەت.

③ «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2000-يىل نەشرى، 422-بەت.

ئۇچرىتىمىز. بۇ خىل تەسۋىرلەر شىنجاڭنىڭ تەبىئىي ئىجتىمائىي ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشتىكى ئېنىقلىق، ئىلمىيلىك قىممىتىدىن باشقا گۈزەللىك رېتىمدارلىقى بىلەن تولىمۇ گۈزەل بولغان مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتنى ھاسىل قىلىدۇ.

5. كۆچلۈك پەلسەپىۋىدىن تەركىب تاپقان مەنە چوڭقۇرلۇقى

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرى، ئۆز ئىچىگە ئالغان بىلىم جۇغلانمىسىنىڭ كەڭلىكى، كۆچلۈك پەلسەپىۋىلىككە كۆتۈرۈلگەن ھايات ھېكمەتلىرىگە تويۇنغانلىقى بىلەن ئالاھىدىدۇر. بۇ خىل ئالاھىدىلىك ئۇنىڭ رومانلىرىغا كۆچلۈك بولغان مەنىۋى چوڭقۇرلۇق ئاتا قىلغان. مەنە چوڭقۇرلۇقى رومانلاردا بەدىئىي ئۇنۇم ھاسىل قىلىدىغان مۇھىم ئامىل. چۈنكى كونكرېت بەدىئىي تۇرمۇشنىڭ تەبىئىي جەريانىغا سىڭگەن ھېكمەتلىرى بىزنى ئويلاندۇرۇپ قالماي، قايىللىق ئىچىده زوقلاندۇرىدۇ. زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرىدىكى مەنا چوڭقۇرلۇقى:

بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەبىئەت، جەمئىيەت، ئىنسان ھەققىدىكى مول بولغان پەلسەپىۋى چۈشەنچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن كەلگەن. لېۋ تولىستوي «ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەرنى ئىجاد قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن شەرتلەرنى ھازىرلاش تەلەپ قىلىنىدۇ. مۇھىمى، سەنئەتكار ئۆز دەۋرىده ئەڭ يۇقىرى بولغان دۇنيا قاراش سەۋىيىسىده تۇرۇشى لازىم»① دېگەن ئىدى. زوردۇن سابىر ئۆز رومانلىرىغا ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان ھايات ھەققىدىكى يەكۈنلىرىنى كىرگۈزۈپ، كىتابخانلارنى ھايات ھەققىده

① لېۋ تولىستوي: «ئىجادىيەت توغرىسىدا» ، لى جياڭ نەشرىياتىنىڭ خەنزۇچە نەشرى، 20-بەت.

چوڭقۇرراق ئويلىنىپ بېقىشقا ئۇندەيدۇ. مەسىلەن: «بايرام بولغان كوچىلاردىن تاۋۇت كۆتۈرگەن ھازىدارلار ئۆتىدۇ. بۇ ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى»،① «گۈگۈم تۇنۇگۈننىڭ دەپنە مۇراسىمى، ئەتىنىڭ تولغىقى». ئاپتور ھايات ـ ماماتنى ئوتتۇرىسىدىكى ئالمىشىشنى مانا مۇشۇنداق جۇملىلەر ئارقىلىق ناھايىتى جانلىق ئىپادىلىگەن. ئاپتور بۇ خىل پەلسەپىۋى ھېكمەتلىرىنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئىنسان تەبىئىتى، ھاياتلىقنىڭ قىممىتى، ياشاش، ئۆلۈم، دوستلۇق، مۇھەببەت، ئەخلاق ۋە ئېتىقاد، تەبىئەت ۋە گۈزەللىك قاتارلىق مەزمۇنلارغىچە كېڭەيگەن. ئىككىنچىدىن، ئاپتورنىڭ رومانلىرىدىكى مەنە چوڭقۇرلۇقى ئۇنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىگە سىڭدۈرگەن مول بولغان تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي پەن بىلىملىرىدىن كەلگەن. ئاپتورنىڭ رومانلىرىنى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا بىلىم خەزىنىسى دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ رومانلىرىدا پېرسونازلارنىڭ ئەسلىمىلىرى ئارقىلىق بېرىلگەن ئىلمىي بىلىملەر ناھايىتى كەڭ. بۇ بىزگە زوردۇن سابىرنىڭ كۆپ كىتاب ئوقۇغان بىلىملىك ئادەم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئاپتورنىڭ بۇ خىل ھېكمەتلىرى ۋەز ـ نەسىھەت تەرىقىسىدە ئېيتىلمايدۇ، بەلكى چۈشىنىشلىك ئاددىي تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى، ئوبرازلىق بەدىئىي تىل بىلەن بېرىلگەچكە، كىتابخاندا ئىنتايىن يەڭگىل ۋە ھېسسىي تەسىرات قوزغايدۇ.

6. قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىك

زوردۇن سابىر رومانلىرىدا ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا شەكىللەنگەن تۇرمۇش ئۇسۇلى بىلەن

① «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2000 ـ يىل نەشرى، 961 ـ بەت.

مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىشلەپچىقىرىش، ئىبلىم ـ سېتىم، يېمەك ـ ئىچمەك، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغقا ئوخشاش ئېتنىك خۇسۇسىيەتلىرىنى ئىنتايىن جانلىق تەسۋىرلەپ، رومانلىرىغا مىللىي تۇرمۇشنىڭ كۆچلۈك ھىدىنى سىڭدۈردى. بىز تۆۋەندىكى قۇرلارغا نەزەر سالساقلا بۇ نۇقتىنى چۈشىنىپ ئالالايمىز. «ئۇلار ئاتلىرىنى ئېگەر باشلىرىغا قاڭتۇرۇپ قويۇپ، ھۆل تالدىن زىخ يالاپ كاۋاپ قىلىشقا تەييارلىنىشتى، ئەبىلغازى بېشىنى كۆتۈرمەي كېيىكنىڭ قارنىنى يېرىش بىلەن بەند ئىدى، بىردەمدىن كېيىن قۇرۇق شاخلاردىن گۈلخان پەيدا بولدى. ئۇلار تۆتى كۈلكە ـ چاقچاقلار بىلەن تۇزسىز، لازىمسىز كاۋاپنى زىخچىلاردىن سىيرىپ ئېلىپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى»،① «ئەكبەر مورا ئوچاقتا، ئۇنىڭ يېنىدىكى كۈل تۆكىدىغان ئورەككە ھەتتا كۈل سۈپۈرىدىغان كىگىز پارچىسىغا قارىدى. ئوچاقتا قۇم چۆگۈن تۇراتتى»،② «بۇ چاغدا يېزا كوچىلىرىدا موزايلاردىن باشقا جانلىق كۆرۈنمەيدۇ. ئاياللار قاپاقلىرىغا ئەتكەنچايلارنى قاچىلاپ قىل خۇرجۇنىنىڭ ئىككى بېشىنى چاي ـ نان، چىنىلەر بىلەن تولدۇرۇپ، يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىدا قىزىق يەرنى گۈرسۈلدىتىپ دەسسەپ ئېتىزغا يۈگۈرۈشىدۇ.»③ بۇنداق قويۇق مىللىي خاسلىق ئۇنىڭ رومانلىرىنى كۆچلۈك تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە قىلدى.

①② «ئاۋارال شامالىلىرى» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 ـ يىل نەشرى، 4 ـ ، 498 ـ بەت.

③ «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2000 ـ يىل نەشرى، 49 ـ بەت.

سەككىزىنچى
«ئىزدىنىش» رومانىدىكى پېرسوناژلار ئوبرازى توغرىسىدا

«ئىزدىنىش» رومانى تېمىسىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە تىپىكلىكى بىلەن ئۇيغۇر رومانچىلىقىدا يېڭىچە قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقتى. رومان بىر قەدەر كەڭ بولغان ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئارقىلىق پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىپ بەردى. رومان كۆپ خىل تۈرمۇش زىددىيەتلىرىنى گىرەلەشتۇرۇپ، ئوخشىمىغان تۈرمۇش قاتلاملىرى ئىچىدە پېرسوناژ خاراكتېرىنى يارىتىدىغان بەدىئىي شەكىلدۇر. شۇڭا ئۇنىڭدىكى پېرسوناژلار ھەر-كايە ژانىرلىرىدا يارىتىلىدىغان بىر قەدەر تۇراقلىققا ئىگە ياكى ئىنسان ھاياتىنىڭ مەلۇم دەقىقىلىرىدە پەيدا بولىدىغان بىر-ئىككى ئىش ئۈستىدىكى تۇراقلىق خاراكتېر ئىپادىلىنىدىغان ئوبراز بولمايدۇ. چۈنكى رومانداپېرسوناژ بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ تارىخىنى بىر شەجەرە سۈپىتىدە ياراتسا، يەنە بىر تەرەپتىن مۇشۇ تارىخ ئىچىدە ئۆزىنى ئۆستۈرۈشى لازىم بولىدۇ. شۇڭا رومانداپار-تىلغان پېرسوناژلار دەۋرچانلىق خۇسۇسىيىتىگە، ئۆزگىرىشچان-لىققا، كۆپ قاتلاملىققا ئىگە بولىدۇ. شۇڭا يازغۇچى رومانداپېر-سوناژلار خاراكتېرىنى ياراتقاندا، بىر تەرەپتىن، تارىخىي شارائىت دائىرىسىدە كۆزىتىپ تەسۋىرلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، پېرسوناژ-لىرىنىڭ روھىي قاتلىمىنى بىر قەدەر تولۇق كۆپ خىل نۇقتىدىن كۆزىتىپ تەسۋىرلەش تەلەپ قىلىنىدۇ.

زوردۇن سابىر كىشىلەر خاراكتېرىدىكى نازۇك، ئىنچىكە تە-رەپلەرنى سىزىپ بېرىشكە ماھىر ھېكايىچىدۇر. ئۇ پېرسوناژلىرى-نىڭ روھىنى مۇرەككەپلىك ئىچىدە، ئۆزگىرىش ھالىتىدە جانلىق كۆزەتتى ۋە تەسۋىرلىدى. ئۇ پېرسوناژلىرىنى ئۆسۈپ يېتىلىش شارائىتى ئىچىگە تەبىئىي قويۇۋېتىپ ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتەلەي-دىغان تىپىك پائالىيەت زېمىنىنى تەسۋىرلەپ روھ بىلەن رېئال-لىقنىڭ كۇچلۇك توقۇنۇشلىرىنى ھەقىقىي ئىشەنچلىك ئېچىپ بەردى.

ئاپتور ئەسەرنىڭ پۈتكۈل سۈژېت لىنىيىسىنى ئەلانىڭ تۇر-مۇش، ئۆگىنىش پائالىيەتلىرىنى مەركەز قىلىش ئاساسىدا تەرەق-قىي قىلدۇرغان بولۇپ، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىدىكى توقۇنۇشى ئارقىلىق ۋەقەلىكنى بەرگەن. يەنى ئەلا بىلەن گۈزەلئاينىڭ تۇر-مۇشقا تۇتقان ئوخشاش بولمىغان پوزىتسىيىسى، ئەلا بىلەن رە-قىپىنىڭ دەۋرگە بولغان چۈشەنچىلىرى، ئەلا بىلەن ھاشىرنىڭ غايە ھەققىدىكى توقۇنۇشلىرى، ۋە نامەرتنىڭ ھاياتىنى ئاسان ئۆتكۈزۈش ئەقىدىسى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق پېرسوناژلار خاراك-تېرىنى جانلىق ئېچىپ بەرگەن ۋە ئەلا بىلەن گۈزەلئاي، ھاشىر بىلەن ئەلا، نامەرت بىلەن ئەلا، ئادىلە بىلەن گۈزەلئاي قاتارلىقلارنىڭ بىر-بىرىگە ئارىلىشىپ قالمايدىغان ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرىنى كىشىلەرنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك دەرىجىدە يارقىنلىقتا ئىگە قىلغان.

ئەلا ئوبرازى توغرىسىدا: ئەلا بۇ رومانىدىكى باش پېرسوناژ بولۇپ، زوردۇن سابىرنىڭ رومان ئىجادىيىتىدىكى زور مۇۋەپپەقىيىتى رو-مانىدا ئەلا ئوبرازىنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر روشەنلىكى بىلەن يا-رىتىلغانلىقىدىن ئايرىلمايدۇ. ئەسەردىكى پۈتكۈل سۈژېت جەريانى ۋە مەنا قاتلاملىرى ئەلانىڭ خاراكتېرى ئارقىلىق نامايان بولىدۇ.

شۇڭا ئەلانىڭ ئەسەردە تۇتقان ئورنى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ پۈتكۈل رومانىنىڭ مەركىزىدە تۇرۇپ باشقا پېرسوناژلار بىلەن چەمبىرەك ھالىتىدىكى مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئەلا ساددا، ئاق كۆڭۈل، قىزغىن ياش سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇ دەسلەپتە شۇ دەۋر-دىكى ياشلارغا خاس بولغان ئىنتايىن ساددا ۋە قىزغىن ھېسسىياتنىڭ تۈرتكىسى بىلەن قىينىچىلىق ئەكىلىپ زور بولغان يەرگە بېرىش، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكنى قىلىش ۋەتەنگە تۆھپە قوشۇشنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ يولى دەپ قارايدۇ ۋە مۇشۇ يول ئارقىلىق ئىرادىنى تاۋلاشنى ئويلايدۇ. شۇڭا ئۇ غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا تەقسىم قىلىنغان ۋاقىتتا ئانچە خۇشال بولمايدۇ، بۇ ئۇنىڭ ساددا قىزغىن خاراكتېرىنى ئىپادىلىسە، تۆۋەندىكى قۇرلار ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىنى ئىپادىلەيدۇ. «دوستۇمغا يارەم قىلىش غەرىزى كۆڭلۈمگە كېلىشى بىلەن ئۇنىڭغا بولغان غەزىپىم بىردىنلا يوقالدى ۋە مەن ھېچنەرسە بولمىغاندەك ئوسمانىنىڭ بوينىغا گىرە سالدىم - دە، ئۇنى بەزلەشكە باشلىدىم مەن مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلىدىم»① ئۇنىڭ مۇنداق ئاق كۆڭۈللۈكى ئەسەردىكى ئەلانىڭ بۇ خىل خاراكتېرى، ئۇنىڭ ھاشىر، ئادىلە رازىيە قاتارلىق دوستلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە تېخىمۇ جانلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئەلا ئىلىم - پەنگە ئۆزىنى بېغىشلىغان ئىلغار زىيالىيلارنىڭ تىپى. ئەلا كىچىكىدىن تارتىپلا ئويۇن تاماشىدىن كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ ساۋۇتوف قاتارلىق ئۇستازلىرىنىڭ تەسىرى بىلەن ئىلىم - پەن ئارقىلىقمۇ ۋەتەنگە تۆھپە قوشقىلى

① «ئىزدىنىش» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 - يىل نەشرى، 54 - بەت.

بولىدىغانلىقىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئاڭلىق ۋە مەقسەتلىك ھالدا مىللەتنىڭ يۈكسىلىشى ئۈچۈن بۇ جاپالىق ئىشقا ئاتلىنىدۇ. ئەلا ئەينى دەۋردە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئۇيغۇر تارىخىنى تەتقىق قىلىش ۋە رەتلەشتىن ئىبارەت زور غايىنى ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ھايات سەھىپىسى قىلىپ تاللايدۇ. ئۇنىڭ غايىسى ئۆز دائىرىسىدىن ۋە شەخسىيلىكتىن ھالقىغان مىللەتنىڭ، ۋەتەننىڭ ئۇلۇغ ئىشى ئىدى. شۇڭا ئۇ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا بارغاندا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆگىنىپ، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا ئاز بولمىغان ئىلمىي ئەمگەكلەرنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئۇ ئۆگىنىشكە بولغان زور جاسارىتى ئارقىلىق ئىقتىسادىي قىينىچىلىق، گەنجا يايلىقىدىكى ئېغىر ئەمگەك ۋە زېرىكىشلىك تۇرمۇشنى يېڭىدۇ. شۇنىڭدەك ئۆز روھىيىتىدىكى توقۇنۇشلار بىلەنمۇ كەسكىن ئېلىشىدۇ. ئۇ ئىلىم - پەنگە ئۆزىنى بېغىشلىغانلىقى ئۈچۈن تۇرلۇك توسالغۇلارغا ئۇچرايدۇ. مۇھەببەتلىك تۇرمۇشتىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇ مۇھەببەت ئالدىدا گاڭگىرايدۇ، ئۇمىدسىزلىنىدۇ، لېكىن غايىسىدىن يانمايدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل ئىلىم - پەنگە ئۆزىنى بېغىشلاش روھى ئۇنىڭ گۈزەلئاي بىلەن بولغان توقۇنۇشى، گەنجا يايلىقىدىكى زېرىكىشلىك ۋاقىتتىكى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىشى ۋە ئاخىردا ئىلىم - پەن ئۈچۈن ئۆز مۇھەببىتىدىن ۋاز كېچىشى قاتارلىق تەپسىلاتلاردا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ گەرچە بەزى ۋاقىتلاردا ئۇمىدسىزلەنگەن بولسىمۇ، ئاخىردا ھەممىدىن ۋاز كېچىپ ئۆزىنىڭ غايىسىدە چىڭ تۇرىدۇ.

ئەلا سولچىل ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ زەربىسىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، ھەق - ناھەق قارىشى ئېنىق بىر ئەۋلاد ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ تەقدىرى ۋە ئىدىيىۋى ھالىتىنى ئىپادىلىگۈچى ئوبرازدۇر. ئەلا ئىلىم - پەنگە ئۆزىنى بېغىشلىغۇچى بولۇپلا قالماستىن،

بەلكى ئىلىم ـ پەننىڭ ھەقلىق قوغدىغۇچىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئەلا تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى توغرا چۈشەنگەن ياش، شۇڭا ئۇ دەۋرنىڭ ناتوغرا ئېغىشلىرىغا قارىغۇلارچە ئەگەشمەيدۇ، ئۇ گاڭ-گىراش ئىچىدە ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ، شۇڭا ئۇ جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ ئۆزى سۆيگەن ئىلىم ـ پەن يولىنى تاللايدۇ. يۇقىرى ئورۇن، يۇقىرى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدىغان ئوڭۇشلۇق شارائىتلاردىن ۋاز كېچىدۇ ۋە گەنجا يايلىقىغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇلىدۇ، ئەلانى بىرتەرەپ-تىن دەۋرنىڭ سىياسىي ئىمتىيازلىرى قىينىسا، يەنە بىر تەرەپ-تىن ئىقتىسادىي قىينىچىلىق ۋە مۇھەببەتتىن پەيدا بولغان روھىي بېسىم قىينايدۇ. لېكىن ئۇ ھەققانىيەت ئۈچۈن قەتئىي كۆرەش قىلىدۇ. ئۇ خاتىرىسىگە مۇنداق يازىدۇ: «مەن ئۆز بەختىمنى كىتاب ۋە ئەمگەكتىن ئىزدىشىم كېرەك.»

ئەلا گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ئىگە، روھىي دۇنياسى نازۇك بىر ياش. ئۇ گەرچە ناھايىتى زور بولغان غايىنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسىمۇ، دوستلىرى ئالدىدا ۋە ئائىلىدە ئۆزىنىڭ ئەقىدىسى ۋە باشقىلار ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئۇنتۇمايدۇ. ئۇ گۈزەلئاي بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلاش ئۈچۈن كۆپ قېتىم تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. رەقىبىنىڭ ئۆزىگە قىلغان زىيانكەشلىكىنى بىلگەن ۋاقىتتىمۇ رەقىبگە تۇنجىقىلىش پۇرسىتى بېرىدۇ. مەسىلەن، ئۇ-لار بىلەن بولغان بالىلىقتىكى دوستلۇقنى قەدىرلەيدۇ. ئەڭ مۇ-ھىمى ئۇنىڭ ئادىلە بىلەن بولغان مۇئامىلىسىدىكى تەپسىلاتلاردا ئۇنىڭ ئەخلاقىي پەزىلىتىدىكى گۈزەللىك ناھايىتى يارقىن ئىپا-دىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئۇ ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغان ئادىلەنىڭ باشقىلا-رىنىڭ پۈشتىدىن بولغان بالىسى ئۈچۈن ئاتا بولۇشقا رازى بولىدۇ. ۋە

ئادىلەنىڭ روھىي ئازابلىرىغا نازۇك بولغان روھىي گۈزەللىكى ئارقىلىق تەسەللى بېرىدۇ. ئاپتور ئەلا ئوبرازىنى ياراتقاندا ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش تارىخىنى ئادەتتىكى ۋەقەلەر بە-لەن ئەمەس، بەلكى ئادەم تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز زىددىيەتلەر ئىچىگە قويۇپ تەسۋىرلەيدۇ. ئۇ ئۆگىنىش مەستانىسى، مۇھەببەت مەستا-نىسى بولۇش بىلەن بىرگە قىزغىنلىق بىلەن ئۇمىدسىزلىك، غايە بىلەن رېئاللىق ئارىسىدىكى مۇرەككەپ روھىي تىركىشىشلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزىدۇ. ئاپتور ئەلانىڭ غايىسىغا تەسىر كۆرسىتىدە-غان ئامىللارنى بىر قەدەر كەڭ تەسۋىرلەپ ئەلانىڭ ئىرادىلىك، غا-يىلىك گۈزەل پەزىلەتلىك روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ بەرگەن.

گۈزەلئاي ئوبرازى توغرىسىدا: گۈزەلئاي ئوبرازى ئاپتور كۆڭۈل قويۇپ يارىتقان يەنە بىر پىرسوناژ ئوبرازىدۇر، گۈزەلئاينىڭ خاراك-تېرىدىكى ئۆزگىچىلىك ئەلانىڭ خاراكتېرىنىڭ ئېچىلىشىدا مۇ-ھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ قالماستىن، رەقىبنىڭ خاراكتېرى-نىڭ ئېچىلىشىدىمۇ ئىنتايىن موھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. گۈزەلئاي خاراكتېرى ئۇستۇن، ئىچكى تەبىئەتلىك قىز. ئاپتور گۈزەلئاي ئوبرازىنى تەسۋىرلىگەندە ئۇنىڭ خاراكتېرىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئامىللارنى ناھايىتى لايىق ۋە جايىدا بەرگەن گۈزەلئاي ئىسمى-جىسمىغا لايىق گۈزەل بولۇپ، ئەگەر گۈزەلئاينىڭ مۇشۇ تاشقى گۈزەللىگى بولمىغان بولسا ئۇنىڭ تەكەببۇرانە خاراكتېرىنىڭ مەنبەلىرىنى چۈشىنىش بىر قەدەر قىيىن ئىدى. چۈنكى ئۇ مۇشۇ چىرايلى بىلەن ئىقتىسادىي ئۇستۇنلۇكى تۇپەيلىدىن ھەممە ئادەم قىزىقىدىغان، بولۇپمۇ يىگىتلەرنى ئىشقىدا مەست قىلىدىغان ئەۋ-زەللىككە ئىگە بولىدۇ، ئەسەرنىڭ بېشىدىلا گۈزەلئاي بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مۇنداق قىياپەت بىلەن پەيدا بولىدۇ : «ئۇ تاغلاردىكى

كەچكى شەپەققە، ئاق قىزغۇچ بۇلۇتلارغا قاراپ تۇراتتى. گويا ئۇنىڭ ئالدىدا ياش يىگىتلەر يوقتەك، ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە، ھەتتا چىرايلىق كۆزلىرىنى ئوراپ تۇرغان كىرپىكلىرىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە زەن قويۇپ ئولتۇرغان مۇنۇ ئالتە يىگىت گويا مۇشۇ قاپتالىنىڭ كىچىكسىز تاشلىرىدەك... تەكەببۇر قىز قولىنى كەينىگە تۇتۇپ كىشىنى مەست قىلىدىغان چىرايلىق كۆكرىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ گۈزەل لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ يىراقلارغا قاراپ تۇراتتى».①

ئۇنىڭ بۇنداق بىر قەدەر سوغۇق تەكەببۇر، مال - دۇنياغا بىپىرۋا بولغان، ئۇستۇن خاراكتېرلىك قىز بولۇشى ئالدى بىلەن گۈزەلئاينىڭ بايقاشات ئائىلىدە چوڭ بولۇشى، كىچىكىدىن ئۆگەنگەن ئاسان ئىشىش ئىستىكى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، ئەلانىڭ ئەكسىچە ئۇ ئىراده جەھەتتە ئاجىز، تۇرمۇشنىڭ قاتتىق سوغۇقىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ئەلا بىلەن بىرلىكتە جاپا - مۇشەققەتلىك تۇرمۇشتا بىللە بولۇشقا چىدىمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆز بېشىغا كەلگەن ئازابلار تۇپەيلىدىن ئۆزىنىڭ سەنئەت جەھەتتىكى تالانتى ۋە ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالىدۇ ۋە دەل مۇشۇ خاراكتېر توقۇنۇشى ئىككى ياشنىڭ مۇقەررەر پەيدا بولىدىغان مۇھەببەت ۋە ئائىلە تراگېدىيىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئىككىنچىدىن گۈزەلئاينىڭ تراگېدىيىلىك تەقدىرى ئۇنىڭ تەبىئەت ئاتا قىلغان تاشقى گۈزەللىكى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. گۈزەلئاي ئەسەردە خۇددى رىۋايەتلەردىكى ساھىبجامالىدەك گۈزەللەشتۈرۈلۈپ تەسۋىرلىنىدۇ، ئەسەر ئېلان قىلىنغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئاپتورنىڭ گۈزەلئايغا بەرگەن بۇ تەسۋىرلىرىنى ئاپتورنىڭ ماھارىتىدىكى كەمچىللىك دەپ تەنقىدلىگۈچى.

① «ئىزدىنىش» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 - يىل نەشرى، 71 - بەت.

لەرمۇ بولدى، بىراق ئۇنى ئىسمى - جىسمىغا لايىق قىلىپ تەسۋىرلەش گۈزەلئاينىڭ ئەسەردىكى ئورنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. ئۇ ئەلا بىلەن رەقىب ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشنىڭ ئاساسىي مەنبەسىنى شەكىللەندۈرىدىغان پېرسوناژ بولۇپ، گۈزەلئاينىڭ ئاشۇ گۈزەل ھۆسن - جامالى شەھۋەتپەرەس رەقىبىنىڭ ئەلاغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى ھاسىل قىلغان ئاڭ دەسلەپكى مەنبە ئىدى. گۈزەلئاينىڭ خاراكتېرىدە يەنە شۇ ھەرتىپەرەسلىك مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ ئەلادىن مۇكچىيىپ ئولتۇرىدىغان تەتقىقات ئىشىنى تاشلاپ يۇقىرىراق ئورۇنغا ئىنتىلىپ بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ ئادىلە بىلەن بىر قېتىملىق ئويۇن قويۇش سەپىرىگە چىقىپ ئادىلەنىڭ ئۆزۈك سېتىۋالغىنىنى كۆرگەندە، ئۆزىدە بۇنداق نەرسىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بولمايدىغانلىقى ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىدۇ ۋە شۇنچە قىيىنچىلىق ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان ئەلاغا ئۆزىنىڭ بۇ تەلىپىنى قانداقۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇنىڭ قىزىقىدىغىنى ناخشا - مۇزىكا، سەيلىلەر ئىچىدىكى رومانتىك تۇرمۇش. ئۇ ئەلادىن بۇ خىل ئەقىدىسىگە جاۋاب بەرگۈدەك نەرسىلەرنى تاپالمايدۇ ۋە ئۈمىدسىزلىنىدۇ، ئاخىردا ئەلا بىلەن ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش يۈز بېرىدۇ. خاراكتېرى بىر - بىرىدىن تۆپتىن پەرقلىنىدىغان بۇ ئىككى ياش ئۆزىنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسى بويىچە بىر - بىرىگە يول قويمايدۇ. ئاخىردا ئاتا - ئانىسى بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشنى تاللايدۇ. دېمەك، ئەلانىڭ خاراكتېرى گۈزەلئاي بىلەن بولغان تۇرلۇك توقۇنۇشلىرى ئارقىلىق گەۋدىلىنىدۇ.

گۈزەلئاي خاراكتېرىدىكى يەنە بىر ئامىل، ھەممە جەھەتتە مۇكەممەللىكنى قوغلىشىش، بايقاشات تۇرمۇش، گۈزەل ئەسلىمى-

لەر، سایاھەت ۋە باشقىلاردىن ئۇستۇن تۇرىدىغان شەرت ـ شارائىتلار، ئۇنىڭ تۇرمۇشتا قوغلىشىدىغان غايىسى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ خىل خاراكتېرى ئەلا گەنجا يايلىقىغا ھەيدەلگەندە غۇلجىغا كېلىپ، غۇلجىدىكى كەچلىك مەنزىرە، ياخشى كىيىم ـ كېچەك ۋە نازۇ نېـمەتلەر ئۇستىدە ئۆزىنىڭ مەستخۇش بولغان ئارمىنىنى ئەلاغا ياز-غان خېتىدە جانلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئاپتور گۈزەلئاي ئوبرازىنى يا-راتقاندا، ئۇنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىگە ئىنتايىن ھۆرمەت قىلغان بولۇپ، گۈزەلئاي ئېڭى جەھەتتە ئەلادىن قېلىشمايدۇ. شۇڭا ئۇ تۇرمۇشتا سەل يول قويسىلا ئۆتۈپ كېتىدىغان ئىشلارغا باش ئەگـمەيدۇ. بۇ دەل ئىككى خىل ئىرادىگە ئىگە ئادەملەرنىڭ مۇقەررەر يولۇقىدىغان پاجىئەسى ئىدى. ئاپتور ئەلانىڭ ئىلىم ـ پەنگە ئۆزىنى بېغىشلاشتەك گۈزەل غايىسى بىلەن گۈزەلئاينىڭ شەخسىي را-ھەت ـ پاراغەت، مۇھەببەت ئۇستىدىكى تاللىشىنى سېلىشتۇرۇپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق، ئەلانىڭ ئىلىم ـ پەن ئۈچۈن راھەت ـ پارا-غەتلىك تۇرمۇشتىن ۋاز كېچەلەيدىغان ئىلىم سۆيەر خاراكتېرىنى جانلىق ئىپادىلەيدۇ.

ھاشىر ئوبرازى: بۇ رومانىدىكى خاسلىققا ئىگە يەنە بىر ئوبراز ھاشىر ئوبرازى بولۇپ، ئۇنىڭ خاراكتېرى ۋە تەقدىرى بىر تەرەپتىن بىزنى تەئەججۈپلەندۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن بىزنىڭ ھېسداشلى-قىمىزنى قوزغايدۇ. ھاشىر ئاق كۆڭۈل، ئىنتايىن ساددا، ھەق ـ نا-ھەق قارىشى كۈچلۈك، قىزغىن بىر يىگىت، ئۇ خۇددى ئەلاغا ئوخشاش ۋەتەننىڭ جاپالىق جايلىرىغا بېرىپ ئۆزىنىڭ ۋەتەنگە بولغان ئەقىدىسىنى ئاقلىماقچى بولىدۇ. بىراق ئۇ ئەلادىن پەرقلىق ھالدا دەۋرنىڭ ھەق ـ ناھەق مەسىلىسىنى ئاڭقىرالمايدۇ، شۇڭا

ياشلارغا خاس قىزغىنلىقى بىلەن دەۋر ئوتتۇرىغا قۇيۇۋاتقان شو-ئارلارغا ئىشىنىدۇ ۋە ئىنتىلىدۇ. ئۇ ئادەم بولۇشنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ يولى زاۋۇتتا ئىشچى بولۇپ ئەمەلىي ئىش قىلىش دەپ قارايدۇ. ئەكسىچە كىتاب ئوقۇش يارىماسلىقنىڭ ئىپادىسى، ئاق مۇتەخەس-سىسلىشىش دەپ چۈشىنىدۇ. ئۇ بېيجىڭلىقلارنى جىسمانىي ئەمە-گەك قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆچ كۆرىدۇ. شۇ قاتاردا كىتاب مەستا-نىسى بولغان ئەلانى توغرا يولغا ماڭمىدىك دەپ قارايدۇ، ئۇنىڭ ئەلا بىلەن بولغان غايە ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ـ تارتىشلىرى ئۇنىڭ نا-دانلىقىنى جانلىق ئىپادىلەيدۇ. ھاشىر ئوبرازى دەۋرنىڭ سىياسىي پۇراقلىرى ئىچىدە قىزىللىشىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان ئادەم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ھاشىرمۇ خاراكتېرىدىكى مۇشۇ ئالا-ھىدىلىكلەر تۈپەيلىدىن، خاراكتېرى كەسكىن، ھەق ـ ناھەق قارا-شى بىر قەدەر ئېنىق، ھېسسىياتچان، ئەخلاقلىق قىز رازىيە بىلەن چىقىشالمايدۇ. ئۇنىڭ ئىنتايىن سولچىل چۈشەنچىسى ئۇنىڭ قەلبىدە جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ياشلىق مۇھەببىتىنى تۇنجۇقتۇرۇشقا سەۋەب بولىدۇ. مەسىلەن: ئۇ ئەلا بىلەن رازىيە ئۇستىدە سۆزلەش-كەندە ئەلاغا مۇنداق دەيدۇ: «ماڭ يوقال! ـــ دېدى ئۇ تامغا ئۇرۇلۇپ يېتىۋېلىپ، ـــ قىزلارغا ۋاقىت ئاجراتقان ئادەم ئۆز ـ ئۆزىنى خاراب قىلمىدىغان ئادەم. قىز ـــ ھاياتىڭغا چۈشكەن ئېكەك...»① ئۇ ئۆز-زىنىڭ ئىرادىسىنى تاۋلاشتا جاپالىق يەرلەردە ئەمگەك قىلىش ئۇ-سۇلىنى تاللاپ قالماستىن، مۇھەببەتكە، ياشلارغا خاس ئويۇن ـ تا-ماشىغا باش ئەگمەسلىكمۇ ئىراده تاۋلاشنىڭ ئىپادىسى دەپ قارايدۇ

① «ئىزدىنىش» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 ـ يىل نەش-رى، 110 ـ بەت.

ۋە شۇنداق قىلىدۇ. چىرايلىق كىيىنىش، تانسا، ئولتۇرۇش دېگەن-لەرنى بۇرژۇئازلارچە تۇرمۇش ئۇسۇلى دەپ قارايدۇ ۋە يىرگىنىدۇ. ئۇ رەقىبكە «ھەيدە، ماۋۇ بۇرژۇئازىيىلەرنى! مۇنۇ رەقىب دېگىنىڭ بىر مىكروب، مۇنۇ قىزىلىرىڭ بىر مىتە، ئىستىقبالىنى شامالغا ئايلاندۇرىدىغان بۇ زىياندىشلارغا ھىجىيىش ساڭا نومۇس ئەمەسمۇ، ھەي ئاۋاق!»① دەيدۇ. دېمەك ھاشىر ئوبرازى دەۋرىنىڭ سىياسىي پۇراق-لىرىنى ئەكس جانلىق ئىپادىلىگەن ئەڭ جەلپ قىلارلىق ئوبراز، ئۇ خۇددى دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى دونكىخوتقا ئوخشاش ئۇنتۇلغۇسىز تىپ سۈپىتىدە ئېلىمىز خەلقى بىسىپ ئۆتكەن ئالاھىدە دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتىنى ئىپادىلىگۈچى بولۇپ قالىدۇ.

رەقىب ئوبرازى: بۇ رومانىدىكى بەدىئىي روشەنلىككە ئىگە قە-لىنغان يەنە بىر ئوبراز بولۇپ، ئۇ باي ئائىلىدە چوڭ بولغان، شۇڭا كىچىكىدىن تارتىپلا پۈلپەرەس، شاللاق، مەنمەنچى بولۇپ تەربە-يىلەنگەن. سولچىل ئىدىيىۋى ئېقىم ھۆكۈم سۈرگەن كۇنلەردىكى ھەق ـ ناھەقنىڭ ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇشى ئۇنى تاۋلاپ سۈيە-قەستچى قارا نىيەت ئادەمگە ئايلاندۇرىدۇ. رەقىب ئەسەرنىڭ بېشىدىلا سەل ھىيلىگەر، جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدىغان ۋە مەنمەن-چى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان. مەسىلەن، ئۇ ئەلاغا مۇنداق دەيدۇ: «ئون يىل تىرىش، باشلىقلارنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىق، باشلىق بولالمىساڭ مەن كېپىل!»② بىز ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۇ-نىڭ تەبىئىتىدە ھايانتا بولغان ساختىپەزلىكىنىڭ يوشۇرۇنغانلە-قىنى بايقايمىز. ئۇ شاللاق، شەھۋەتپەرەس، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ خا-

①② «ئىزدىنىش» رومانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 ـ يىل نەشرى، 108 ـ ، 91 ـ بەت.

راكتېرىنى ئاچقان ئامىل، ئۇنىڭ گۈزەللىگە بولغان قىزىقىشى بولۇپ، ئۇ گۈزەللىگىنى كۆرۈپلا، ئۇنىڭغا ئېرىشىشنىڭ كويىغا چۈ-شىدۇ، ئۇنىڭ قارىشىچە بۇ گۈزەل قىز ئۆزىگە ئوخشاش پۇلدار ۋە مۇئەييەن ئورۇنغا ئىگە ئادەمگە مەنسۇپ بولۇشى كېرەك ئىدى. لې-كىن گۈزەللىگى ئۇنىڭغا ئەمەس، بەلكى ئەلاغا قىزىقىپ قالىدۇ.

مانا بۇ رەقىبنىڭ ئەلاغا بولغان ئۆچمەنلىكىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. رەشك ئوتى ئۇنى تىنىمسىز ھەركەت قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. دەل مۇشۇ پەيتتە ۋەزىيەت ئۆزگىرىپ رەقىبنىڭ ئۆچىنى ئېلىشقا ياخشى پۇرسەتلەر يارىتىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەلاغا ئاش-كارا ۋە يوشۇرۇن تۇزاقلارنى قۇرىدۇ. ئۇنىڭ گۈزەللىگا ئېرىشەل-مەسلىكى ۋە ئەينى يىللاردىكى ئۇستۇن شارائىتى ئۇنىڭ خاراكتې-رىنى تاۋلاپ ساختىپەز ئادەمدىن قارانىيەت ئادەمگە ئايلاندۇرىدۇ. ئۇ-نىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى شەھۋانىي ھەۋەس، دوست-لۇقنىڭ ئورنىنى رەشك، ھەقىقىي ئىنسانلىقنىڭ ئورنىنى رەزىل-لىك ئىگىلەيدۇ. ئۇ بىر تەرەپتىن ئەلا بىلەن گۈزەللىگىنى ئايرىشنى پىلانلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ساددا قىز ئادىلەنى ۋەيران قىلدى. ئاپتور رەقىب خاراكتېرىنى ياراتقاندا ئۇنى ئۆزىگە خاس شارائىت ئىچىگە قويۇپ، تەبىئىي ھالدا ئۇنىڭ خاراكتېرىدە مۇقەررەر ھالدا تۇغۇلۇشى مۇمكىن بولىدىغان تەرەققىيات بىلەن سىلجىتىدۇ. ئۇ-نىڭ خاراكتېرىدىكى ئۆچمەنلىكىنىڭ يىلتىزى كۇنداشلىق بولۇپ، ئۇمۇ روھىي ئازاب ئىچىدە تولغىنىدۇ. گۈزەللىگىا ئېرىشەلمەسلىك ئۇنى ھەر تۇرلۇك رەزىل ئىشلارنى پىلانلاشقا ئۇندەيدۇ. ئىرادە تەل-مانچىلىرىنىڭ قارىشىچە، ئىنسان ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان تە-

قەززالىقىنىڭ ئەملىگە ئاشماسلىقىدىن چەكلىنىپ قالمايدۇ، ئەكسىچە ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ ھەر قانداق بىرشەكلىگە ئۆزىنى ئۇرىدۇ ۋە يارىتىدۇ. دېمەك، رەقىبىمۇ خۇددى ئەلاغا ئوخشاش ئۆز ئىرادىسىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغان روشەن خاسلىققا ئىگە ئوبراز. ئاپتور رەقىب ئوبرازى ئارقىلىق ئەينى يىللاردىكى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، چېقىمچىلىق، ئورا كولاش ۋە سۈيىقەستچىلىك بىلەن ئىناۋەت تاپقان بىر بۇلۇم كىشىلەرنىڭ تىپىك خاراكتېرىنى ئېچىپ بەرگەن.

توققۇزىنچى
«ئانا يۇرت» رومانىنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتى ھەققىدە

«ئانا يۇرت» زوردۇن سابىرنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە قىلغان ئاخىرقى رومانىدۇر. بۇ رومان بىر قەدەر كەڭ بولغان مەزمۇنى، مۇرەككەپ ئەگرى ـ توقاي ۋەقەلىكى، كەڭ بولغان ھەجمى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان پېرسوناژلىرى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا قامۇس خاراكتېرلىك ئەسەر بۇلۇپ قالدى. «ئانا يۇرت» رومانى 1930 ـ يىللاردىن تارتىپ مەملىكىتىمىز ئازاد بولغان ئارىلىقتىكى شىنجاڭدا يۈز بەرگەن «ئۈچ ۋىلايەت» ئىنقىلابىنى تېما قىلغان بۇلۇپ، بۇ تارىخىنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكىنى جانلىق يورۇتۇپ بەرگەن ئېسىل ئەسەر. 1930 ـ يىللار شىنجاڭ تارىخىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولغان دەۋر ئىدى، سوۋېت ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە ئېلىمىزدىكى يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ سادالىرى شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ ئالاھىدە زېمىنغا ئومۇمىيۈزلۈك تەسىر كۆرسەتتى، گومىنداڭنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىققان شېڭ شىسەي، سۇن جۇڭشەننىڭ ئالتە بۇيۇك سىياسىتىگە ئاسىيلىق قىلىپ شىنجاڭدا زورلۇق، زومبۇلۇق قىلىشقا باشلىدى، بۇنىڭ بىلەن يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ دولقۇنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئېڭىنى ئويغاتتى. چېكىدىن ئاشقان سىنىپىي زۇلۇم، مىللىي زۇلۇم ئاساريتىدىكى ھەرمىللەت خەلقى دېموكراتىيە، باراۋەرلىك ۋە گۈزەل تۇرمۇش ئۈچۈن دەۋر ساداسىغا ياندىشتى. 1944 ـ يىلى ئىلى، ئالتاي،

تارباغاتاينى مەركەز قىلغان «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» پارتلىدى. «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» خوددى يولداش ماۋ زېدۇڭ كۆرسەتكەندەك «جوڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى» ئىدى. بۇ ئىنقىلاب گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى يوقىتىشنى مەقسەت قىلغان، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ، بىر نىيەتتە قوزغىلىشىدىن شەكىللەنگەن كەڭ كۆلەملىك سىياسىي خاراكتېرلىك، قوراللىق ئىنقىلاب ئىدى. دېمەك ئاپتور تەسۋىرلەگەن تۇرمۇش شىنجاڭ خەلقىنىڭ 1940 ـ يىللاردىكى سىياسىي ھاياتىدا يۈز بەرگەن ئۇلۇغ بىر ئىش ئىدى. زوردۇن سابىر «ئانا يۇرت» رومانىدا مانا مۇشۇ ئۇلۇغ تارىخنىڭ سۈرىتىنى ئاجايىپ ماھىرلىق بىلەن سىزىپ بەردى. رومان بىر قانچە قېتىم نەشر قىلىندى، تىراژى ئادەتتىكى تەسەۋۋۇردىن ھالقىپ كەتتى. خەلق بۇ ئەسەرنى قولدىن ـ قولغا چۈشۈرمەي ئوقۇدى. ئەسەرنىڭ بەدىئىي مۇۋەپپەقىيىتىنى سۆزلىگەندە مۇنداق بىر قانچە نۇقتىلارنى تىلغا ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. رومان بىر قەدەر كەڭ ۋە مۇرەككەپ ۋەقەلەر ئارقىلىق ئەينى دەۋرنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ بەرگەن.

1. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، ئىلى ئوغرىسى دەپ ئاتالغان «غېنى باتۇر» قاتارلىقلارنىڭ زوراۋانلىققا قارشى ئىستىخىيىلىك ھەرىكەتلىرىدىن باشلىنىپ، ئىنقىلابنىڭ ئاكتىلىق كۈرەش تارىخىغا ئايلانغان ۋە شىنجاڭنىڭ ھەممە رايونلىرىغا تارقالغان داغدۇغىلىق كۈرەش جەريانلىرىغىچە بولغان كۈرەش تارىخى ئىنتايىن كەڭ ۋە ئىنچىكە سۈرەتلەنگەن، شىنجاڭنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى سىياسىي ۋەزىيىتى شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭغا خوجا بولۇۋېلىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان سۈيىقەستچىلىك ھەرىكەتلىرى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ باشلىنىش، راۋاجلىنىش جەريانلىرى،

جەڭ مەيدانلىرىدىكى ئۇرۇش مەنزىرىلىرى، يېزا، شەھەر، قىشلاقلاردىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى، ئوي پىكرى، ئوخشاش بولمىغان تەبىقە كىشىلىرىنىڭ ئىنقىلابقا تۇتقان پوزىتسىيىسى، زىيالىيلارنىڭ مىللەت، خەلق ئوتىدا ئويغىنىشلىرى، جىياڭ جېيشىنىڭ كومپارتىيە بىلەن بولغان ئومۇمىي مۇناسىۋىتى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۇستىدىكى زۇلمى قاتارلىقلار خوددى بىر قاتمۇستەك كۆزىمىزنى قاماشتۇرىدۇ. ئاپتور يەنە «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» دىن ھالقىپ ياڭ زىڭشىن دەۋرىدىكى بىر قىسىم ئۆزگىرىشلەرنىمۇ پېرسوناژلارنىڭ ئەسلىمىسى ئارقىلىق ئەسەرگە سىڭدۈردى. شۇڭا بىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇساق خوددى بىر ئابىدە ئىچىگە كىرگەندەك بولىمىز. رومانىدا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش ئىنتايىن كەڭ ۋە رەڭدار بولۇپ، ئاپتور ئوخشىمىغان قاتلاملارنى ئۆزىگە خاس رەڭگى بىلەن نامايان قىلدى. ئەسەردە دېھقانلار تۇرمۇشى، زىيالىيلار تۇرمۇشى، مۇھاجىرلار تۇرمۇشى، فېئودال يەر ئىگىلىرىنىڭ تۇرمۇشى، موللىلار، ئۆلىمالارنىڭ تۇرمۇشى، كوچا سەرگەردانلىرىنىڭ تۇرمۇشىدىن تارتىپ بىر قەدەر يۇقىرى قاتلامدىكى سىياسىئون، گېنېرال، تۆرە ئەمەلدارلار ھەتتا ئېلىمىزنىڭ يېقىنقى تارىخىدىكى مەشھۇر شەخسلەردىن جياڭ جېيشى، سۇڭ مېيلىڭ، دۇنيا تارىخىدىكى مەشھۇر شەخسلەردىن ستالىن، چېرچىل قاتارلىقلارنىڭ پائالىيەتلىرىگىچە ئىنتايىن جانلىق تەسۋىرلەندى.

2. رومانىدا يارقىنلىققا ئىگە بولغان بىر توپ پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلدى.ئەسەردە پېرسوناژلارنىڭ كۆپلۈكىگە قارىماي مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان پېرسوناژلارمۇ بىر قەدەر زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئەسەردە دېھقانلارنىڭ، دىنىي زاتلارنىڭ، ئوقۇغۇ-

چىلارنىڭ، زىيالىيلارنىڭ، رەھبەرلەرنىڭ، ئاق كۆڭۈل ئائىلە ئايال-لىرىنىڭ، مۇرەككەپ پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان خائىنىلارنىڭ ئوبرازى بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ، شۇنىڭدەك بۇ رومان مۇشۇ ئەسىرنىڭ بېشىدا شىنجاڭدا ياشاپ ئۆتكەن مۇھىم تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازى ۋە پائالىيەتلىرىنى تارىخقا سادىق بولغان ئا-ساستا چىنلىق بىلەن تەسۋىرلەپ،ئۇلارنىڭ ئوبرازىنى ساقلاپ قە-لىشتىمۇ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى. تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازى بىلەن توقۇلما قىلىنغان ئوبرازلارنىڭ بىرلىكى ئايرىپ ئالالمىغۇدەك دەرىجىدە بىرلىككە كەلدى.

3. مەدەنىيەت، تەبىئىي پەن ۋە جۇغراپىيەۋى ئۇچۇرلارنىڭ موللىقى، ئېنىقلىقى، ئەسەرنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۇرگەن يەنە بىر ئامىل. ئاپتور بۇ تېمىنى يورۇتقاندا نۇرغۇنلىغان تەسۋىرلەر ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئۆزگىچە مەدەنىيەت قاتلىمىنى، جۇغراپىيە-لىك مۇھىتتىكى ئالاھىدىلىكىنى، تاغ، دەريا سۇلىرىنى، يېزىلار-نىڭ ئۆزگىچە پۇراقلىرىنى ئەينى شارائىتقا ئۇيغۇن ئىلمىي قىم-مەتكە ئىگە قىلىپ تەسۋىرلەپ بەردى. سىياسەت، ۋەزىيەت، پەن - مائارىپ ئۇستىدىكى دۇنياۋى بىلىملەر، ئېلىمىزگە خاس بولغان زىددىيەتلەر، شىنجاڭغا خاس بولغان ئىجتىمائىي تەرتىپلەرنى چوڭقۇر ئىپادىلىدى. مەسىلەن، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ پارتـ-لىشى، ياپونىيىنىڭ تەسلىم بولۇشى، چېرچىل، ستالىنلارنىڭ سىياسىي پائالىيەتلىرى، تاكتىكا مەسىلىرى، كومپارتىيە بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدىكى، جياڭ جېيشى بىلەن شېڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدىكى نازۇك مەسىلىلەر بىر سىياسىئوننىڭ كۆزىدە كۆزىتىلدى. شۇڭا بىز بۇ ئەسەردىن شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ۋە دۇنيا ۋەزىيىتى ھەققىدە ناھايىتىمۇ زور بولغان بىلىمگە

ئېرىشىلەيمىز. ئاپتور يەنە بىر پەيلاسوپنىڭ نەزىرى بىلەن ئۆزىنىڭ ھايات، كىشىلىك مۇناسىۋەت، دۇنيا، ئەركىنلىك، زومىگەرلىك، ئۇرۇش ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىرى بىلەن ئەسەرنى تويۇندۇردى. بۇ ئارقىلىق رومانىنى كۆچلۈك پەلسەپىۋىلىككە ۋە مەنە چوڭقۇرلۇقىغا ئىگە قىلدى.

4. رومانىنىڭ گۈزەل تەسۋىرلەرگە تويۇنۇشى، لىرىكىلىقى، ئەسەرنى كۆچلۈك ھېسسىياتچانلىققا ئىگە قىلىپ، بەدىئىي سەۋ-ىيىنىڭ ئاجايىپ كارامىتىنى كۆرسەتتى. ئاپتور تەسۋىرلىگەن گۈ-زەل مەنزىرىلەر، پېرسونازلارنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى گۈزەل تۇي-غۇلار، شۇنىڭدەك ئاپتور تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان چوڭقۇر مەنىلەر، ئەسەرنى يۈكسەك بولغان ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە قىلدى.

5. ئاپتورنىڭ رومانىدا ئىشلەتكەن تىل ماھارىتى ناھايىتى يۇ-قىرى بولۇپ، ئاپتور بۇ ئەسىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر تىلىنى قايتا بىر قېتىم تىرىلدۇردى. رومانىدا قوللىنىلغان تارىخىي ئاتالغۇلار، ئۇن-تۇلغان يەرلىك شېۋىلەر ۋە خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن ئېلىنـ-غان ھېكمەتلەر بىزنىڭ بۇ قاراشلىرىمىزنى جانلىق ئىپادىلەيدۇ. ئاپتور يەنە ھەربىر پېرسونازنىڭ خاراكتېرىگە ماس ھالدا تىل بې-رىپ ئىپادىلەش سەنئىتىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل مېلودىيەسىنى ياڭرىتتى. رەڭدار تەسۋىرلەر بىلەن مۇھاكىمە ۋە لىرىكىنىڭ بىر-لىكىدىن ھاسىل بولغان گۈزەل تىل بىزنى سۆيگۈ زېمىنىغا باش-لاپ كىردى. ئاپتور ئەسەرنىڭ ھەجمىنى يۈكسەك دەرىجىدە مەر-كەزلەشتۇرۇپ، قىسقا مەنىلىك جۈملىلەرنى ئىشلىتىپ ھەجىم جەھەتتىكى ئىخچاملىقنى قولغا كەلتۇردى.

6. «ئانا يۇرت» رومانىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى رومانىدا يارىتىلغان بىر توپ ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە پېرسونازلار ئوبرازى-

نىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغانلىقىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئاپتور ھەربىر پېرسوناژنى ئۆزىگە خاس بولغان مۇھىت ئىچىگە قويۇپ، بىر قەدەر كەڭ بولغان توقۇنۇشلار ئارقىلىق ئىنچىكە سۈرەتلىگەن. بولۇپمۇ بۇنىڭ ئىچىدىكى «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» نىڭ مىللىي قەھرىمانى سۈپىتىدە يارىتىلغان بەدئىي ئوبراز نۇرى ئوبرازى، گەپ ـ سۆزلىرى قوپال، بەزى تەرەپلەردە نادان، ئەمما ھېچنىمىدىن قورقمايدىغان خەلق قەھرىمانى تارىخىي شەخس غېنى باتۇر ئوبرازى، جاپاكەش دېھقانلارنىڭ تىپى بولغان زىياۋۇدۇن ئوبرازى، يۇرتۇازلىق خاراكتېرى كۈچلۈك، تەكەببۇر ئەمما سۆيۈملۈك مۇختەر باي ئوبرازى، شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى زىيالىيلار ۋە رەھبەرلەرنىڭ ۋەكىلى ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئوبرازى، مۇرەككەپ روھىي دۇنياغا ئىگە بولغان سىياسىئون شېڭ شىسەينىڭ ئوبرازى، فېئودالىلىق ئەنئەنە قارىشى كۈچلۈك، سىياسىي ئېڭى تېخى يېتىلمىگەن يەرلىك ئەمەلدار ئېلىخان تۆرە ئوبرازى، دىنىي تەرەققىپەرۋەر زات مۇتالى خەلپىتىم ئوبرازى، بىلىملىك، ئاق كۆڭۈل ئاسىيە ئابىستەي، سەبىخە، پەرىخە، زەيتۇنە قاتارلىق قىز ـ ئاياللارنىڭ ئوبرازى، بۇنىڭ تىپىك مىسالىدۇر. تۆۋەندە بۇ ئوبرازلار ئۈستىدە قىسقىچە تەھلىل يۈرگۈزىمىز.

نۇرمەمەت (نۇرى) ئوبرازى: نۇرى ئوبرازى پۈتۈن ئەسەردىكى خىلمۇخىل ھادىسىلەرنى، پېرسوناژلار ئوتتۇرىسىدىكى تۇرلۈك مۇناسىۋەتلەرنى ئۆزئارا بىرىكتۈرىدىغان، پۈتۈن ئەسەردە يادرولۇق رول ئوينايدىغان باش قەھرىمانىدۇر. ئەسەرنىڭ بېشىدىن تارتىپ ئاخىرغىچە بولغان سەھنىدە نۇرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى مەركەزلىنىپ قىلىپ، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بولغان باشقا ۋەقەلەرنى يانداشتۇرۇپ تەسۋىرلەش ئاساسىدا قانات يايدۇرۇلغان. بىرىنچى، نۇرى بىلىم سۆيەر ياشلارنىڭ تىپى. ئۇ دەل «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» نىڭ

ھارپىسىدا ئۆز مەھەللىسىدە «ئوغرى» ۋەقەسى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئاپتور بۇ پېرسوناژنى تەسۋىرلىگەندە، ئەسەرنىڭ بېشىدىلا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلغۇدەك دەرىجىدە كۈچ چىقىرىپ تەسۋىرلەيدۇ.

«ئۇستەل ئورنىغا قىزىرىپ سىلىقلاشقان نانتاختا قويۇلدى، نۇرىنىڭ قولىغا ھەممە ئادەم قاراپ تۇرۇشتى، ئۇ ‹خىمىچىسكى› قېرىندىشىنى ھۆللەپ قويۇپ قەغەزنىڭ بېشىغا ‹ئەرزە› دېگەن خەتنى يازدى. كۆپچىلىك تەڭلا: — پاھ ھوي، — دېيىشىپ كەتتى.»①

«نۇرى ساراي ئۆيگە كىرگۈچە ھەممىگە سىنچىلاپ قارىدى. ئۇنىڭ خېتىنى كاتىپ مىڭبېگىگە ئوقۇپ بېرىۋىدى، مىڭبېگى ھەيران قېلىپ: — كىم يازغاندۇ بۇ خەتنى، — دەپ سورىدى.»②

بۇ تەسۋىرلەردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، نۇرى شەھەردىن 40 ـ 50 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان بۇ كىچىك يېزىدا ساۋات چىقارغان بىردىنبىر ئادەم. ئۇ خەتنى چىرايلىق يېزىش بىلەن كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرۇپ قالماي، يازمىسىنىڭ چوڭقۇر مەنىسى بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ. ئۇ يەنە ئەسەردە بۇ يېزا ياشلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان، ئالاھىدە كىيىم ـ كېچەكى، مۇلايىم قىياپىتى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ تەسۋىرلەردىن بىز ئەينى ۋاقىتتىكى يېزىلارنىڭ مائارىپ تەرەققىياتىدا تېخى ئاق ھالەتتە تۇرۇۋاتقانلىقىنى، نۇرى بولسا بۇ يېزىدىكى ئوقۇمۇشلۇق بالا بولغانلىقىنى بىلىمىز. نۇرى ئىنتايىن تىرىشچان بولۇپ، تېخى 15 ياشقا تولماي تۇرۇپلا بىلىم ۋە بەزى تەرەپلەردە مەلۇم قابىلىيەتكە ئىگە بولغان، بۇ جەھەتتە بىز ئاسىيە ئابىستەينىڭ مىڭبېگىنىڭ

① ② «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 11 ـ ، 12 ـ بەت.

ئالدىدا نۇرىنى ماختاپ:

«— ھېسابتا ھېچكىمنى ئالدىغا ئۆتكۈزمەيدىكەن» دېگەن سۆزىنى مىسال قىلساق بولىدۇ.

ئۇ يەنە ئاپتور تەرىپىدىن «ناخشا ئېيتىسا ئاۋازى يېقىملىق، مەكتەپ ۋالىبول كوماندىسىدا ياخشى ھۇجۇمچى» دەپ تەرىپلىنىدۇ. ئۇ زېرەك، يېڭىلىققا قىزىقىدىغان، ھەممىنى بىلىشكە ئالدىرايدىغان بالا بولۇپ، كىچىك بولغىنىغا قارىماي شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىيەت، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى، دۇنيادىكى مۇھىم ئىشلار ئۈستىدە تولۇپ ئېنىق بولغان مەلۇماتلارنى باشقىلارغا يادقا ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىنى مېڭىبېگىنىڭ نۇرىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان نۇرغۇن گەپلەرنى چۈشەنمەي، ئوڭ — تەتۈر سۆزلىگەنىدىن چۈشىنىشكە بولىدۇ. ئۇ گىمنازىيىگە ئوقۇشقا كىرگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىكى قابىلىيەت، بىلىم ۋە كىشىلىك ھايات ھەققىدىكى چۈشەنچىلەر ئۆسۈپ بارىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ زېرەكلىكى بىلەن ئۇستازلىرىنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشىدۇ، روسۇلوف، رەخمەجان، نىزامىدىن قاتارلىق ئۇستازلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەت جەريانلىرىدا ئۇ شەيئىلەرنى يەككە ھالەتتىن كۆزىتىدىغان يېزا بالىسىدىن، شەيئىلەرنى چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىدىغان، توختىماي پىكىر يۈرگۈزىدىغان بىلىملىك ياشقا ئايلىنىدۇ. ئاپتور نۇرى ئوبرازىنىڭ ئۆسۈش جەريانىنى خىلمۇخىل ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەر ئىچىگە قويۇپ، ئۇلار بىلەن بولغان سۆھبەتلىرىنىڭ تەسىرىنى يېزىش ئارقىلىق جانلىق ئىپادىلەيدۇ. نۇرىنىڭ گىمنازىيىدە ياخشى ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولۇشى شېكىسپىرنىڭ شېئىرلىرىنى قوينىدىن ئايرىپ ئۆز ئالدىغا دۇبەن بولۇش پىلانىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن شىنجاڭ خەلقىگە كۆرسەتكەن بىر

مەزگىللىك «ئاقارتىش سىياسىتى» نىڭ تەلىپىدىن كەلگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن «ئالتە بۇيۇك سىياسەت» نى چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىدۇ. ھەربىر مىنۇتنى قولدىن بەرمەي كىتاب ئوقۇيدۇ ۋە ھەق — ناھەق قارىشىنى يېتىلدۇرىدۇ.

نۇرى ئوبرازى ئادالەتپەرۋەرلىك، خەلقپەرۋەرلىك روھىنىڭ ئىپادىسى. نۇرى گىمنازىيىگە كىرىپ ئوقۇش جەريانىدا جەمئىيەتنى چۈشىنىشكە باشلايدۇ. ئۇ گىمنازىيىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ۋەزىيەتتە ئۈشتۇمتوت ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئۆزى چوقۇنغان ۋە ھۆرمەتلىگەن ئۇستازلىرى كەينى — كەينىدىن نەزەربەند ئاستىغا ئېلىنىدۇ، گەرچە ئۇ شېكىسپىرنىڭ قارا نىيىتىنى تېخى چۈشىنەلمىسىمۇ، ئەمما نېمىنىڭ ناھەقلىكى ئۈستىدە ئېنىق قاراشقا ئىگە بولىدۇ. ئۆتكۈر پىكىرلىك، ئادالەتپەرۋەر، ئىلغار قاراشتىكى كىشىلەرنىڭ، سوۋېت قىزىل ھاكىمىيىتىنى ياقلىغۇچى زىيالىيلارنىڭ ياكى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان بىلىملىك كىشىلەرنىڭ ئارقا — ئارقىدىن تۇرلۇك نامالار بىلەن چېتىلىپ قېلىشى، ئۇنىڭدا گۇمان پەيدا قىلىدۇ. مانا مۇشۇ ۋاقىتتا ئۇ ناھەق چىلىق ئۇچۇن ئاشكارا قارشىلىق بىلدۇرىدۇ.شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ باشقىلارنىڭ ھېچنېمىنى بىلمەسكە سېلىپ يۈرۈشلىرىگە ۋە ئەتراپىدا يۈز بېرىۋاتقان ناھەقچىلىكلەرگە چىداپ تۇرالمايدۇ. شۇ سەۋەبتىن باشقىلارنىڭ دەققىتىنى تارتىدۇ، ئۆزىمۇ زىيانلىق كۈچ سۈپىتىدە باشقىلار تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىدۇ. ئاخىرىدا ئۇ شەخسىيەتچى ھەيدەر بىلەن بولغان توقۇنۇشتا مەكتەپتىن ھەيدىلىدۇ، نۇرى مەكتەپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن خەلقنىڭ ئازاب — ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشىغا تېخىمۇ ئېچىنىدۇ ۋە بۇ خىل زۇلۇمنىڭ مەنبەلىرىنى چۈشىنىشكە باشلايدۇ، گەرچە ئۇ بىلىم ئىگىلەشكە ئوتتەك ئىش-

تىياق باغلىغان بولسىمۇ، ئەمما خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن قولىغا قورال ئالىدۇ ۋە ئوقۇشتىن ۋاز كېچىدۇ. ئۇ قەتئىي قىلىپ مۇنداق دەيدۇ :«مەن جېنىمنى ئاتاپ قويدۇم، قىساس ئېلىش ئۈچۈن، خەلقىمنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئون قېتىم ئۆل دېسەمۇ ياق دېمەيمەن».① ئۇ ئۇچ يىل جەريانىدا جەمئىيەتنىڭ قاينامليرىدا پىشىدۇ، كۆتۈرۈلگەن ئىنقىلاب ئوتى ئۇنى ئۆزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ غېنى باتۇرنىڭ كۈچلىرى ئىچىگە قېتىلىدۇ.

نۇرى ئاڭلىق سىياسىي سەزگۈرلۈككە ئىگە مىللىي قەھرىمان، ئۇ ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان ئاڭلىق، مەقسەتلىك هالدا ئۆز بارلىقىنى ۋە هاياتىنى خەلق دۈشمەنلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاتىغان قەهرىمانىدۇر. ئۇ شەهەرگە ئوقۇشقا كىرگەندىن كېيىن، كىتاب ئوقۇش بىلەن بىرگە تۈرلۈك تەبىقە كىشىلىرى بىلەن ئارىلىشىش جەريانىدا جەمئىيەتتىكى ناهەقچىلىكلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدۇ ۋە ئۆزى ئوقۇغان نەزەرىيىۋى بىلىملىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يولى ئوقۇشتا ئەمەس، مۇهىمى هاكىمىيەتنى تارتىۋېلىشتا ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يېتىدۇ ۋە ئىككىلەنمەي قولىغا قورال ئېلىپ ئىنقىلابقا قاتنىشىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسۈش تارىخىدا روسۇلوف، رەخمجان قاتارلىق ئىلغار پىكىرلىك زىيالىيلار، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف قاتارلىق رەهبەرلىرىنىڭ ئاكتىپ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، ئۆزى تاللىغان يولىنى ۋە ئاقىۋىتىنى چۈشىنىپ يېتىدۇ، باشقىلارنىڭ كۆزقاراش ۋە پىكىرلىرىنى ئۆزىگە خاس قا-

① «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 290 ـ بەت.

راش ۋە ئەقىدىسى بىلەن مۇلاهىزە قىلالايدۇ، ئۆزى دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشكە مۇئاپىق چارە ـ تەدبىر تاپالايدۇ، ئۇ «دۇنيادا فاشىزم يوقالغۇچە بىزمۇ گومىنداڭنى قوغلاپ چىقىرىپ بولىمىز، 1945 ـ يىل دۇنيا ئۇچۇن خاسىيەتلىك، بىز ئۇچۇن تېخىمۇ شۇنداق»② دەيدۇ، ئۇ يەنە ئابباسوف بىلەن بولغان بىر قېتىملىق سۆهبەتتە تۆۋەندىكىدەك چوڭقۇر مۇلاهىزە يۈرگۈزىدۇ. « ـــ هەممە ۋەهشىيلىك، ناهەقچىلىك ۋە هەرخىل زۇلۇم، كۈل-پەتلەرنىڭ مەنبەسى هاكىمىيەت، ـــدېدى ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسوفقا تۇنۇگۈن كەچ، ـــجەمئىيەتنىڭ خاراكتېرى هاكىمىيەتكە باغلىق. بىز خەلق قوللايدىغان، هىمايە قىلىدىغان، خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان هاكىمىيەت ئۇچۇن كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك!»② بۇلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئۇ ئاڭلىق ئىنقىلابچى ۋە سىياسىئون.

نۇرى ئوبرازى كۈرەش ئىچىدە تاۋلانغان يېڭىلمەس باتۇرنىڭ ئوبرازى. ئۇ كۈرەش ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئىرادىسىنى هېچنېمە تەۋرىتەلمەيدۇ، هەرەمباغ، لىياڭشاڭ، ئايرودروم، شىخونى ئازاد قىلىش ئۇرۇشلىرىدا باتۇرلۇق كۆرسىتىدۇ، كۈرەش ئىچىدە ئەڭ جاپالىق جايلارنى تاللايدۇ، ئۇ بۇ ئىشنى مىللەتنىڭ تەقدىرى بىلەن بىر دەپ قارايدۇ. ئاپتور نۇرىنىڭ باتۇر خاراكتېرىنى ۋە ئىنقىلابقا ئۆزىنى ئاتاش روهىنى ئۇنىڭ ئۇرۇش ئوتلىرى قاينىغان تۇرغان جاپالىق جەڭ مەيدانلىرى بىلەن تېنىچ ـ بايىاشات تۇرمۇش، خەتەرسىز تۇرمۇش مۇهىتى ئوستىدىكى پوزىتسىيىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئېچىپ

①② «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 741 ـ ، 1038 ـ بەت.

بېرىدۇ. گەرچە ئۇنىڭغا نۇرغۇن قېتىم ئۇرۇش مەيدانىدىن ئايرىلىپ ياخشى شارائىتلاردا ئوقۇش، غەمسىز ياشاش، ئائىلىسى بىلەن جەم بولۇش پۇرسەتلىرى كەلگەن بولسىمۇ، ئۇ جەڭ مەيدانىنى تاللايدۇ. مەسىلەن، ئۇچ يىللىق جاپالىق قېچىپ يۈرۈشتىن كېيىن غۇلجا شەھىرىدە دادىسى بىلەن بىرگە بولىدۇ. بىراق ئۇ بۇ راھەتتىن ۋاز كېچىدۇ، ئاپتور نۇرىنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى خىيالىنى مۇنداق يازىدۇ:

«نۇرىنىڭ بۇ ئۆيدىن زادىلا كەتكۈسى يوق، لېكىن چوڭ ئىشلار ئۈنى چىللىماقتا. 1944 ـ يىلىنىڭ خەيرلىك بىر يىل بولۇشىغا ئۇنىڭ كۆزى يەتتى. ۋەزىيەت ئۇنى ئۆگەيلىمىسلا»① ئۇ يەنە ۋەتەن سۆيەر جەڭچى بولۇش سۈپىتى بىلەن باي قىزى زەيتۇنەنىڭ تەلەپلىرىگە، قىزنىڭ دادىسىنىڭ چەت ئەلگە چىقىرىپ ئوقۇتۇش ئارزۇسىغا ۋە باشقىلارنىڭ جەڭ مەيدانىدىن ئايرىلىپ بۆلۈمدە خىزمەت قىلىش تەكلىپلىرىگە قوشۇلمايدۇ.

دېمەك، نۇرى ئوبرازى ئاپتور تەرىپىدىن كۆڭۈل قويۇپ لايىھىلەنگەن ئەينى دەۋردىكى ئەڭ ئىلغار پىكىر، مەدەنىيەت، ئىلگىرىلەش ۋە مىللىي خاراكتېرگە ۋە ئاپتورنىڭ ئېستېتىك غايىسىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان، دەۋرنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرالايدىغان مىللىي قەھرىمانىنىڭ ئوبرازىدۇر. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا مىللەتنىڭ قىزغىن، سەمىمىي، ساددا خاراكتېرى بولۇش بىلەن بىرگە، دەۋر يېتىلدۈرگەن سىياسى ئاڭلىقلىق، بىلىم، قابىلىيەت ۋە خەلقنىڭ قەھرىمانلىقى مۇجەسسەملەشكەن.

مۇختەر باي ئوبرازى: ئەسەردىكى پېرسوناژلار ئىچىدە يەنە ئالاھىدە روشەنلىككە ئىگە بولغان پېرسوناژ مۇختەر باي ئوبرازىدۇر.

① «ئانا يۈرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 734 ـ بەت.

مۇختەر باي ئەسەردىكى بىر قەدەر مۇرەككەپ ۋە ئۆزگىچە خاراكتېرگە ئىگە پېرسوناژ بولۇپ، ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى ئۆزگىرىش ۋە مۇقىملىقنىڭ مۇناسىۋىتى بىزگە ئاپتورنىڭ پېرسوناژ خاراكتېرىنى تەسۋىرلەشتىكى ماھارەتلىك يازغۇچى ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدۇردى. روسىيە يازغۇچىسى لېۋ تولستوي «بەدئىي ئەسەرلەرنى ياخشى يېزىش ئۈچۈن پېرسوناژلارنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئېنىق يېزىش كېرەك. ئوخشاشلا بىر ئادەم، ئەمما ئۇ بەزىدە بىر ئەبلەخ، بەزىدە پەرىشتە، بەزىدە دانا، بەزىدە كالۋا، بەزىدە كۆچۈتكۈر، بەزىدە ئاجىز بەندە بولۇشى مۇمكىن» دېگەن ئىدى. مۇختەر باي ئەنە شۇنداق يۇمىلاق پېرسوناژدۇر. مۇختەر باي ئالدى بىلەن بىر قەدەر تار بولغان ئەنئەنىۋى قاراشلارغا ئىگە، ئۆزۈمچىل ئادەم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇنىڭ خاراكتېرىدىكى ئەڭ مۇھىم تەرەپلەرنىڭ بىرى، يۈرتۇازلىق ۋە باشقىلارنى كەمسىتىشتىن ئىبارەت. ئۇ 92 تۈتۈنلۈك بۇ يېزىنىڭ ئەڭ چوڭ بېيى ۋە زوراۋانى، ئۇنىڭغا ھېچكىم قارشى چىقىشقا پېتىنالمايدۇ، ئەسەرنىڭ بېشىدىلا مەھەللىنىڭ مۆتىۋىرى بولغان ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ ئەدەپىنى بېرىش بىلەن بىرگە مەيدانغا چىقىدۇ.

«— مەن ئوقۇيالايمەن لېكىن يازالمايمەن،— دېدى ئىمام مەيۈسلىنىپ، — قەغەزمۇ، قېرىنداشمۇ يوق.

— سىزدە نېمە بار، سىز نېمىمۇ قىلالايسىز، ئىمام ئاخۇنۇم، تۆت خولۇق ۋەخپە يەرنى تېرىپ بېرىمىز، دۆۋە قىلىپ ئورۇپ بېرىمىز، خامانغا ئەكىلىپ غارام قىلىپ بېسىپمۇ بېرىمىز، سىز شۇنىمۇ قارغا مىلەپ ئاران ئالىسىز، قۇشناچىمىنىڭ قولى

تەگمىسە، ئۇمۇ يوق تېخى.»①

مانا بۇ مۇختەر باينىڭ مەھەللىنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك ئۆلەماسى بولغان ئىمامغا قىلغان سۆزى. ئاپتور يەنە مۇنداق يازىدۇ، ناۋادا ئۆز تارانچىلىرىدىن ـ ئەلھەمدۇ بىلەن قۇلۇەللاھۇ ئەھەدتىن باشقا بىر قانچە ئوشۇق سۈرىنى بىلىدىغان بىرسى چىقسا ئىدى، ئۇ بۇ قاشقالىقنى مەھەللىدىن ھەيدىۋېتەتتى. مۇختەر باي ئۆز مەھەللەسىدىن كۇچلۇك پەخىرلىنىدۇ، ئۇ ھەرقانداق ئىشتا مەھەللىسىنىڭ غۇرۇرى ئۇچۇن ياقا يېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ مەھەللىسى ئوغلاق تارتىشىش، چىلىشىش، ئورما ئورۇش قاتارلىق ئىشلاردا يېڭىلىپ قالسا، بىر نەچچە كۇنگىچە تاماق يېمەي ئورۇقلاپ كېتىدۇ. مۇختەر باي يەنە قوپال، تەكەببۇر، ئەمما يۇمۇرلۇق خاراكتېرگە ئىگە پېرسوناژ، مۇختەر باي ئادەتتە ھەرىكەت ۋە سۆزلىرىدە قوپال سۆزلەرنى ۋە ھەرىكەتلەرنى قىلىپ يۇرىدۇ. لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ھېچنېمىدىن غېمى يوق بىغەم ئادەمدەك تۇت ئادەم توپلاشقان يەردە باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئېچىپ يۇمۇر سۆزلەشتەك ئويۇننى باشلايدۇ. مەسىلەن، ئۇ ئوغرى ۋەقەسى ئۇچۇن توپلانغانلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ ئىمام ئاخۇنۇمنى: — سىلىگە قويۇپ بەرسەم قوتاندىكى كالام قىسىر قالدى، قانداق قىلىمەن دەپ ئەرز يازىدىلا، ئىمام ئاخۇنۇم، — دەپ باشقىلارنى كۇلدۇرىدۇ ۋە:— ھە، قېنى رېھىم توغاي سايرا، — سۇلتان پالاس، — نادىر بويناق، — تۇرسۇن قانجۇق دېگەن سۆزلەرنى ئارقا ـ ئارقىسىدىن چىقىرىدۇ. مۇختەر باي شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگەرگەن مۇرەككەپ پېرسوناژ. مۇختەر باينىڭ خاراكتېرىدىكى يۇ-

① «ئانا يۇرت» رومانى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۇرلەر نەشرىياتى، 5 ـ بەت.

قىرىقى تەرەپلەر ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىدا نىسپىي ھالدا ساقلىنىدۇ ۋە ئۆزگىرىدۇ. ئىنقىلاب بورانلىرىنىڭ بۇ كىچىك خىلۋەت يېزىغا يېتىپ كېلىشى مۇختەر باينىڭ خاراكتېرىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ ئىدىيىسىدىكى ھەق ـ ناھەقنى ئانچە ئايرىمايدىغان تەرەپ بىلەن مەنمەنچىلىك خاراكتېرى ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىشكە باشلايدۇ. ئۇ مەھەللىسىگە زىياۋۇدۇننى تۇنۇقلى چىققان يايلاغا ئېتىلىپ قارشىلىق كۆرسەتسە، كېيىن ناھەقچىلىققا ئۇچرىغان خەنزۇ ئايال ئۇچۇن ئوتتۇرىغا چۇشىدۇ، گەرچە ئۇ ئىنقىلابنىڭ زادى نېمە، قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەسىمۇ، ئەمما گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ زۇلۇمىنى يوقىتىشنى خالايدۇ. شۇڭا ئۇ باشقىلارنىڭ توسۇشىغا قارىماي قوللىغا قورال ئېلىپ جەڭگە قاتنىشىدۇ، شۇنىڭدەك قورقۇمسىزلىقى ۋە تەۋەككۇلچىلىكى بىلەن جەڭدە نەتىجە قازىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزگىرىشىدە ئۇنىڭ يېزىسىدىن ئايرىلىپ جاپالىق مۇھىتلاردا تەمتىرەپ يۇرۇشلىرى، باشقىلار بىلەن بولغان سۆھبەتلىرى مۇھىم رول ئويناپدۇ. ئۇ كۇرەش ئىچىدە تاۋلىنىدۇ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى كۆرەڭ، يۇرتۇازلىق خاراكتېرى ئۆزگىرىپ ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئايرىغان ۋەتەنپەرۋەر شەخسكە ئايلىنىدۇ. ئۇ جاللات شېك شىسەينىڭ زۇلۇمىنى چۇشەنگەنسېرى ئىنقىلابچىلارنى قىزغىن قوللايدۇ ۋە ئىشتىراك قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ «خەلق نېمە كويدا، سەن مۇختەر نېمە كويدا» دېگەن سوئالنى ئۆزىگە قويىدۇ، ئۇ يەنە تۇرمىدە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابچىلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ ئادەتتىكى ئۆزىنىڭ يۇرتىنىلا ياخشى كۆرىدىغان قاراشلىرىدىن ئىلگىرىلەيدۇ، ئۇ ئىنقىلابقا ھەسسە قوشۇش ئۇچۇن شەھەرگە كىرىپ قارامىلارنىڭ زورلۇقىنى كۆرگەندە ئىككىلەنمەي ئارىلىشىدۇ.

« باتۇر بولساڭ چېرىكنى چاپ، قېرى خوتۇندا نېمە گۇناھ دەپ ۋارقىرىدى، ئاشۇ بىگۇناھ خوتۇنلار چېچىلىۋاتقاندا ئۇنىڭ يادىغا تۈيۈقسىزلا تۇرمىدە ئۆتكەن كۈنلىرى، ئەخمەتجاننىڭ ئۇلارمۇ بىز- گە ئوخشاش ئېزىلىۋاتىدۇ» دېگەن گەپلىرى كەلدى.

مۇختەر باي خاراكتېرىدە يەنە تەۋەككۇلچىلىك ۋە قورقماس- لىقتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكمۇ بار، ئۇ ھەرقانداق ئىشتا ئۇياق- بۇيىقىنى ئويلىماي ئات سېلىپ ئالدىغا ماڭىدۇ، مۇز داۋاندىن جە- نىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئۆتىدۇ. زىياۋۇدۇننى تۇتماقچى بولغان چېرىكلەرنى ھېچ ئىككىلەنمەستىن تىللايدۇ. مۇختەر بايىنىڭ بۇ خىل خاراكتېرى ئۇنىڭ جەڭلەردە كۆرسەتكەن قىزغىنلىقى، ئاببا- سوفىنىڭ سۆزلىرىگە يۈرەكلىك ھالدا رەددىيە بېرىپ، جەڭ مەيدا- نىدىن ئايرىلمىغانلىقى قاتارلىقلاردا ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ جەڭدە تە- شەببۇسكارلىق بىلەن چارلاش، ئالدىدا مېڭىش ۋەزىپىسىنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە خىزمەت كۆرسىتىدۇ. دېمەك، مۇختەر باي خاراكتېرى خىلمۇخىل، زىددىيەتلىك جەريانىدا تەرەققىي قىلغان مىللىي قەھ- رىمانىڭ ئوبرازىدۇر.

ئونىنچى
زوردۇن سابىرنىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبى توغرىسىدا

ئۇسلۇب يازغۇچىنىڭ تەبىئىتى ۋە بەدىئىي ماھارىتىنىڭ ئاشكارىلىنىشىدۇر. ئۆزىگە خاس تەبىئەتكە ۋە ئۇنى ئىپادىلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولالمىغان يازغۇچى ئۇسلۇب يارىتالمايدۇ. ئۇس- لۇب يازغانلا ئادەمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ئۇ يازغۇچىدىن تۇرمۇشقا بولغان مۇستەقىل قاراشنى، ئېنىق ئىجادىيەت مەقسىتىگە، ئۆزى- گەخاس غايە، ئىستەككە ۋە پىشقان بەدىئىي ماھارەتكە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. زوردۇن سابىر پۈتكۈل ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس يول تۇتتى. تۇرمۇشقا كۆچلۈك مۇھەببەت باغلىدى. ئۆز ئەقىدىسى- دىن يانمىدى، دەۋرگە، مىللەتكە ۋە ئۆز ھېسسىياتىغا سادىق بولا- لىدى ۋە قەلىمىگە سىڭدۈرۈپ ئىپادىلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەسەرلىرى تېما، ئىدىيە، پېرسوناژ، تىل، قۇرۇلما جەھەتتىن جىپسىلەشكەن بەدىئىي بىرلىكتە ئۆزگىچە يارقىن ئۇسلۇب بىلەن نامايان بولدى.

ساددا دولقۇنلۇق كەيپىيات بىلەن لىرىك تۇيغۇدا ئىپادىلەنگەن پاساھەتلىك تۇس زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىدىكى خاسلىقتۇر. ئاپ- تورنىڭ بۇ خىل ئۇسلۇبىنى تۆۋەندىكىدەك بىر نەچچە ئامىللاردىن شەكىللەنگەن دەپ قاراشقا بولىدۇ:

1. ئاپتور پۈتكۈل ئىجادىيىتىدە ئۇيغۇر تۇرمۇشىنىڭ سادا، ئەمما دولقۇنلۇق پۇرىقىنى ئەڭ جانلىق ئىپادىلىگەن يازغۇچىدۇر

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمى دېھقانلار تۇرمۇشىغا بېغىشلانغان بولۇپ، شىمالىي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىنىڭ قىياپىتىنى، ئۆزگىرىشلىرىنى، دېھقان ھاياتىنىڭ رەڭدار ئەمما سادا مەنزىرىلىرىنى ئىنتايىن كەڭ ۋە پۇختا تەسۋىرلىدى. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدىكى قىياپىتىدىن تارتىپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى ۋە ئىسلاھات دەۋرلىرىگىچە بولغان يىللاردىكى ئالاھىدە ۋە ئۆزگىچە بولغان ئىزلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاپالايمىز.

ئاپتور بۇ يىللاردىكى تۇرلۇك ئۆزگىرىشلەرنىڭ يېزىلاردىكى تەسىرىنى، دېھقانىنىڭ ئازابلىرىنى، ئەمگەك ـ ئەجىرىدىن تاپقان خۇشاللىقىنى ۋە كۆندىلىك تۇرمۇشلىرىدىكى مۇھەببەت ـ نەپرەت، ئۇمىد ـ ئارزۇ، تېگىرقاشلىرىنى ئىنتايىن سەممىي ۋە چىنلىق بىلەن تەسۋىرلىدى. ئۇنىڭ «كومبايىن»، «باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى»، «ئەپۇ»، «قەرزدار»، «دولان ياشلىرى»، «ئامەت»، «قوشنىلار»، «چايخورلار»، «بوش كەلمە تۇرپانلىق»، «خىيال ۋە سايە»، «ئېھ! توپىلىق يول»، «خەيرلىك ئىش»، «كاككۇك كېلىپ قونغاندا»، «سەھەردە كۆرگەن چۈش»، «سۇبھى»، «ۋاپادارلىق»، «ئاۋرال شامالى» قاتارلىق ئەسەرلىرى دېھقان ھاياتىنى ئوخشىمىغان تەرەپلەردىن سۈرەتلىگەن نادىر ئەسەرلەردۇر. ئۇ دېھقان تۇرمۇشىنى يازدى. ئەمما دېھقان ھاياتىنى خۇددى سۈتتەك ئېنىق بولغان مىللىي پۇراق بىلەن يورۇتتى، ئۇ مىللىي ئالاھىدىلىكنى ئىپادىلەشتە كېيىم ـ كېچەك، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت، ئۆي ـ ئىمارەت قاتارلىق تاشقى ئامىللار ئۈستىدىكى تەسۋىردىلا ئەمەس، مۇھىمى پېرسونا ژلار

خاراكتېرىدىكى مىللىي روھنى جانلىق سۈرەتلەش ئارقىلىق ئىپادىلىدى.

«— ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىپ يۈرگىنىمگە ئوتتۇز ئۈچ يىل بولۇپ قالدى. يەنە بىلىپ قوي مەن مۇشۇ ناخشا ـ ئۇسسۇلنى دوست تۇتۇپ يەنە ئوتتۇز ئۈچ يىل ياشىيالايمەن. ئۆلگەندە نامىزىمغا 10 ئۆستەڭلىك يەرنىڭ ئادىمى كېلىدۇ. سەن شۇ چاغدا مەتيانى تىللىغان ئاغزىڭغا كاچات ئۇرىسەن بالا.»① مانا بۇ ھاياتنىڭ قىمىتىنى ناخشا ـ ئۇسسۇل ۋە ئەقىدە بىلەن ئۆلچەيدىغان دېھقاندۇر.

«— مەن ئۇلارغا ئۇزۇم ساتماقچى ئەمەس، —دېدى، نىياز خاپا ھالدا، — ئۇزۇملىرىم سېسىپ كەتسىمۇ ئۇلارغا ساتمايمەن، ئۇلار بىلەن تۆت ئېغىز گەپ قىلىشىپ ئالسامىلا بولدى.»② بۇ سادا، ھەق ـ ناھەق ئالدىدا چىداپ تۇرالمايدىغان، تۆت ئېغىز سەممىي سۆزنى، ئادىمىيلىكنى ھەممىدىن ئۈستۈن كۆرىدىغان ئۇيغۇردۇر. ئاپتورنىڭ مىللىي روھنى گەۋدىلەندۈرۈشتىكى مۇنداق ماھارىتى بىزنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ. ئەلۋەتتە، دېھقان تۇرمۇشىنى ۋە مىللىي روھنى قېزىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان يازغۇچى زوردۇن سابىرلا ئەمەس. يازغۇچى ئەختەم ئۆمەرمۇ بۇ جەھەتتە ئۈسلۇب يالىراتقان يازغۇچى. بىراق بۇ ئىككى يازغۇچىنىڭ دېھقانلار تۇرمۇشىنى كۆزىتىشتىكى نۇقتىلىرى ئوخشىمايدۇ. ئەختەم ئۆمەر دېھقان تۇرمۇشىدىكى ساددىلىق، رايىشلىق ۋە ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان تراگىدىيىلىك ئامىللارغا كۆپرەك دىققەت قىلدى. مىللىي پسىخىكىزىدىكى ئاجىزلىقلارنى كۆپرەك ئىپادىلىدى. زوردۇن سابىر بولسا ئۇيغۇر خاراكتېرىنىڭ ئاساسىي تەرىپى بولغان ساددىلىق، ئاق

① زوردۇن سابىر: «دولان ياشلىرى»، «شەبنەم ھېكايىلەر» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 ـ يىل نەشرى، 189 ـ بەت.

② زوردۇن سابىر: «بوش كەلمە تۇرپانلىق»، «ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە» توپلىمى.

كۆڭۈللۈك، كەچۈرۈمچانلىق ۋە ئوتتەك قىزغىنلىقنى مۇئەييەن لەشتۇرۇشنى ئۆزىنىڭ ئىزچىللىقى قىلدى. باشتىن - ئاخىر ئۆز مىللىتىنىڭ خاراكتېرىدىكى ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئىنسان تەبئىتى نۇقتىسىدىن كۆزەتتى ۋە ئىپادىلىدى. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى پايدا ئالسىمۇ، زىيان تارتسىمۇ، خۇشاللىق ياكى خورلىنىشلاردا مۇ، بايلىق ياكى گادايلىق ئىچىدىمۇ خۇددى توپا ئاستىدىكى ئالتۇندەك ئىنسانىي پەزىلەتلىرى بىلەن كۈلۈمسىرەيدىغان كىشىلەردۇر. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ھەيۋەتلىك سۆلەتلەر ئىچىدە ھەربىرىدىغان ئالىيجانابلارنى ئەمەس، بەلكى يالاڭ ئاياغ، ئەسكى چاپان، توپا ۋە تەر پۇراقلىرى ئىچىدە قەددىنى تىك تۇتۇپ ياشاۋاتقان، ئەمگەكچانلىق، قانائەت ۋە ئادەمىيلىكنى تۇرمۇش مىزانى قىلىدىغان ساددا، ئەمما سۆيۈملۈك كىشىلەرنى كۆرىمىز.

«— يەرلا بولسا بىر ئامال قىلغىلى بولار. ياماڭ يەر يوق، ياماڭ ئەر بار، —دېدى ناسۇال چېكىۋالغان بوۋاي گەپكە ئارىلىشىپ.»

مانا بۇ ئەرنى ئەمگەك بىلەن ئۆلچەيدىغان دېھقانچە ھېسسىيات. ئۇنىڭ بۇ خىل ئېستېتىك غايىۋىلىككە تويۇنغان پېرسوناژلىرى ئۇنىڭ دەسلەپتىكى يازغان «ئاۋرال شامالىرى» رومانىدىن تارتىپ ئاخىرقى ئەسىرى «ئانا يۇرت» قىچە سىڭگەن. بۇ زوردۇن سابىرنىڭ ئۆز خەلقىگە بولغان قىزغىن مۇھەببىتى... (ھاياتلىق دېگەن ساپلىق ۋە ساداقەتنى ئىزدەش بولسا كېرەك) دەيدىغان تۇرمۇش ئەقىدىسى ۋە «مەن مىللەتنىڭ ئىللەتلىرىنى يازغاندىن كۆرە كىشىلەرنى تۇرمۇشقا ئۇنەيدىغان ئامىللارنى كۆپرەك يېزىشنى خالايمەن. چۈنكى مىللىتىمىز ئىلھاملاندۇرۇشقا موھتاج. (زوردۇن سابىرنىڭ ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتوتى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرىغا

سۆزلىگەن لېكسىيىسىدىن) دەيدىغان ئىجادىيەت مەقسىتىدىن كەلگەن. ئاپتور ئۆز مىللىتىگە بولغان كۈچلۈك مۇھەببىتىنى پېرسوناژلىرىغا سىڭدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ تۇرمۇشقا بولغان ئىنتىلىشلىرىنى ئىپادىلىدى.

تېما ۋە ئاددىي كىشىلەر ئوبرازى ئاپتورنىڭ قەلىمى ئاستىدا ناھايىتى جانلىق ئىپادىلەنگەنلىكى ئۈچۈن ئەسەرنى ساددا، يېقىملىق كەيپىياتقا ئىگە قىلغان بولسا، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى ئارقىلىق مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن ئالىيجانابلىق، مەردلىك، ئۇمىدۋارلىق ۋە گۈزەللىك ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ئىنسان مەڭگۈ ئىنتىلىدىغان غايىۋى مۇھىتنى ھاسىل قىلىدۇ. مانا بۇ ئەسەرلىرىدە ئادەي - سادىدىلىق ئىچىدە ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك ۋە مەردانىلىقتۇر.

2. پېرسوناژلارنى مۇرەككەپ توقۇنۇشلار ئىچىدە يارىتىش زوردۇن سابىرنىڭ ئۇسلۇبىنى شەكىللەندۈرگەن ئەڭ گەۋدىلىك تەرەپ

زوردۇن سابىر يۇقىرىقىدەك پەزىلەتلىك پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشنى ئىجادىيىتىدىكى ئاساسىي تەرەپ قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئاددىيلاشتۇرۇش يولىنى تۇتمىدى. ئەكسىچە پېرسوناژلارنى مۇرەككەپ توقۇنۇشلار ئىچىدە ھەربىرىدە قىلدۇردى. بولۇپمۇ خاراكتېر توقۇنۇشى ئارقىلىق تۇرمۇشنىڭ ئوڭ - تەتۈرىنى كۆرسىتىش ئۇنىڭ ئىزچىللىقى بولدى. مەسىلەن: «قەرزدار» دىكى تۇرغان لېۋىر بىلەن بەرىز، «قوشنىلار» دىكى سالى بىلەن جامى، «خەيرلىك ئىش» تىكى ھەمدۇل بوۋاي بىلەن روسۇل، «ئىزدىنىش» تىكى ئەلا بىلەن رەقىب، «بوش كەلمە تۇرپانلىق» تىكى نىياز بىلەن يالقۇپ، «ئارچا ياپرىقى» دىكى ئەلى بىلەن كامىلجان قاتارلىقلار ئەنە شۇنداق قارىمۇقارشى توقۇنۇشتا تۇرۇپ ئىنسان خاراكتېرىدىكى

ئوخشىمىغان تەرەپلەرنى جانلىق يورۇتقان پەرسونازلاردۇر. ئاپتور- نىڭ قەلىمى ئاستىدىكى مۇنداق باي خاراكتېر تەسۋىرلىرى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە خۇنۇكلۇك بىلەن گۈزەللىك، چىنلىق بىلەن ساختە- لىق، ئالىيجانابلىق بىلەن پەسكەشلىك ئارىلىشىپ كەتكەن سە- لىشتۇرما ھالەتنى ھاسىل قىلىپ، ئەسەرلىرىگە كۈچلۈك دولقۇن- لۇق كەيپىيات بېغىشلايدۇ. يەنى ساداقەت خىيانەت ئىچىدە تاۋلا- نىدۇ. مۇھەببەت ۋاپاسىزلىق ئىچىدە پارلايدۇ. ئالىيجانابلىق پەس- كەشلىك بىلەن ئېلىشىشتا كامالەتكە يېتىدۇ. «ئانا يۇرت» تىكى نۇرى، «ئىزدىنىش» تىكى ئەلا، «سۇبھى» دىكى ئەسىئەت، راھەت، سۇبھى قاتارلىقلار جاھالەت ۋە جاراھەت بىلەن تولغان يىللارنىڭ ئىسكەنجىلىرى ئىچىدە تاۋلىنىپ ئۆز ئەقىدىسى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ۋەتەنپەرۋەر، بىلىم سۆيەر كىشىلەر بولسا، «ئامەت» دىكى بېشىر، «قوشنىلار» دىكى سالى، «قەرزدار» دىكى تۇرغان لېۋىر، «خەزىنە» دىكى ئەھمىدى تۇرمۇشىمىزدىكى تۇرلۇك رەزىللىك ۋە پەسكەشلىك بىلەن بولغان ئېلىشىشتا نۇرلانغان ئاق كۆڭۈل، ئەمە- گەكچان، مەرد كىشىلەرنىڭ تىپىدۇر.

دېمەك، پەرسونازلارنى مۇرەككەپ توقۇنۇشلار ئىچىدە قويۇش ۋە ئاساسىي پەرسونازنىڭ خاراكتېرى ئارقىلىق مۇئەييەنلەشتۈ- رۈلگەن مەردلىك ۋە گۈزەللىك ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى كۈچلۈك رە- تىمدارلىقتا، جەلپكارلىقتا ۋە غايىۋىلىككە ئىگە قىلىدۇ.

3. زوردۇن سابىرنىڭ ئەسەرلىرىدىكى تەسۋىرنىڭ ئىنچىكە، نازۇك، ھېسسىياتنىڭ كۈچلۈك بولۇشى ئۇنىڭ ئەسەرلىگە كۈچلۈك لىرىكىلىق كەيپىيات ئاتا قىلدى

داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ پەرسونازلارنى تەسۋىرلەشتە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. بەزى يازغۇچىلار روھىي دۇنيانى

تەسۋىرلەش بىلەن داڭق چىقارسا، بەزىلىرى ھەربىرىگە پورترېت ياكى باشقا تەرەپلەر بىلەن مۇۋاپىقلىيەت قازىنىدۇ. زوردۇن سابىر پەر- سونازلار خاراكتېرىنى يارىتىشتا پورترېت تەسۋىرى بىلەن تىل تەسۋىرىدە ئالاھىدىلىدۇر.

ئاپتورنىڭ تەسۋىرلىرى ئىنچىكە ۋە نازۇك. ئۇ ئۇيغۇر تىلى- نىڭ قۇدرىتىدىن پايدىلىنىپ پەرسونازلىرىنى ئىچى ۋە تېشىدىن ۋايىغا يەتكۈزۈپ تەسۋىرلەيدۇ. ئاپتورنىڭ پورترېت تەسۋىرى ئىككى خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە. بىرى خاراكتېرنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بېرىلگەن تەسۋىر. يەنە بىرى خاراكتېرنى ئىپادىلەش بىلەن بىرگە پەرسونازلارنىڭ گۈزەللىكىنى گەۋدىلەندۇرۇشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىر. ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە ئالدىنقى خىل تەسۋىر ئاساسىي ئو- رۇندا تۇرىدۇ. ئۇ پەرسونازلىرىنىڭ جىرايىدىكى كۆپ خىل ئۆز- گىرىشلەرنى بىرىكتۈرۈپ تەسۋىرلەش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ مۇھىتقا قايتۇرغان ئىنكاسىنى تەبىئىي ئىپادىلەيدۇ. «ئايۇپنىڭ كۆتمەك بۇرۇتلىرى لىپىلداپ كەتتى. قۇيۇق قاشلىرى ھۆرپىيىپ، كۆزلىرىدە بىردىنلا قىزىل يىپلار پەيدا بولدى».① بۇ تەسۋىردە زەردىسى بار ئەرنىڭ شۇ مۇھىتتىكى روھىي دۇنياسى جانلىق ئىپادىلەنگەن.

«تىزىغا كېلىدىغان سارغۇچ كۆڭلىكى، سۇغا چىلانغاندەك ھۆل، تىزىغىچە تۇرۇكلۇك پۇشقاقلىرىدىن چىقىپ تۇرغان بۇقا- نىڭ ئالدى پۇتىدەك تۇم، مەزمۇت پاچاقلىرى توپا ـ تەردىن خۇددى چالا ئۇتلەنگەندەك بولۇپ قالغان. ئوچۇق مەيدىسىدىكى قويۇق يۇڭ تۆت چاسا يۇزدىكى ساقال ـ بۇرۇتتەك يوغان، قىيغاچ كۆزلىرى

① «تۆھپە»، «شەبنەم» توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 ـ يىل نەشرى، 44 ـ بەت.

ئۇستىدىكى چوتكىدەك قاشلىرىنى مىدىرلىتىشى ئۇنىڭ يوغان گەۋدىسىدە بىر خۇشاللىقنىڭ بۇرگىدەك سەكرەپ يۇرگەنلىكىدىن بېشارەت.»① بىزبۇ تەسۋىردىن مەغرۇر، كەسكىن، ھېسسىياتچان بىر ئادەمنىڭ چىرايىنىلا ئەمەس، ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىغاندەك بولىمىز.

ئاپتورنىڭ گۈزەللىكنى نامايان قىلىشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىرلىرىمۇ ئالاھىدە بولۇپ، ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى ساھىب-جامالالار گۈزەللىكتە كامالەتكە يەتكەن. ئاپتور بۇ خىل پېرسوناژ-لارنى تەسۋىرلىگەندە ئىچى ۋە تېشىغىچە ئادەمنى مەھلىيا قىلغۇدەك دەرىجىدە تەسۋىرلەيدۇ. بىز بۇ يەردە ئاپتورنىڭ گۈزەلئاي، سەبىخە، زەيتۇنە، ئەلا، گۈلسارە قاتارلىق پېرسوناژلار ئۈستىدىكى تەسۋىرلە-رىنى ئەسلىسەكلا كۇپايە. ئاپتورنىڭ مۇنداق تەسۋىرلەش ئۇسۇللە-رى دەسلەپتىكى بەزى ئوبزورلاردا تەنقىدلەندى. مېنىڭچە بۇ تەرەپ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىكى كەمچىللىك ئەمەس. ئەلۋەتتە ھەر خىل ئە-دەبىيات ئېقىملىرىنىڭ تەسۋىرگە بولغان قارىشى ۋە تەلىپى ئوخ-شاش ئەمەس. ئەمما رېئاللىستىك ئەدەبىيات پورترېتىنى تولۇق تەسۋىرلەشنى چەتكە قاقمايدۇ. گەپ شۇ يەردىكى مۇنداق تەسۋىرنىڭ قىممىتى پېرسوناژلار خاراكتېرگە ماسلاشقان، ماسلاشمىغانلىقى چىراي ئارقىلىق روھنى ئاچالىغان - ئاچالمىغانلىقىدا ئىپادىلىنە-دۇ. زوردۇن سابىرنىڭ بۇخىل پورترېت تەسۋىرلىرى ئەسەرنىڭ ئېستېتىك قىممىتىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. بەلكى يېقىملىق ناخ-شىدەك قەلبىمىزگە گۈزەللىك ئۇرۇقىنى چاچىدۇ.

ئاپتورنىڭ پېرسوناژلار خاراكتېرنى سۈرەتلەشتە پورترېت تەسۋىرلىرىدىن باشقا ئىندىۋىدۇئاللاشقان تىل ئارقىلىق خاراكتېر

① زوردۇن سابىر: «چايخورلار»، «قەرزدار» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 - يىل نەشرى، 501 - بەت.

يارىتىش ماھارىتىمۇ ئاجايىپتۇر. ئاپتورنىڭ بۇ جەھەتتىكى تالا-نتىنى دۇنياۋى شۆھرەت قازانغان يازغۇچىلار قاتارىغا قويۇشقا ھەق-لىقىمىز. ئاپتور تىلدىن پايدىلىنىپ ئومۇمىي مەنىلەرنى باغلاپ، سۆزتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا دىئالوگدىن ئىبارەت ئىخچام قۇرۇلمىدىن پايدىلانغان، پېرسوناژلار تىلىنى بەرگەندە تىلنى پۇختا ئىشلەپ شۇ پېرسوناژنىڭ ئۆزىگىلا تەۋە بولغان تىلغا ئايلاندۇرىدۇ. مەسىلەن تۆۋەندىكى دىئالوگلارنى كۆرۈپ باقايلى :

« — بىلەزۈكۈڭگە قاراپ، بالىمكىن دېسەم، سائەت تاقاپسەن، چوڭ بولغان ئوخشىمامسەن؟ — كىنوغىمۇ، مەشرەپكىمۇ بارماي كۇن ئۆتكۈزگىنىڭىزگە قاراپ بوۋاي بولۇپ قالدىمكىن دېسەم تېخى قىزلارغا زەن قويۇپ يۈرۈپسىز، ياش ئوخشىمامسىز؟

— تولا شىتىلىق قىلما! — دېدى كەنجى قىزنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇۋېلىپ، —بىردەمدىن كېيىن چىتنىڭ يېنىغا كەلگىنە، ساڭا بىر مۇھىم گەپىم بار، كېلەمسەن؟

— مۇشۇ يەردە يېرىمىنى بولسىمۇ ئېيتىڭ! —دېدى قىز قولىنى تارتىپ.

— ماقۇل، گەپنىڭ بېشى شۇ، ئۇسسۇل ئويناشنى، ناخشا ئېيتىشنى تاشلايسەن!

— پاھ تېخى، — دېدى قىز يانپىشىغا ئۇرۇپ، — ھېلىمۇ ياخشى كۆزلىرىڭنى ئويۇپ، ماڭا بېرىسەن دېمىدىڭىز، ھا - ھا ، قېنى ئاندىن كېيىنچۇ؟

— قالغىنىنى چىت تۇۋىدە ئاڭلايسەن.

— ھە ئېيتىڭ، — دېدى قىز ئامۇت شېخىدىن پەسكە قاراپ تۇرۇپ...

— تۆۋەن چۇش، ساڭا ۋارقىراپ دەيدىغان گەپمىدى ئۇ.

— ئېيتىڭ، — دېدى قىز، — مۇشۇ شاختا تۇرۇپ قۇشلار-
بىلەن ئاڭلاي.

— شاخ يېرىلىپ بېشىمغا چۈشسىمۇ گەپمۇ لازىم بولمايتى... ئاسسىدە...

ساڭا بىر يىگىت ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. لېكىن سېنىڭدىن ئۈسسۈل ئوينىماسلىقىنى، ناخشا ئېيتماسلىقىنى تەلەپ قىلمىدى. كەن، — دېدى كەنجى گەپنى ئوچۇق قىلىپ. قىز پۈتۈن مەھەللە ئاڭلىغۇدەك قاقاقلاپ كۈلدى.

— بىلىمەن، — دېدى ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — ناخشا بىلەن ئۈسسۈلنى يامان كۆرىدىغان ئادەم مەھەللىمىزدە يالغۇز بىرلا! سىز ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇڭ، ئۇنىڭ قىزىققۇچىلىكى يوق، دولان قىزلىرى ئۇنىڭغا بۈت، دەپ لەقەم قويۇپتۇ، ھا - ھا»①

«— يامان ئۆگىنىپ قالىدۇ. گۆشىنىڭ تەمىنى تېتىپ قالسا، باللار قوتاندىكى قوينى تۈگىتىدۇ، خېنىم! — دېدى.

— قوتاندىكى تۈگىسە، ئېتىزدىكىسى بار ئىكەن، ئېتىزدىكىسى تۈگىسە بانكىدىكىسى بار ئىكەن، ۋاييەي! — دېدى گۈلئايشەم. باللار خۇشال بولۇشتى. ئەمما روزەك قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى»②

«— ئوغلۇڭغا دە، قويۇتسۇن! — دېدى جامى ئايالىغا.

— ئالمايمەن دېسە زورلاپ ئېلىپ بەرمىگىز، ئەمدى بالىنىڭ بۇ خوتۇنغا كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ، — دېدى ئايالى.

— نېمە كۆڭۈلكەن ئۇ؟ — دېدى جامى خاپا بولۇپ، — پۇل

① «دولان ياشلىرى»، «شەبنەم» ھېكايىلەر توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىل نەشرى، 183 - بەت.

② زوردۇن سابىر: «ئېھ! توپلىق يوللار»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 6 - ، 7 - بەتلەر.

تاپمايدىغان ئادەمگە چۈشىدىغان قانداق سارىڭ كۆڭۈلكەن؟» ①

يۇقىرىدىكى دىئالوگلاردىن ئوخشاش بولمىغان پېرسونا ژلار-
نىڭ چىراي ھەرىكىتى ۋە ھېسسىياتىنى تولۇق ھېس قىلالايمىز.
بۇ تىللار ھەم مىللىيلىككە ھەم يەرلىك ئالاھىدىلىككە ھەم شۇ
پېرسونا ژلارنىڭ ئۆزىگىلا تەۋە تىلدۇر. مۇنداق دىئالوگ شەكلى ئار-
قىلىق خاراكتېر يارىتىش ئىجادىيەتتىكى ئەڭ قىيىن ئۇسۇللار-
نىڭ بىرى. چۈنكى تىل ئۆز خاسىيىتىدىن ئېيتقاندا ئومۇمىيلىق
خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، ئىچكى دۇنيادىكى يوشۇرۇنلۇقنى تىل
بىلەن پېرسونا ژنىڭ ئۆز ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇش بىر قەدەر يۇقە-
رى ماھارەتنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

زوردۇن سابىرنىڭ تىلى ھېسسىياتقا باي بولۇپ، ھېسسىيات-
لىق قىسقا جۈملىلەر ئارقىلىق كىشىگە ھۆزۈر بېغىشلايدۇ. ئۇنىڭ
قەلىمى ئاستىدىكى ھەربىر دىئالوگ، ھەربىر دېتال تەسۋىرلىرىمۇ
قويۇق ھېسسىيات بىلەن سۇغىرىلغان بولۇپ، پېرسونا ژلارنىڭ ھەر
بىر قەدىمىدە ھېسسىيات تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ.

«ئېھ، قانائەتچان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ لەززىتىنى بىرلا خا-
تىرجەملىك دەپ قارايدىغان ساددا ئادەم، بۇدۇنيادا ئىنسان بەھرىمەن
بولۇشقا تېگىشلىك راھەت - پاراغەتنىڭ تۈرلىرى نەچچە مىڭ،
نەچچە مىڭ، سېنىڭ مۇنۇ پاكار جىگدىلەر ئارقىسىدا مۇساپىر
مومايدەك مۇكچىيىپ تۇرغان پاكار قاراڭغۇ ئۆيۈڭگە نېمە ئۈچۈن
نەچچە مىڭ خىلىنىڭ بىرەرسى يولاپ قويمايدۇ؟» ②

ئاددىي، سەلتەنەتلىرى يوق بۇ جۈملىلەردە خاراكتېر ۋە

① «قوشنىلار»، «ساداقەت» توپلىمى، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1983 - يىل نەشرى، 123 - بەت.

② زوردۇن سابىر: «ئۈنتۈمايمەن گۈلسارە»، «ئۈنتۈمايمەن گۈلسارە» توپلىمى، 270 - بەت.

ھېسسىيات نەقەدەر جانلىق ئىپادىلەنگەن ـ ھە! بۇ جۈملىلەرنى ئو-
قۇغان ئادەم ھەيرانلىق ئىچىدە ئاپتورغا قايىل بولماي تۇرالمايدۇ.
دېمەك ئاپتور ئاددىي جۈملىلەرگە ھېسسىياتنى سىڭدۈرەلەيدۇ.

ئاپتورنىڭ ئەسەرلىرىدىكى لىرىكىلىق ئۇنىڭ رەڭدار تەبىئەت
تەسۋىرلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەدەبى ئەسەرلەردە تەبىئەت
تەسۋىرى پېرسونازلارنىڭ پائالىيەت زېمىنىنى كۆرسىتىش، گۈزەل-
لىك ھاسىل قىلىش، خاراكتېر، كەيپىياتلارنى ئىپادىلەش ۋە رو-
ھىي بېشارەت ھاسىل قىلىش قاتارلىق روللارنى ئوينايدۇ. ئاپتور
تەبىئەت تەسۋىرىگە ناھايىتى ئۇستا بولۇپ، تەبىئەتنىڭ رەڭدار ھا-
لىتىنى سىزىپ گۈزەللىك يارىتىش بىلەن بىرگە روھنى تەبىئەت
ئىچىدە گەۋدىلەندۈرىدۇ. ئۇ پېرسونازلىرىنىڭ خاراكتېرىدىكى نازۇك
داۋالغۇشلىرىنى، ئۆزىنىڭ لىرىك تۇيغۇلىرىنى تەبىئەت تەسۋىر-
لىرگە سىڭدۈرۈپ گۈزەل ناخشىدەك لىرىك تۈس ھاسىل قىلالايدۇ.

«ئۆي جەمجىت، ئۆگزىگە تىنىمسىز ئۇرۇلۇۋاتقان يامغۇر،
تۇيۇقسىز دېرىزە قاقىدىغان ئىزغىرىن شامال بەتنىيەت كۆڭۈلدەك
قاپقارا كېچىنىڭ ئويغاق ۋە سەگەك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كا-
مىلجاننى ئەنسىرەتتى.»① ئاپتور بۇ تەسۋىر ئارقىلىق كاملجان-
نىڭ خىيانەت ۋەسۋەسىسى ئىچىدىكى پاراكەندىچىلىك بىلەن تول-
غان روھىي دۇنياسىنى ناھايىتى جانلىق ئېچىپ بەرگەن. «ئاۋغۇست
ئېيى بۇ تەكلىماكان بىلەن تۇتىشىدىغان قۇرغاق يېزىلارغا ئوتلۇق
ھارارىتى بىلەن خۇشاللىقمۇ ئېلىپ كەلدى. يول بويىدىكى ياپراق-
لارغا قويۇق سېرىق توپا قونغان، خۇددى سوغۇقتا دۈگدىيىپ بىر
پۈتلۇق بولۇۋالغان كۇركە توخۇلارغا ئوخشايدىغان مەجنۇنتاللار؛

① «ئارچا ياپرىقى» پوۋېستتى، «ئارچا ياپرىقى» توپلىمى، شىنجاڭ
خەلق نەشرىياتى، 301 ـ بەت.

قومۇشلۇقلار بىلەن ھاياتلىق تالىشىپ چارچىغان، يىراقتىن
خۇددى يەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قويۇق ئىسقا ئوخشاش كۆرۈنمىدىغان
جىگدىلەر، شامالسىز تومۇزدا خۇددى ھەيرانلىقتىكى بالىنىڭ
كىرپىكىدەك ھەركەتسىز تۇرۇشقان تېرەكلەر بۇگۈن خۇشال. ئۇلار
يازدىن بېرى سېرىق ھال گۇللەرنى قىستاق كېۋەزلىكلەرنىڭ تو-
يىغا كەلگەن مېھمانلاردەك نازاكەتلىك، تارتىنچاق، كېۋەزلەر بولسا
توي ئىگىلىرىنى خۇشال قىلىدىغان كۇنلەرگە تەييارلىنىپ ئاق
بۆرتمە شال سېلىشقان».①

بۇ تەسۋىرده ھەم تەبىئەت گۈزەللىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن ھەم
ئاگرانوم دىلدارنىڭ خۇشال كەيپىياتى ئىپادىلەنگەن. مەنزىرە بىلەن
ھېسسىياتنىڭ بىرىكمىسىدىن ھاسىل بولغان مۇنداق تەسۋىرلەر
ئەسەرنى كۆچلۈك دولقۇنلۇق كەيپىيات بىلەن لىرىك تۇيغۇغا ئىگە
قىلغان.

4. چۆڭقۇر پەلسەپىۋىيلىكتىن ھاسىل بولغان لاتاپەت

زوردۇن سابىر ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىگە باي، چۆڭقۇر بولغان
ھېكمەتلەرنى سىڭدۈرۈپ ئۆزىگە خاس مەنىۋى چۆڭقۇرلۇق ھاسىل
قىلدى. بىز ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمىزدا كۆز ئال-
دىمىزغا كۆپنى كۆرگەن، ھاياتقا چۆڭقۇر مۇلاھىزە بىلەن قاراۋاتقان
بىر پەيلاسوپنى كەلتۈرىمىز. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى خەلق ماقال ـ
تەمسىللىرى، پېرسونازلىرىنىڭ خىياللىرى، مەنزىرە تەسۋىرى،
لىرىك چېكىنمە، سوئال ۋە تەبىر، بىۋاستە مۇھاكىمە شەكىللە-
رىدە بېرىلگەن ھېكمەتلىرى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى كەڭ ۋە چوڭ-
قۇرلۇقتا ئىگە قىلغان.

① «ئۇنتالمايمەن گۈلسارە» توپلىمى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى،
1988 ـ يىل نەشرى، 338 ـ بەت.

«هايات بېقىندىلىق يۆلىنىش، بويسۇنۇشلارنى رەت قىلمايدۇ. لېكىن ھەر قانداق بىر سودىنىڭ پايدا ـ زىيىنى بولغىنىدەك يۇقىرىقى ئاتالمىلار ئىستېمال قىلىنغاندا ئۇنىڭ بەدىلىگە بىر نەرسە كېتىشى زۆرۈرغۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان دەريادەك ھەرىكەتچان، قۇم ئۈستىدە ئۆسكەن قومۇشتەك ئۇمىدۋار». ئاپتور ھاياتلىق ۋە ئۇمىد ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۈستىدە يۇقىرىقىدەك مۇھاكىمە يۈرگۈزسە، ئىنسان ۋە روھ ئۈستىدە مۇنداق يازىدۇ. «ئۆزىلا بىلىدىغان ئۆمۈر بويى يوشۇرىدىغان رەزىل ئىشلىرى ھەرقانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت. گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ نىسبىتىلا ئوخشىمايدۇ، خالاس.»①

ئۇنىڭ مۇھاكىمىلىرى ئۆزگىچە بولۇپ يالاڭ ئاياغ، چۈشىنىكسىز، ھەيۋەتلىك سۆزلەر بىلەن ئەمەس، بەلكى ھېسسىي، جانلىق بولغان كۆرۈنۈشلەر، مەنزىرىلەر ئىچىدە ئىپادىلەنگەن.

«ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئەقىدە، ئارزۇسى باشقا ـ باشقا بولسىمۇ ياستۇقى بىر بولىۋېرىدۇ. بۇ نەچچە مىڭ يىللىق چىنارەك يىلتىزى چوڭقۇر شاخلاۋاتقان بىر ئادەت.»②

قاراڭ، بۇ مۇھاكىمىلەردە ئوبرازمۇ، ھېسسىياتمۇ بار. بۇ قۇرلارنى ئوقۇۋاتقاندا بىز ناھايىتى چوڭقۇر چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولىمىز. زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى مانا مۇشۇنداق قوللاردىن چۈشمەي ئوقۇلۇۋاتقان، كىشىلەرگە چەكسىز لەززەت بېغىشلاۋاتقان، دۇردانىلىرى بىلەن زېمىنىمىزنى تويۇندۇرۇپ ئىشەنچ، پەزىلەت

① «قۇياش ۋەھىمىسى»، «قەرزدار» توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى، 556 ـ بەت.

② «تارىم سۈيى كەينىگە ئاقمايدۇ»، تارىم ژۇرنىلى، 1987 ـ يىل 3 ـ سان، 13 ـ بەت.

بېغىشلاۋاتقان ئېسىل ئابىدىلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى.

ئاپتور كەلگۈسىدە ھامان بىر كۈنى ئۇلۇشۇڭگە ئىشەنگەندەك، بىر كۈنى بەخت ۋە شان ـ شەرەپنىڭ قولۇڭغا كېلىشىگىمۇ ئىشىنىشىڭ كېرەك، دېگەن ئىدى. ئاپتور سەنئەتكە ئەجىر سىڭدۈرۈپ بۇ ئەقىدىسىنى ئاقلىدى. شۇنداق، بەخت ئەجىر، پاك قەلبنىڭ، سۆيگۈنىڭ مېۋىسى، سۆيۈملۈك يازغۇچى زوردۇن سابىر سىز بەل باغلىغان ئىشنى قىلدىڭىز. بەخت ۋە شان ـ شەرەپ سىزگە مەنسۇپ.

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرىنىڭ كاتالوگى

№	ئەسەر نامى	ژانىر	مەتبۇئات	ئېلان قىلىنغان ۋاقتى
1	تاغ كەينىگە ئۆتكۈچە	ھېكايە	شىنجاڭ گېزىتى	1971 ـ يىل
2	سەھەرچى	ھېكايە		1972 ـ يىل
3	سىرداش قەلبلەر	ھېكايە	ئىلى گېزىتى	1972 ـ يىل
4	3 ـ سىنىپنى ئەمدى تۇغەتتىم	ھېكايە	ئىلى گېزىتى	1972 ـ يىل
5	دوستۇمنىڭ تارىخى	ھېكايە	شىنجاڭ گېزىتى	1972 ـ يىل
6	باھار بوۋاينىڭ كۈنلىرى	ھېكايە	تارىم	1975 ـ يىل 6 ـ سان
7	يېقىلماس بايراق	ھېكايە	تارىم	1979 ـ يىل 6 ـ سان
8	تۆھپە	ھېكايە	تارىم	1978 ـ يىل 3 ـ سان
9	كومبايىن	ھېكايە	تارىم	1978 ـ يىل 10 ـ سان
10	دولان ياشلىرى	ھېكايە	تارىم	1979 ـ يىل 10 ـ سان

11	ئورمان مۇھاپىزەتچىسى	ھېكايە	شەبنەم	1979 ـ يىل
12	قوبۇلخاندا	ھېكايە	تارىم	1980 ـ يىل
13	قەرزدار	ھېكايە	تارىم	1980 ـ يىل 4 ـ سان
14	ناخشىچى	ھېكايە	ساداقەت توپلىمىدا	1981 ـ يىل
15	خەزىنە	ھېكايە	ساداقەت توپلىمىدا	1979 ـ يىل
16	قوشنىلار	ھېكايە	ئىلى دەريا سى	1982 ـ يىل 5 ـ سان
17	تۆمۈر تاپان	ھېكايە	ئىلى دەريا سى	1982 ـ يىل 3 ـ سان
18	ساداقەت	ھېكايە	ساداقەت توپلىمىدا	1980 ـ يىل
19	مېھرىبان ئاتا	ھېكايە	ساداقەت توپلىمىدا	1982 ـ يىل
20	بۇركۈت	ھېكايە	قۇمۇل ئەدەبىياتى	1984 ـ يىل 4 ـ سان
21	ئامەت	ھېكايە	تارىم	1984 ـ يىل 1 ـ سان
22	ئايدىڭ كېچە	ھېكايە	تارىم	1984 ـ يىل 9 ـ سان
23	تەكلىماكان گىرۋەكىدىكى كېچە	ھېكايە	قەشقەر ئەدەبىياتى	1984 ـ يىل 4 ـ سان
24	مېھمانىمنى ئەمدى تۇغەتتىم	ھېكايە	تارىم	1984 ـ يىل
25	جىگدىلەر پىچىرلايدۇ	ھېكايە	ئىلى دەريا سى	1985 ـ يىل 2 ـ سان

26	تاغ كەپتىرى	ھېكايە	تۇرپان	1985 ـ يىل 1 ـ سان
27	ئېھ! توپلىق يول	ھېكايە	تارىم	1985 ـ يىل 1 ـ سان
28	قۇمغا سىڭگەن، ھاۋاغا كەتكەن	ھېكايە	يېڭى قاشتېشى	1985 ـ يىل 4 ـ سان
29	قۇم بارخانلىرى	ھېكايە	تۇرپان	1985 ـ يىل 4 ـ سان
30	ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە	ھېكايە	تارىم	1985 ـ يىل 11 ـ سان
31	بۇ يەر شۇنداق خىسلەتلىك	ھېكايە	تاڭرىتاغ (سىناق سان)	1986 ـ يىل
32	خىيال ۋە سايە	ھېكايە	تارىم	1986 ـ يىل 5 ـ سان
33	بوش كەلمە، تۇرپانلىق	ھېكايە	تۇرپان	1986 ـ يىل 3 ـ سان
34	تارىم سۈيى كەينىگە ئاقمايدۇ	ھېكايە	تارىم	1987 ـ يىل 3 ـ سان
35	بوران	ھېكايە	تەڭرىتاغ	1987 ـ يىل 1 ـ سان
36	سىزىق ئادەملەرگىلا	ھېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1988 ـ يىل 3 ـ سان
37	ئىشسىزلار تېخمۇ ئىشچان	ھېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1988 ـ يىل 4 ـ سان
38	ئەرەب يېرىم ئارىلىدا	ھېكايە	باش ـ ئاخىرى يوق خەتلەر توپلىمىدا	1988 ـ يىل

39	باش ـ ئاخىرى يوق خەتلەر	ھېكايە	تەڭرىتاغ	1992 ـ يىل 3 ـ سان
40	ھاجىم توغرىسىدا ئىغۋالار	ھېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1989 ـ يىل 4 ـ سان
41	ئىنساپ	ھېكايە	ئىلى دەرياسى	1989 ـ يىل 3 ـ سان
42	قەشقەر كوچىلىرى	ھېكايە	تەڭرىتاغ	1991 ـ يىل 3 ـ سان
43	دولقۇنلار ساداسى (سەبرى)	ھېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1991 ـ يىل 6 ـ سان
44	قۇياش ۋەھىمىسى	ھېكايە	قەرزدار توپلىمى	1993 ـ يىل
45	قاراسۇ جىلغىسىدىكى كۆز يېشى	ھېكايە	تارىم	1989 ـ يىل 12 ـ سان
46	قومۇشلۇقتىكى چۇشى	ھېكايە	ئۇنتالمايمەن گۈلسارە توپلىمىدا	1984 ـ يىل
47	راھەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
48	كارامەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
49	مۇھەببەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
50	ھۆرمەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
51	شىكايەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
52	تاقەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
53	غەيرەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل
54	ئامەت	ھېكايە	قەرزدار توپلىمىدا	1999 ـ يىل

55	جاراهەت	هېكايە	قەرزدار توپلىمدا	1999 ـ يىل
56	هاماقەت	هېكايە	قەرزدار توپلىمدا	1999 ـ يىل
57	چايخورلار	هېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1986 ـ يىل 3 ـ سان
58	كەنجى ئوغۇل	هېكايە	تەڭرىتاغ ژۇرنىلى	2000 ـ يىل 5 ـ سان
59	هۆرمەت ئازابى	هېكايە	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1991 ـ يىل
60	كاككۇك كېلىپ قونغاندا	هېكايە	ئاقسۇ ئەدەبىياتى	1984 ـ يىل 3 ـ سان
61	گۆھەرنىڭ بەختى	هېكايە	تارىم	قەرزدار توپلىمدا
62	زېمىن ۋە شەربەت	زىيارەت خاتىرىسى	تارىم	1993 ـ يىل 11 ـ سان
63	ئاخىرلاشمىغان زىيارەت	زىيارەت خاتىرىسى	تارىم	1994 ـ يىل 7 ـ سان
64	چاڭ ـ توزان ئىچىدىكى گۈزەللىك	زىيارەت خاتىرىسى	تارىم	1992 ـ يىل 11 ـ سان
65	ياۋروپاغا سەپەر	زىيارەت خاتىرىسى	تارىم	1988 ـ يىل 4 ـ سان

زوردۇن سابىرنىڭ نەشر قىلغان كىتابلىرى

№	كىتاب نامى	تۈرى	نەشرىيات	نەشر قىلىنغان ۋاقىت
1	ئاۋرال شامالىرى	رومان	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى	1981 ـ يىل 6 ـ ئاي

2	ئىزدىنىش	رومان	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى	1983 ـ يىل 7 ـ ئاي
3	ئاتا	رومان	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1994 ـ يىل 7 ـ ئىلاي
4	ئانا يۈرت	رومان	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	2000 ـ يىل
5	شەبنەم	هېكايىلەر توپلىمى		1980 ـ يىل 7 ـ ئاي
6	جىگدىلەر پىچىرلايدۇ	هېكايىلەر توپلىمى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1985 ـ يىل 12 ـ ئاي
7	ئارچا ياپراقى	پوۋېستلار توپلىمى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1996 ـ يىل
8	باش ـ ئاخىرى يوق خەتلەر	هېكايە زىيارەت خاتىرىلىرى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1992 ـ يىل 3 ـ ئاي
9	قەرزدار	هېكايىلەر توپلىمى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1999 ـ يىل 10 ـ ئاي
10	گۈلەمخان	پوۋېستلار توپلىمى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1999 ـ يىل
12	خىرە دېرىزە	پوۋېستلار توپلىمى	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى	1993 ـ يىل
12	ساداقەت	هېكايىلەر توپلىمى	مىللەتلەر نەشرىياتى	1983 ـ يىل
13	ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە	هېكايىلەر توپلىمى	قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى	1986 ـ يىل

14	ئۇنتۇمايمەن گۈلسارە (خەنزۇچە)	ھېكايىلەر توپلىمى	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	2001 ـ يىل

زوردۇن سابىرنىڭ ئەدەبىي ماقالىلىرى

№	ماقالە نامى	مەتبۇئات	ئېلان قىلىنغان ۋاقىت
1	مەن بېسىپ كېلىۋاتقان مۇساپە	تەڭرىتاغ	1990 ـ يىل 1 ـ سان
2	ئىجادىيەت ۋە تۇرمۇش	تارىم	1986 ـ يىل 1 ـ سان
3	دەۋر ئالاھىدىلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەر، ئەخمەت تۇردىنىڭ رومانىنى ئوقۇپ	شىنجاڭ گېزىتى	1990 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى
4	يېزىش ئاسان، يازغۇچى بولماق تەس	شىنجاڭ گېزىتى	1993 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى
5	ئېسىل ئەسەرلەر توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم	قۇمۇل ئەدەبىياتى	1996 ـ يىل 4 ـ سان
6	تالانت ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈش ۋە نادىر ئەسەر يارىتىش توغرىسىدا	شىنجاڭ گېزىتى	1996 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى
7	تەنقىد ئەخلاقى توغرىسىدا ئىككى كەلىمە سۆز		

زوردۇن سابىرنىڭ پوۋېستلىرى

№	پوۋېست نامى	مەتبۇئات	ئېلان قىلىنغان ۋاقىت
1	خەيرلىك ئىش	ئارچا ياپرىقى توپلىمىدا	1982 ـ يىل 1 ـ سان
2	سۈبھى	تارىم	1983 ـ يىل 3 ـ سان
3	ۋاپادارلىق	تارىم	1980 ـ يىل 1 ـ سان
4	باھار ھامان ئىللىق	تارىم	1984 ـ يىل 1 ـ سان
5	خىرە دېرىزە	تارىم	1991 ـ يىل 6 ـ سان
6	گۈلەمخان	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1984 ـ يىل
7	ئاخىرقى پادىچى	تارىم	1997 ـ يىل 11 ـ سان
8	سەھەردە كۆرگەن چۈش	چولپان	1987 ـ يىل 1 ـ سان
9	سادا	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1997 ـ يىل 5 ـ سان
10	قېنى ئۇ باغلار	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1992 ـ يىل 3 ـ سان
11	تۇمان (سەبرى)	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1991 ـ يىل 5 ـ سان
12	يېڭىلانغان ھاۋا (سەبرى)	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1992 ـ يىل 3 ـ سان
13	زامانداشلار	تەڭرىتاغ	1994 ـ يىل 4 ـ سان

图书在版编目（CIP）数据

祖尔东·沙比尔文学创作研究：维吾尔文/麦尔也木·库尔班等著.—乌鲁木齐：新疆大学出版社，2008.10
ISBN 978－7－5631－2171－7

Ⅰ.祖… Ⅱ.麦… Ⅲ.①祖尔东·沙比尔－文学创作－文学研究－维吾尔语（中国少数民族语言）②维吾尔族－少数民族文学－文学研究－中国－维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I207.915

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2008）第 163562 号

责任编辑：阿布都许库尔·莫拉克·玉尔其
责任校对：克尤木·吐尔逊
封面设计：苗莉

祖尔东·沙比尔文学创作研究

麦尔也木·库尔班
编著：阿布力克木·阿布都热合曼
夏丽帕·吾甫尔

新疆大学出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路 14 号，邮编：830046）
乌鲁木齐得贝尔印刷厂印刷
850×1168 毫米 1/32 6.25 印张
新疆新华书店经销
2008 年 10 月第 1 版 2008 年 10 月第 1 次印刷
印数：0001～3000 册

ISBN 978－7－5631－2171－7
定价： 17.00元

14	قۇم ئارىشاق	تەڭرىتاغ	1997 ـ يىل 1 ـ سان
15	كەچ كۈز	شىنجاڭ مەدەنىيىتى	1990 ـ يىل 1 ـ سان
16	ئارچا ياپرىقى	ئارچا ياپرىقى توپلىمىدا	1984 ـ يىل

زوردۇن سابىرنىڭ رومانلىرى

№	كىتاب نامى	ژانىر	مەتبۇئات	نەشر قىلىنغان ۋاقتى
1	ئاۋرال شامالىرى	رومان	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى	1980 ـ يىل
2	ئىزدىنىش	رومان	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى	1983 ـ يىل
3	ئاتا	رومان	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	1994 ـ يىل
4	ئاتا يۇرت	رومان	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى	2000 ـ يىل